

MAGYAR IFJÚSÁG WORLD-WIDE

ÉS

EMLÉKÜNNEPÉLY 50 ÉV MIKES 1951 - 2001

*HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR
42. TANULMÁNYI NAPOK*

2001. szeptember 6-9.
Elspeet, Hollandia

Mikes International
Hága, Hollandia

2004.

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A könyv a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The book can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

ISSN 1570-0070**ISBN 90-8501-021-7****NUR 600**

© Mikes International 2001-2004, All Rights Reserved

A KIADÓ ELŐSZAVA

Az 1951-ben alapított *Hollandiai Mikes Kelemen Kör* – évközi hollandiai összejövetelei mellett - 1959 óta évente, rendszerint szeptemberben, rendezi meg *Tanulmányi Napjait* különböző országokból érkező előadókkal és résztvevőkkel. A Tanulmányi Napok előadásainak egy részét a Kör a múltban 14 kötetben, hagyományos könyv-alakban kiadta.

A 2001-ben, a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 50 éves jubileuma alkalmából elindított Mikes International elektronikus folyóiratunkban a Tanulmányi Napokon elhangzott előadások szövegét (amennyiben azok rendelkezésünkre állanak) folyamatosan kiadjuk.

E kötetben a 2001. évi Tanulmányi Napok előadásait találja meg gyűjteményes formában, különnyomatban az olvasó, kiegészítve személyes emlékezőekkel és sajtóközleménnyel.

Hága (Hollandia), 2004. július 29.

MIKES INTERNATIONAL

PUBLISHER'S PREFACE

The *Hollandiai Mikes Kelemen Kör* (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands), founded in 1951, organizes international conferences ('*Study Week*') every year since 1959, next to her regular meetings. The speakers and the participants of these Study Weeks come from numerous countries. The Association published 14 volumes that contain selected papers of the Study Weeks in traditional book format.

On 8 September 2001 – at the 50th anniversary of the Association, – the periodical *Mikes International* was launched. Since then the (available) papers of the Study Weeks are published in this electronic journal.

In this volume you can find the papers of the Study Week conference of 2001 - ***Hungarian Youth World-Wide*** -.

The Hague (Holland), July 29, 2004

MIKES INTERNATIONAL

TARTALOM

<i>A Kiadó előszava</i>	<i>III</i>
<i>Publisher's preface</i>	<i>IV</i>
A TANULMÁNYI NAPOK TÉMÁJA ÉS MŰSORA	1
ELŐADÁSOK	4
Farkas Flórián	5
Magyar Ifjúság World-Wide	5
Papp Tibor	9
Új formák, új médiák a magyar irodalomban	9
Némethy Kessler Judit	15
Dél-amerika magyar származású fiatalsága – tegnap és ma	15
Balázs Imre József	22
A fiatal magyar irodalom sikertörténete a kilencvenes években	22
MAGYAR IRODALMI FIGYELŐ	28
Határ Győző	29
Magyar Irodalmi Figyelő 2001. - Laudatio	29
Czigány Lóránt	32
Magyar Irodalmi Figyelő	32
JUBILEUMI EMLÉKÜNNEPÉLY	37
Karátson Endre	38
(Öreg) vitézek, mi lehet szebb dolog a végeknél?	38
SZEMÉLYES BESZÁMOLÓK	42
Szócs Orsolya Szende	43
Önmagunk meghosszabbításában	43
MELLÉKLETEK	48
A Tanulmányi Napok előadóinak életrajza	49
Sajtóközlemény	52

A TANULMÁNYI NAPOK TÉMÁJA ÉS MŰSORA

A harmadik évezred küszöbén a világ új társadalmi berendezkedésének körvonala és struktúrája már világosan kivehető. Erre döntő hatással van az információs technológiai forradalom. A változások egyik fontos következményeként az intellektuális tőke vált korunk értékképzésének alapjává és meghatározó tényezőjévé. Azon nemzetek előtt, amelyek ilyen tőkével rendelkeznek, új lehetőségek nyílnak meg.

A XX. század lezárta azt az időszakot, amikor népek csupán földrajzi egységeket jelentettek. Az információs társadalom határtalan. Ennek az új korszaknak aktív része a területileg széttagolt magyarság szerte a földgömbön. Ott terül el a mi egyetemes - szellemi - hazánk.

Jelenünkben magyar fiatalok ezrei lépnek át nap mint nap földrajzi, nyelvi, kulturális határokat, fizikailag vagy virtuálisan, az Interneten keresztül. Számukra az Internet megélhetési forrás és kommunikációs médium. Ez egyben lehetővé teszi a magyarság kapcsolattartását az egész világon. Fiataljaink szakértelme, ismerete világviszonylatban versenyképes. Mindehhez azonban az önértéktudat iránytűje is szükséges. Értékvilágunk, mint minden népé, történelmünkben kristályosodik ki.

- A XXI. század információs társadalma, szellemi tőkénk,
- értékvilágunk és
- érdekeink

eredőjén építjük ki jövőnket.

Figyelmünket most a jelen magyar fiatalságára fordítjuk Magyarországon, a Kárpát-medencében és az egész világon. Ennek a fiatal generációnak az iránykereséséről, értékvilágáról, törekvéseiről, lehetőségeiről, összjátékáról a jelenlegi nemzetközi térségben és a magyarság egészében szeretnénk eszmét cserélni egymással. Ennek az ifjúságnak a jelenéről és a jövőjéről, amely mindenütt jelen van és jelen tud lenni. Ilyen helyzetben nem volt még soha fiatal magyar generáció. Új dimenzióba lépett a magyarság éppen fiatalságán keresztül. E perspektívában kívánjuk szemlélni jelenünket és jövőnket.

2001. évi 42. Tanulmányi Napjainkon vizsgálat tárgyává szeretnénk tenni a jelenkori magyar ifjúság jellemvonásait, szerepét a mai megváltozott új világban, az egész földön.

A Kör 2000. évi "Magyar Irodalmi Figyelő" díját Papp Tibor (Párizs) Ladik Katalinnak (Újvidék - Budapest) ítélte oda.

Körünk ebben az évben ünnepli fennállásának 50 éves jubileumát. E mérföldkőnél meg kell állnunk, eredményeinket mérlegre tenni, vissza és előre tekinteni. Tanulmányi Napjainkon tagjainkkal és barátainkkal bel- és külföldről együtt üljük meg ezt az évfordulót, amelyen az erre az alkalomra kiadott 50 éves jubileumi kötetünket és új kezdeményezésünkből előállt Internet-folyóiratunkat is bemutatjuk.

Tanulmányi Napjainkra, emlékünnepegyünkre és az azt követő vacsorára minden tagunkat és barátunkat szeretettel hívjuk és várjuk.

A Vezetőség

Dátum	Idő	Előadó	Előadás címe
Szeptember 6. Csütörtök	15:00	Tóth Miklós , elnök, HÁGA	A Tanulmányi Napok megnyitása
	15:15	Farkas Flórián , HÁGA	A Tanulmányi Napok témájának bevezetése
	16:00	Laki László , BUDAPEST	A magyar ifjúság helyzete az ezredfordulón
	20:00	Előadja Bálint András , színművész, BUDAPEST A Budapesti Radnóti Színház igazgatója Bevezetőt mond: Alföldy Mária , AMSZTERDAM, Márai Sándor műveinek holland fordítója	Ami a Márai Napló-ból kimaradt
Szeptember 7. péntek	9:00	Péli Gábor , GRONINGEN	A változó Magyarország – holland egyetemista szemmel
	11:00	Papp Tibor , PÁRIZS	Új formák, új médiák a magyar irodalomban
	14:00	Fábri István , BUDAPEST	A Kárpát-medence magyar oktatási és tudományos intézménye
	16:00	Kunos József , BUDAPEST	Értékrend és értékek a fiatal értelmiség körében
	20:00	Határ Győző , LONDON	Magyar Irodalmi Figyelő
	21:00		Irodalmi Est
Szeptember 8. Szombat	9:00	Némethy Kesserű Judit , NEW YORK	Dél-Amerika magyar származású ifjúsága – tegnap és ma
	11:00	Farkas Flórián , HÁGA	A magyarság egy transznacionális gazdasági világrendszerben
	14:00	Balázs Imre József , KOLOZSVÁR	A fiatal magyar irodalom sikertörténete a kilencvenes években
	16:00	JUBILEUMI EMLÉKÜNNEPÉLY	Tóth Miklós , elnök, HÁGA A Mikes perspektívái Karátson Endre , PÁRIZS (Öreg) vitézek, mi lehet szebb dolog a végeknél? Néhány szó a kezdetekről: Tűski István , UTRECHT Prágay Dezső , MÜNCHEN Kibédi Varga Áron , AMSZTERDAM Néhány szó a jövőről: A Mikes International bemutatója Független magyar szellemi fórum az Interneten Székely Zoltán: Polyphon et Homophon Bally-Fettich Mária (hegedű), SOEST Bally György (gordonka), SOEST Számadás - Mikes Kelemen Kör 1951-2001 című Jubileumi Kötet bemutatója Fogadás

---

	19:30	Ünnepi vacsora	
Szeptember 9. vasárnap	10:00	Amadeo Di Francesco , NÁPOLY	Magyar műveltség, magyar diaszpóra, olasz szemmel
	12:00	Tóth Miklós , elnök, HÁGA	A Tanulmányi Napok bezárása

ELŐADÁSOK

Farkas Flórián

Magyar Ifjúság World-Wide

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Éthos anthropo daimon – az ember sorsa jelleme. E mondat Herakleitos töredékeiben olvasható. Ugyanezt az alapigazságot fogalmazza meg Eötvös József is aforizmájában: „Goethének igaza van, hogy azt, mi után ifjú korunkban leginkább törekedtünk, később elérjük; a baj csak az, hogy ifjú korunkban nem ismerve önmagunkat, többnyire oly dolgok után törekszünk, melyekben később, jellemünknel fogva, boldogságunkat nem találhatjuk.” Ezt azért tartom fontosnak kiemelni, mert jellemünk, ami fogantatásunk pillanatában áll elő, a döntő elem személyiségünkben. Formális (iskolai) és informális (szocializálódás) oktatással, neveléssel lehet a személyiséget alakítani, de a jellem egyetemessége az a tényező, amely az emberiség történelmére stabilizáló hatást gyakorol. Átível történelmi korokon és generációkon.

Ez évi konferenciánkon, midőn vigyázó szemeinket a mai magyar fiatalságra vetjük, önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy ez a mai fiatal generáció jobb-e vagy rosszabb-e, mint például az 50 évvel ezelőtti. Osztom Tóth Kálmán, a Budapesti Református Theológia professzorának véleményét, hogy se nem jobb se nem rosszabb. Mikor Tóth Kálmán professzortól megkérdezték hallgatói, közel 50 éves egyetemi oktatói tapasztalatára hivatkozva, hogy jobbak voltak-e az 50 évvel ezelőtti fiatalok mint ők, azt válaszolta, hogy nem. Akkor is voltak szikrázó elmék és lusta hallgatók, most is vannak. Maga a tény, hogy a szimbólumok, hősök, rituálék és értékek generációként változnak, teljesen elfogadott tény. A különbségek viszont meglehetősen túlbecsültek. Már a többezeréves egyiptomi papirusztekercsek is arról panaszkodnak, hogy a fiatalság nem tiszteli az idősebbek értékrendszerét, s Hesiodos is ugyanerről tesz említést Kr.e. a nyolcadik században. Az értékrendszerbeli és szokásokban való különbségek többsége egyszerűen a generációk tagjainak életkorkülönbségében rejlik, s generációról generációra ciklikusan ismétlődik.

Különlegesen fontos történelmi események vagy nagy horderejű technikai felfedezések azonban egyedi módon tudják befolyásolni egyes generációk értékrendszerét, világszemléletét és viselkedési módját. S természetesen a fiatalság legjobbjai ugyancsak óriási hatást gyakorolnak a történelmi eseményekre. E kölcsönhatás eredményeként jönnek létre a nagy történelmi tektonikus mozgások, s ezeken a történelmi törésvonalakon excellál a fiatalság. Gondoljunk csak a reformációra, az amerikai függetlenségi háborúra, a francia forradalomra, a magyar 1848-as, illetve 1956-os forradalomra és szabadságharcra. Ezek a történelmi kristályosodási pontokon az emberiség fiatalságán keresztül transzcendál. Finomításul hadd tegyem hozzá, hogy itt fiatalság alatt nem kizárólag a biológiai életkort értem, hanem tágabb értelemben a mentális frissességet.

Amikor a mai magyar ifjúságot vesszük nagyító alá, world-wide, akkor mindenekelőtt két fontos tényezőt kell figyelembe vennünk, amelyek döntő befolyással bírtak / bírnak ezen generáció életére: az első a kommunizmus világméretű csődje és a szovjet rendszer teljes összeomlása, a másik pedig az Internet által szimbolizált információs kor lehetőségei, illetve kihívásai. Ez a két kiemelkedően fontos tényező olyan különleges helyzetbe hozta a mai magyar fiatalságot, amelyhez hasonlóan még soha fiatal magyar generáció nem volt. Éppen ezért érdemes röviden megállni e két tényezőnél.

A vasfüggöny leomlása a végét jelentette annak a korszaknak, amelyben a Kárpát-medence magyarságát politikailag, gazdaságilag és kulturálisan mesterségesen elszakították természetes történelmi közegétől, Nyugat-Európától. A 80-as évek végén lezajlott békés vagy kevésbé békés forradalmak megnyitották az utat a több mint negyven évig tartó, a térségre véglegesen Jaltában eldöntött és kívülről ráerőszakolt autarkhia felszámolására. Ennek a folyamatnak eredményeképpen tömegesen indulhattak meg a Kárpát-medencéből magyar fiatalok nyugat-európai, amerikai, távol-keleti egyetemekre tanulni, cégekhez szakmai gyakorlatra szert tenni, csereprogramokon a Kárpát-medencén kívül élő másod-, illetve harmadgenerációs magyar fiatalokkal megismerkedni. A térségben megtelepedő külföldi cégek pedig magától értetődően kerestek és keresnek olyan fiatal, tehetséges és szakképzett munkaerőt, amelyik versenyképes a fejlett világ többi részével. A Kárpát-medence magyar fiatalságának tömeges bekapcsolódása a fejlett világ tudományos, gazdasági, kulturális vérkeringésébe nem azért fontos, mert pusztán tudományos, technikai és művészeti ismereteket lehet így elsajátítani. Amint Műgyetemi professzorom, Ginszler János, egy a Münchener Műszaki Egyetemmel közösen tartott szemináriumon megjegyezte: nem azért kell nekünk külföldre menni tanulni, mert otthon nem tudunk matematikát oktatni, hanem azért, hogy más népeket, kultúrákat ismerjünk meg. A középkori 'universitas' gondolatának ez az igazi tartalma.

Ebben a folyamatban kiemelkedően fontos szerepe volt / van a nyelvtanulásnak. Míg a középkorban a latin töltötte be a szellemi kapcsolattartás természetes médiumának szerepét, addig jelenünk lingua franca-ja

az angol, amely tény természetesen nem küszöböli ki a többi nyelv ismeretének szükségességét. Az idegen nyelvtudás szempontjából, Kárpát-medence népeit, a több évtizedes politikai, gazdasági és kulturális autarkhia eredményeképpen, a fordulat felkészületlenül érte. Mélyen emlékezetembe vésődött az 1989 – 90-es időszak, amikor a Budapesti Műszaki Egyetemen székelő IAESTE-ben, műszaki egyetemisták és főiskolások számára külföldi szakmai gyakorlatokat szervező nemzetközi egyesület, dolgoztam, s szinte egyik napról a másikra elárasztottak bennünket a Nyugatról jövő ajánlatok. Fájó szívvel láttuk, hogy több tucat lehetőség maradt kihasználatlanul, volt egy pillanat, amikor több mint 80 francia ösztöndíjlehetőség hevert parlagon, mert a diákoknak nem volt megfelelő idegennyelv tudásuk még alapszinten sem. A legsajnálatosabb példa a következő volt: Franciaországból a Renault ajánlott egy hét hónapos ösztöndíjat diplomázó gépészmérnököknek, alapszintű francianyelvtudást kérve csak, az angol volt természetesen a 'munkanyelv'. A lehetőség akkor kihasználatlanul maradt. Tíz évvel a változások után jó érzés látni, hogy milyen gyorsan tudott alkalmazkodni a magyar társadalom, s azon belül is különösen a fiatalság a megváltozott körülményekhez. Jóleső örömmel látom, hogy jelenünkben a diákság tömegesen tanul legalább két élő idegen nyelvet, s családom révén tudom, hogy még a latin is egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Bizom benne, hogy ez egy új latin reneszánsznak a kezdetét jelenti.

Az idegennyelv tudás ugyanis olyan eszköz a kezünkben, amely által a különbözőségben rejlő hatalmas erőt tudjuk kiaknázni. Jusson eszünkbe mire inti Szent István fiát, Imre herceget: gyenge az egy nyelvű ország. S ugyanezt fejezi ki Széchenyi István is, amikor a következőket mondja:

„Ami magyar, mivel magyar még nem helyes, hanem helyes és helytelen is lehet, és a külföldi nem megvetendő, mert külföldi, hanem megvetendő és elfogadható is lehet.”

Ha ezeket a bölcs gondolatokat továbbgondoljuk és a mai magyar ifjúság helyzetére vonatkoztatjuk, akkor rátapintunk az egyik leglényegesebb pontra, arra, ami a mai magyar ifjúság helyzetét teljesen egyedivé teszi a magyar történelemben: ez a jelenlegi magyar ifjúság mindenütt jelen van és jelen tud lenni, world-wide. S ezt elsősorban az angolon keresztül tudja elérni. Az angol jelenünkben de facto a világ lingua franca-ja, s ezt a világ többi fiatalsága is felismerte s erre kapcsol rá. S ez egy eddig még nem látott, politikai, földrajzi és kulturális határokon keresztül átnyúló összjátékot teremt. Ezt az összjátékot tovább színezi az egész világon élő magyar vagy magyar származású fiatalok összjátéka, történéjké a magyar, vagy angol, vagy más nyelven. A közös kulturális forrásból származó de jelenleg különböző közegben élő magyar fiatalok összjátéka az, ami Szent Istvánnak a mai napig oly modern intelmét új dimenzióba röpti. Olyan ez, mint amikor a francia eredetű Cabernet Sauvignon vagy Shiraz szőlőtőkét Chileben vagy Ausztráliában honosítják meg, s helyi borokat készítenek. Ezen borok alapkaraktere hasonlít az ugyanezen szőlőtökén de Franciaországban termesztett borokéhoz, de zamatauk, illatuk, színük már a helyi mikroklíma és egyéb környezeti hatások által is alakult, s teszi ezen borokat mássá. S ha ezen borok termelői mondjuk egy párizsi borverseny alkalmából összetalálkoznak, akkor bizony van mit mesélniük egymásnak. A világ sokszínűbb és sokizűbb lett ezáltal.

Ez a nemzetközi összjáték magyar és nem-magyar fiatalok között pedig visszahat azon országokra és kultúrákra, ahol ezen fiatalok élnek és alkotnak. Az autarkhia világviszonylatban a végét járja. Az az ország, amely önszántából kényszerít magára autarkhiát, harakirit követ el. A multinacionális cégek egyik legfőbb ereje a pusztán helyi cégekkel szemben pontosan ugyanerre a tényre alapszik: mindenhol jelen vannak és globálisan tudnak tanulni. Minden országban más hatásoknak vannak kitéve, a túléléshez tehát minden helyi körülményhez alkalmazkodniuk kell. Ha ezen alkalmazkodásból leszűrt tapasztalatokat a cégen belül globális szinten kicserélik, kielemezik és tanulnak belőlük, akkor olyan versenyelőnyre tesznek szert, amellyel csak egy másik, hasonló multinacionális cég tud versenyre kelni. Meggyőződésem, hogy ha Szent István ma élne, a világ 10 legnagyobb multinacionális cége közül az egyiknek lenne a vezérigazgatója.

Ezen globális összjáték megvalósulását egy másik tényező teszi lehetővé. Ez a másik tényező, amely az előbbinél még nagyobb horderejű, nem más mint az információs kor beköszönte. Ez természetesen az egész világ számára forradalmi változást hozott, de ami a magyarságot, illetve a magyar fiatalságot illeti, ez szerencsésen egybeesett a vasfüggöny leomlásával. Míg a vasfüggöny - az autarkhia legmarkánsabb szimbóluma - leomlása a fizikai határok átjárhatóságát eredményezte, addig az információs társadalom kialakulása a fizikai tér összezsugorodását. Az információs technikai forradalom, a modern közlekedéssel együtt olyan új gazdasági világrendszer megszületését eredményezte, amely megszüntette az ipari forradalom idején létrejött igen szoros kapcsolatot földrajzi egységek és népek között. Jelenünkben egy globális gazdasági és politikai rendszer létrejöttének vagyunk tanúi, amelyben a politikai határok közé szorított népfogalom elveszíti abszolút jelentését. Minél kisebbnek érezzük a földgolyóbist, annál inkább látjuk, hogy az emberiség mennyire sokszínű. S mivel az információs társadalomban az intellektuális tőke a fő értékteremtő erő, ezért azok a népcsoportok, amelyek ezzel rendelkeznek, nyerő helyzetben vannak, éljenek bárhol is a földgömbön.

S itt talán érdemes egy kissé megállnunk. A magyar köztudatban általánosan elfogadott az a gondolat, hogy nekünk magyaroknak komoly szellemi eredményeink és tartalékaink vannak, amelyet bizonyítanak a világviszonylatban elismert és nem kis számú Nobel-díjasaink, zenészeink, sportolóink. S ez valóban így is

van. Azáltal, hogy az új gazdasági rendben az értékképzés súlypontja áttevődött az anyagi javak termeléséről a szellemi javak termelésére (a fejlett világ gazdaságaiban a GDP 60-70%-át a szolgáltató szektor adja), azok a népek kerültek lépéselőnybe, amelyek intellektuális tőkével bőven rendelkeznek. Nem a bányász, nem az ipari gyár és nem a mezőgazdasági termelőföld önmagában az értékképzés forrása, hanem a kiművelt emberfő. Ez tehát minket magyarokat alapvetően helyez jó pozícióba, a történet azonban ezzel nem ér véget. A kiművelt emberfő, amely bőségesen rendelkezik intellektuális tőkével (azaz tudással) tudásának birtokában kitűnően képes létezésének alapfeltételeit megteremteni. S ez nem kis dolog. Ez mindennek az alapja. Az a társadalom, az a nép azonban, amelyik pusztán csak a materiális létezés alapjait tudja vagy akarja megteremteni, sohasem lesz képes civilizáció kialakítására. Ehhez ugyanis sokkal többre van szükség, az önértéktudat irányítójára is. Ha ez vezérel bennünket, akkor ez visszahat egyéb tevékenységünkre is, s a materiális világban létrehozott alkotásaink is magasabb színvonalúak lesznek általa. Erre jó példát ad Széchenyi István ismét. Széchenyi Catana-ban találkozott először valódi amerikaiakkal, 1819. augusztus 9-e után. Tengerészek voltak, s a huszártiszt felkapaszkodott két hadihajójukra, a Franklinra és a La Guerrière-re. A Naplójában hosszan beszámol minderről:

„A parancsnok és tisztjei azt a benyomást tették rám, hogy az Egyesült Államok olyan alapon nyugszik, mely a Római Birodalom alapköveihez hasonlítható ... Amerikában mindent valami szokatlan és mostanáig ismeretlen nagyságban és méretben kezdtek el. Ahogyan birtokterületeik semmihez sem hasonlíthatók, úgy az az arány, melyben hatalmuk és kultúrájuk növekedik, szintén nem szabályosan fejlődő. Minden eddig tapasztaltnál és látottnál gyorsabb a ritmus, melyben a tökéletesség felé sietnek.”

Ne feledjük, Széchenyi ezt a következtetést két hadihajó meglátogatásából vonta le, sohasem járt életében az Egyesült Államokban, s valójában csak egy néhány évtizede született állam katonai szimbólumait látta. Meglátott viszont valami mást is a materiális szimbólumokon felül vagy inkább azon túl. S ez pedig a hadihajó személyzetének, tisztjeinek, matrózainak küldetésstudata, hite, akarata, kitarása. Olyan értékteremtő források ezek, amelyekkel csak civilizáció kialakítására képes népek rendelkeznek. Ezek a tényezők szerves alkotóelemei egy nép értékvilágának, s ha egy nép értékvilága ezeket nem profilálja erőteljesen, akkor az a nép pusztán túlélésre kárhözhatott.

Értékvilágunk, mint minden népé, történelmünkben kristályosodik ki. A harmadik évezred küszöbén, 2001-ben ezt különösen ajánlatos számba venni, ugyanis számunkra kiemelkedően fontos történelmi dátumhoz érkezünk: két évezred telt el Jézus Krisztus születése óta. Időszámításunk vele veszi kezdetét. Erkölcsi értékvilágunk az ő evangéliumából állt elő, abból él a mai napig. S ez azért bír kiemelkedő jelentőséggel számunkra magyarokra, mert erre épül rá szervesen a magyarság európai millenniuma. Ezer évvel ezelőtt vezette be Szent István király a magyarságot a nyugati kereszténység világába és ezzel a nyugati kultúrvilágba. A magyar államiság tehát már a bölcsőtől fogva a krisztusi erkölcsi rendszerre épült, s nem véletlen, hogy ez egy olyan küldetésstudatot oltott a magyarságba, amely Közép-Európa s ezáltal egész Európa történelmére döntő befolyással volt mindmáig. A hit és az abból következő küldetésstudat jelentette az egyetlen kapaszkodót akkor, amikor a XVI. században semmi másunk nem maradt. Nem véletlen, hogy ebben a vérzivataros időszakban a magyarság az akkori világ legmodernebb részére kapcsolt rá, a protestantizmuson keresztül. S az sem véletlen, hogy bár Mohács után elég sok idegen hatalom telepedett a magyarságra és óriási károkat és pusztítást kellett elszenvednünk, soha etnikai gyűlölet nem gyűlemlt fel a magyar kultúrvilágban a hódítókkal szemben, ellentétben más népekkel, amelyek nem tudták, nem tudják kollektíve feldolgozni múltjukat, s ezért kizárólag a másokban keresik a bűnt. Ez a magyar kultúrvilág, Szent István bábáskodásának köszönhetően, mindig túlmutatott az individuális nemzeti érdeken, s a saját kultúrateremtésén keresztül mindig az univerzális felé törekedett, tehát definíciószerűen nem lehetett rasszista vagy nacionalista. A szó igazi értelmében kultúr-világ. Ezért is érhetett bennünket a XIX. században a kibontakozó nacionalizmus által aktivált nemzeti kisebbségek követelése meglehetősen váratlanul és felkészületlenül. S ha jól szemügyre vesszük a jelenlegi magyarság kultúrvilágát, vagyis kollektív mentális kondicionálását, akkor észre kell vennünk, hogy ez a többszáz éve a tudatunk mélyén gyökeret vert küldetésstudat szerencsére túlél minden történelmi zivatart. S ez valójában nem csoda. Egy nép értékvilágát ugyanis nem az éppen legújabb divatirányzatok táplálják, hanem az igazán komoly és nagyhatású események. Mint egy sikeres államalapítás s a kereszténység felvétele.

S ezt kell nekünk jól eszünkbe vésnünk akkor, amikor értéket teremtünk. Ezzel az önértéktudat irányítójával ugyanis sokkal biztosabban navigálhatunk a mai kor szkillái és karübdiszei között, nemcsak intellektuális tőkénkre hagyatkozva, hanem szellemi tőkénk által irányítva.

Az információs kor tehát számunkra magyaroknak olyan új lehetőségeket nyújt, amelyek teljesen új dimenzióba helyeznek bennünket, éppen ifjúságunk révén. A kérdés, amely itt azonnal felmerül, hogy fiatalságunk hogyan reagál, hogyan állja meg a helyét eme új világban. Az elméleti tépelődés helyett álljon itt inkább néhány konkrét példa:

- Csíkszeredai Internetes magyarnyelvű felsőfokú oktatás¹: Dr. György Antal egyetemi docens, a Pro Hargitae Universitas Alapítvány elnöke áttekintést adott a Csíkszeredában folyó magyar nyelvű felsőoktatásról. A tíz tanterem egyike a számítógépes terem 20 géppel, képkivetítő berendezéssel. Csíkszeredában belül ebbe a terembe az egyetemista, és látja, hallgatja a Gödöllői Szent István Egyetem professzorának előadását. Hasonló módon idén a soproni Nyugat-Magyarországi Egyetem erdőmérnöki karával közösen vadgazdamérnöki szakot indítanak, 40 hallgató felvételére lesz lehetőségük.
- Nyugati cégek programozókat keresnek: Nyugati cégek rendszeres jelleggel programozókat toboroznak Magyarországon és a Kárpát-medence többi országában távmunka jelleggel. Több éves munkaviszonyt kínálnak havi több ezer dolláros fizetésért.
- Argentínai magyarok Internetes lapja²: Argentínát évek óta gazdasági válság sújtja: jelenleg kevés magyar származású fiatal kap végzettségének megfelelő munkát, sőt most különösen jelentős számú a munkanélküli. Ezért igen sok diplomás fiatal vándorol el, többek között a 90-es évek óta Magyarországra, ahol szaktudását kamatoztathatja. A világon szétszórt argentinai magyarokat legújabbban egy Internetes havilap kapcsolja össze.

A példákat vég nélkül lehetne sorolni. Mindegyikben azonban egy a közös: egy kis nép fiataljai, egy olyan népé, amelynek nyelve semmi más nép nyelvére sem hasonlít, amelynek tagjai szinte a világ minden táján viszonylag nagy számban jelen vannak, s akik közül nem is mindegyik beszéli tökéletesen ősei nyelvét, élni tudnak a kor adta lehetőségekkel. Gazdasági szinten, tanulás szintjén, kulturális összefüggésben. Számukra az igen összezsugorodott földgolyóbis az alkotó tér, nem csupán a Kárpát-medence. A nagy kérdés azonban az, hogy a mindennapi szükségleteken felül milyen hajtóerővel rendelkeznek? A magyar kulturális ősforrásból mennyit használnak tudatosan vagy tudattalan? Mennyire látják az egyéni érdeken kívül a közös érdeket is, és mennyire veszik ezt figyelembe? Hogyan alakul ennek a generációnak sorsa és jövője ebben az igen összezsugorodott de annál inkább összetett világban? Mely erők hatnak ebben a világban és hogyan lehet őket a legjobban kihasználni? Ezek mind olyan izgalmas és fontos kérdések, amelyekre ez évi Tanulmányi Napjaink előadói próbálnak meg válaszokat vagy legalábbis támpontokat adni.

Ehhez az izgalmas szellemi kalandhoz kívánok mindannyiuknak nagyon sok élvezetet és kitartást!

---

¹ HTMH – Civil Régiók – 2001/6

² Némethy Kesslerú Judit közlése

Papp Tibor

Új formák, új médiák a magyar irodalomban

Az irodalomban az igazi jelenlét a más alkotásokkal össze nem téveszthető írói mű magvalósulásában, az egyediségben teljesebb ki. Az egyediség végtelenítését fogalmazza meg Erdélyi Miklós, amikor elhíresült Marly-i téziseiben¹ azt írja: „Jelentő alkotónak azt tartom, aki hozzájárult ahhoz, hogy a különböző művészek nevezett tevékenységeiben ne legyen semmi közös.” Ebből az következik, hogy az író nem elégszik meg a létező formákkal, a meglévő formák variálásával, hanem újakat alkot, sőt akkor sem riad vissza az újtól, ha idegensége miatt a befogadó eltolja magától a beoltott műfajt, azaz bizonyos ideig nem hajlandó róla tudomást venni – ugyanis a befogadók (olvasók, műélvezők) zöme általában elveti az újat, elveti az ismeretlent, nem fogadja el az idegen testet, mert úgy véli: kultúráját – és egyben „a kultúrát” – védi azzal, ha csak azt ismeri el, például versnek, ami megfelel saját verseszményének (azaz annak, amit a környezetében mozdulatlan klasszicizálódott kultúrából épített fel magának).

Az 1945 utáni hódoltság évek ólomkoporsóba zárták a magyar irodalmat. Még az a szerencse, hogy értékei átmentődtek az utókorra. A tetszhalott ébredése a hatvanas évek végére tehető, amikortól kezdve az írók és a költők számos új irodalmi műfajt hoztak be irodalmunkba.

Klasszikus oldalon ki-ki a maga módszerével kereste a kifejezés egyediségét: csiszolta, finomította a meglévő irodalmi adottságokat, szóhasználatot, formát stb., egyiknek-másiknak mintegy a betetőzését előidézve. Ilyen szempontból sikeresnek mondhatók például Örkény István „egypercesei”, vagy Bertók László 3 x 4 + 2-es tagolású, a Vajda Jánosnak oly kedves, mindig négy teljes jambust tartalmazó verssorokból épített szonettjei, melyeknek rímképlete három strófán át ugyanaz (a,b,b,a) s a negyedik fél strófában sem változik (a,b) ezáltal mintegy visszafordítja a szonett farkát. Esterházy Péter a regény szerkezetét, a szóhasználatot vette célba, a szabadabb formájú költészetben Kemenes Géfin László, megtartva a konzervatív keretet, a szexualitás tabuját támadta meg.

A klasszikustól való nagy elrugaszkodást a vizuális irodalom újraéledése, majd legújabbkori kivirágása jelentette. Vizuális irodalmi művek a 16. századtól vannak jelen irodalmunkban, a 17. században Szenci Molnár Albert jeleskedett képverseivel, sőt Graff András már 1642-ben vizuális költészetet adott közzé, a legnagyobb teljesítmény a nemzetközileg is nagyra tartott Moesch Lukács műveihez és poétikai tanulmányához kötődik, szintén jelentős művet hagyott maga után a 18. század elejéről Lepsényi István, Kozma Mihály a 18. század második felének jeles alkotója, a század végéről jegyezzük meg Bakó Ferenc nevét. A 19. században még Arany János is elkövetett egy „betűkubust”, azonban a 19. század közepén hanyatlásnak indult magyar képverset Kassákék hozták vissza a porondra. A 20. század közepén újra megtorpant műfaj a század utolsó harmadában – főleg a Magyar Műhelynek köszönhetően – újra erőre kap.

A 19. század végén Franciaországban Stéphane Mallarmé „*Egy kockadobás nem szüntetheti meg soha a véletlent*” című költeményével indítja útjára a gyorsan burjánzásnak induló modern vizuális irodalmat. Mallarmé a látvány adta többletet nem a grafikában, hanem a nyelv grafikai összetevőinek működtetésében véli kiaknázhatónak. A tízes évek végén a *Ma* költői nemcsak az író új szerepére, a mondanivaló újdonságára, az új szavakra voltak fogékonyak, a teljesség ígézetében lemerültek a nyelv legmélyéig, ahol felfedezték, hogy a kor rothadást és háborút erjesztő szelleme nemcsak a propagandában, nemcsak a politika bugyraiban van jelen, de abban is, ahogyan a papíron a szavak egymás mellé kerülnek, ahogyan a mondatok sínein a gondolat kötelezően egy-irányban gurul.

A vizuális irodalomról való beszéd elengedhetetlen velejárója, hogy egyszerre legyen szó formáról és alkotóról, ugyanis irodalmunk eme tartományát a nagyközönség nem nagyon ismeri. Ebben a szellemben fogom most a témát megközelíteni².

Az elmúlt 30-40 évet jellemző vizuális irodalmunk két nagy tartományra osztható: a statikus művek és a dinamikus művek tartományára.

¹ Erdélyi Miklós: „Tézisek az 1980-as Marly-i Konferenciához” in *Idő-Möbiusz, Második kötet*, 83. o. Magyar Műhely Kk.

² Minden példám megtalálható a „Vizuális költészet Magyarországon” című antológiában. Felsőmagyarország Kiadó, Magyar Műhely Kiadó. Miskolc-Budapest. 1998.

Nézzük, milyen formákat lehet a művek rendezőelve alapján elkülöníteni a jelenlegi vizuális irodalomban.

1. A topo-logikus rendezőelv. A statikus vizuális irodalmi művek zömének **topo-logikus** a rendezőelve, ami azt jelenti, hogy az olvasó a vizuális költeményben található szabályos mondatokat, mondatfoszlányokat, szótagokat helyzeti adottságaik vagy grafikai analógiájuk szerint kapcsolja egymáshoz. A topo-logikus művekben elbizonytalanodik a linearitás és nincsen egyértelmű kezdet, sem egyértelmű vég. Az elmúlt évtizedekben számos kitűnő magyar alkotó élt vele: Abajkovich Péter, Arany László, Balla D. Károly, Bakucz József, Balázsovics Mihály, Bebek János, Bujdosó Alpár, Csernik Attila, Endrődi Szabó Ernő, Fábián István, Fenyvesi Ottó, Hegedűs Mária, Kerekes László, Kurdi Imre, Lipcsey Emőke, Nagy Pál, Petőcz András, Séra Bálint, Székely Ákos, Szerényi Gábor, Szűcs Enikő, Urbán Tibor, Vass Tibor, Zalán Tibor és még sokan mások.
2. **Toposzintaxis** a rendezőelve azoknak a vizuális költeményeknek, amelyekben a síkba elhelyezett szavak topológiai közelségük vagy távolságuk szerint állnak össze komplex jelentéssé. A konkrét költészet legtöbb darabja ebbe a csoportba sorolható. Jelesebb magyar művelői közt említjük meg Nagy Lászlót, Hartal Pált, Nagy Pált, Péntek Imrét, Szombathy Bálintot. Ide tartoznak a komplexebb formai követelményeknek eleget tevő logo-mandálák is.
3. Az **ikono-logikus** rendezőelv alapján alkotott művekben a szöveget (és a kiegészítésként esetleg hozzáadott nyomdai vagy grafikai elemeket) a költő úgy rendezi el a síkban, hogy a kialakult látvány felismerhető képmása legyen valaminek. Apollinaire óta ennek a vizuális formának *kalligramm* a neve. A kalligrammáknak négy csoportját különböztetjük meg.
  - A **kalligramma 1** csoportba azok a művek tartoznak, amelyekben a nyelvi anyag lineáris és megfelel a normatív szintaxisnak (azaz legtöbbjük hagyományosan szedett sorokban is megállja a helyét). A szöveg grafikai adottságainak kihasználásával megformált kép ezekben a művekben a nyelvi anyag mondandóját illusztrálja vagy ismétli meg. Ilyen pl. Horváth Elemér „XX. (*Ein Blick*)”, Illyés Gyula „*Alarc*”, „*Repülő*”, Juhász Ferenc „*Spirális vers-szív*”, Molnár Miklós „*Oszlop Marcuse tiszteletére*”, Nagy László „*Kereszt az első szerelemre*”, Tandori Dezső „*Herakleitosz emlékoszlop*”, és Weöres Sándor „*Kereszt-árnykép*” című munkája.
  - A **kalligramma 2** csoportban a képet megformáló szöveg megfelel a normatív szintaxisnak, de teljességében nem lineáris, ebből kifolyólag viszont nem tudjuk egyértelműen leszögezni: hol kezdődik és hol végződik a költemény olvasata. Pl. Bari Károly „*Maszk*”, Bujdosó Alpár „*Incapsulata*”, Juhász Ferenc „*Tulipán-vers*”, Kemenczky Judit „*Levél Riesen-Rand óriáskerék úrnak sorsmintával*”, Takács Imre „*Lovas*”, valamint „*Léghajó a Balaton felett*”, című munkái.
  - A **kalligramma 3** csoportban a kirajzolt kép szövege nem követi a normatív szintaxis követelményeit, részleteiben lineáris, azaz a jelentések egymásutánjában logikai folyamatot sejtet, mint például Pandula Dezső „*Szabad pályán*” című szélkerékében vagy elek is „*Az időhöz*” című munkájában.
  - A **kalligramma 4** csoportban a szöveg nem követi a normatív szintaxis követelményeit és részleteiben sem lineáris. Kép és szöveg csak együtt, az egymást kiegészítő kölcsönhatásban érvényesülnek. Szép mintapéldánya ennek a csoportnak Nagy László „*Az oszlopos*” vagy a „*Szárny és piramis*” című vizuális költeménye.
4. A rendezőelv szerinti felosztásban a negyedik csoportnak az **ikonoszintaxis** a rendezőelve. Az idesorolható művekben a jelek grafikai hozzáadás nélkül ikonná átlényegült képet sugallnak, mint például Tandori Dezső „*Halottas urna két füle e.e. cumming magángyűjteményéből*” című munkája vagy Gécz János *hangyája*.
5. Az ötödik csoportban a **tipográfiai sémát** rendezőelvként felmutató művekben az ikono-logikus szerkezethez rendelt kép szerepét egy absztrakt forma, (például keresztretjvény, térkép, vasúti menetrendkönyv táblázata, labirintus, stb.) helyettesíti. Ebbe a kategóriába sorolható Háy János „*Csend*”, Székely Ákos „*Egy pohár kvíz*”, Ladik Katalin „*Naplemente*”, és „*Virágos mező*” című műve, valamint Nagy Pál *Labirintusa*.
6. A hatodik csoport rendezőelve a **tychoszintaxis**, mely a permutációt, a variálást teszi meg a vizuális költemény rendezőelvévé. A variációt rendezőelvként felmutató költemények szintén a konkrét költészet körébe sorolhatók. Ilyenek Csillag Ádám „*Ki hetet*” kezdetű, Kukorelly Endre „*21 Gott*”, Tandori Dezső „*Kafigrállia*” című és Molnár Katalin „*NEW/SEX*”-el kezdődő képverse.
7. A hetedik az **antiszintaxis**t rendezőelvként felhasználó művek csoportja, melyek csak utalásokban emlékeztetnek (de minden esetben emlékeztetnek) a nyelvre, a nyelv összetevőire vagy funkciójára. Minden ilyen mű határesetnek tekinthető, azonban a határnak mindig az irodalomfelőli oldalán a helye, egyébként „értelmét” veszti, ugyanis csak irodalmilag pertinens, képzőművészeti nem. Ezeket is a konkrét költészet kategóriájába soroljuk. Ilyen pl. Tandori Dezső: „*A mondattan háza*” című műve.
8. Nyolcadik a lettrista rendezőelvre támaszkodó művek csoportja. A jelkészletekkel való zsonglőrködés a lettrizmus sajátossága. Azt mondja Isidore Isou, a lettrizmus pápája 1947-ben,

hogy a lettristákat az a költészet érdekli, amely lerombolja a szavakat, kivonja belőlük a betűket, s alapelemként ezeket használja föl az új művekben. Ilyen pl. Géczy János „K”, Kismányoky Károly „Betűzene”, Petőcz András „Velvet Touch Lettering” című műve. Az ötvenes években a latin ábécére alapozott grafikus rendszer lehetőségeit a lettrizmus a végletekig kiszélesítette. Ezt nevezték előbb metagrafikának vagy poszt-írásnak majd később hypergrafikának. A **lettrista hypergrafika** ismérveit kielégítő művek alapja az írásjelek különböző módszerekkel megváltoztatott formája. Ilyeneket találunk Bohár András, Eperjesi Ágnes, Kerékgyártó János, L. Simon László és Tóth Gábor munkái között.

9. Kilencedik a koncept művek csoportja. A költőben felvillanó vizuális ötlet látható nyomaként papírra vetett alkotások a **koncept** művek. Alapadottságaikból kifolyóan röviddek, mindössze néhány szóból (esetleg néhány hozzájuk toldott grafikai elemből) állnak. A koncept-művészet a mini-mítoszok világa, a példaértékű, vallásos szédületet felidéző katarzisé, mely nemcsak a részt, hanem az egészet, az ént, a világot, a mindenséget foglalja magában. A szöveg és a megjelenítés a koncept művekben minden esetben a látvánnyá változott ötletet szolgálja. Példaként idézhetjük Petőcz András „Az utolsó betű eltűnése”, vagy Tatár Sándor „Konkrét” című művét.

A vizuális költészethez hasonlóan nagy elrugaszkodást jelent a klasszikus irodalmi formától a hangvers. Az elmúlt harminc évben virágzott ki igazán, megjelenése innováció volt a javából. Európában a francia, a svéd, a német, az olasz stb. kultúrában a hatvanas évek végére rövid múltú ugyan, de már hagyománnyal rendelkező műfajként tartották számon³.

A hangvers a csak füllel érzékelhető „jelentések” (többnyire nyelvi eredetre visszavezethető üzenetek és sajátos jelentéssel bíró hangzások) olyan együttese, mely a hallgatónak esztétikai élményt nyújt.

Nem zene! Nem zenei hangok harmóniája.

Vers, mely hangzó jelentésekből építkezik.

Hangverset csak hallgatni lehet, ellentétben az olyan verssel, melyet hallgatni és/vagy olvasni is lehet.

A hangvers rendszerezése csak az utóbbi években kezdődött el. Jelenleg nyolc hangvers forma ismeretes:

1. Dúsított hangvers (melyekben a mondatok lineáris kibontakozását egyszerű vagy komplex hanghatások kísérik).
2. Ismétlődő hangvers (rövid időtartamú szöveg több hanghelyzetben való megismétlése).
3. Permutációs hangvers (egy vagy két – esetleg hiányos – mondat szavainak minden eshetőséget kiaknázó helycseréje).
4. Fónikus hangvers (véletlenül összeálló fonémacsoportok elkülönülése s eme csoportnak a konkrét hangokhoz viszonyítva konceptként, azaz tipizált vagy osztályozott hangcsoportként való megjelenése).
5. Szöveges ritmikus hangvers (alapanyaga a ritmusegységekre felosztható, szavakból vagy morféimákból alkotott szöveg).
6. Rétegezett hangvers (általános keretét a rétegekben egymás fölé helyezett hangfolyamatok és egymáshoz pontosan illeszkedő szólamok adják).
7. Hangörvény (emberi vagy nem emberi eredetű hangesemények zenei rendezőelvre emlékeztető de a jelentéseket is számon tartó rendszer szerinti összekombinálása).
8. Afonémikus hangvers (alapanyagát az emberi test működésével kapcsolatos egyszerű, realista hangnyalábok adják, amelyeknek jelentésük van, mint pl. nyüszítés, fogcsikorgatás, szívdobogás, stb.).

A Hollandiában kiadott, magnetofonszalagra rögzített *Hangár* című folyóirat volt a nyolcvanas években a hangvers egyetlen magyar propagátora. Nem sokáig, mert négy szám után megszűnt. A Magyar Műhely triásza mellett (Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor) Ladik Katalin, Szkárosi Endre, Szilágyi Ákos, Tóth Gábor, Petőcz András, Szombathy Bálint, s a jelenlegi legfiatalabbak között Székelyhidi Zsolt és még sokan

³ A hangversről az első hosszabb tanulmány magyarul az *Életünk* 1989. júliusi „Különszámában” jelent meg: Papp Tibor, Hangvers. 106-119. oldal.

mások művelték s művelik mind a mai napig. A magyar hangversek nemzetközi kortárs-antológiákban rendszeresen jelen vannak.

A hangversnél is fiatalabb műfaj a performansz, melynek története az amerikai Black Mountain College-ban 1952-ben kezdődik az „Untitled Event” című irodalmi? képzőművészeti? zenei? fogantatású eseménnyel. John Cage, az akció(k) szellemi atyja, a múlttal összekötő kapcsok meglazítását, elvágását remélte tőle.

A kimodottan irodalmi céllal létrehozott performance-ok a hatvanas évek elején először Nyugat-Európában, Észak-Amerikában gyökereztek meg, de pár évvel később már Közép-Kelet-Európában is (főleg alternatív összejöveteleken, fesztiválokon).

A performance „közösségi” műfaj, közönség előtt lezajló megnyilvánulás, azonban irodalmi változatát nem azonosíthatjuk a színi előadással. A performance nem előadói teljesítmény, hanem *hic et nunc* egy mű „megalkotása”.

Az irodalmi performance egy (vagy több) személy aktív közreműködésével (gesztusok, mozgás, hang) megvalósított mű, amelynek összetevői között szerepelhet:

- előre megformált álló vagy mozgó, vetített, felmutatott, esetleg performance közben létrehozott írott anyag,
- ugyanakkor szerepelhet vetített vagy felmutató képi elem,
- valamint rögzített (tartóról lejátszott) vagy élőben előadott szöveg, szövegtörmelék és egyéb emberi vagy nem emberi eredetű hang.

Az irodalmi performance-ot a vizuális irodalom és a hangköltészet felől közelíthetjük meg a legkönnyebben. Számos irodalmi performance-ban az írott és a képi anyag ugyanolyan vizuális együttest képez, mint egy dinamikus képversben, ugyanakkor emberi vagy nem emberi eredetű hanganyaga, hangosan elhangzó szöveg-részei tökéletesen kielégítik a hangvers ismérveit, azonban minden performance-ban olyan nagymérvű az elemek egymásrautaltsága, hogy a különböző típusúak (kép, hang, mozgás) nem választhatók el egymástól. A sokak számára ismeretlen műfaj elméleti megközelítéséről Bujdosó Alpár „Vetített irodalom” és Nagy Pál „Az irodalom új műfajai” című könyvében találhatunk alapvető tudnivalókat⁴. Az irodalmi performansz legfontosabb magyar művelői között említem meg Erdélyi Miklóst, Tóth Gábort, Ladik Katalint, Bujdosó Alpárt, Nagy Pált, Székely Ákóst, Molnár Katalint, Abajkovics Pétert, Sörös Zsoltot, Kovács Zsoltot, L. Simon Lászlót, stb.

Az elektronikus gépek századunk első harmadában környékezték meg először az irodalmat. A hangfelvétel, az irodalmi szövegek hangos rögzítése már a háború előtt elérte a tökélethez legközelebbi utánpótlás szintjét – ennek köszönhetjük, hogy Babits Mihály, Móricz Zsigmond és mások hangja megmaradt az utókor számára. A hangrögzítés lehetőségéből akkor született irodalmi innováció, amikor 1945-ben egy antverpeni rádióstúdióban Paul de Vree holland költő megalkotta az elektronikától immáron elválaszthatatlan *Ogenblick* c. hangversét. Az elektronika és az írás, azaz az elektronika és a nyomtatás, az ötvenes évek végén találkozott össze. A kezdetleges számítógépekkel vezérelt nyomdai szedőgépek az ólommal nyomott betűképet igyekeztek minél hűbben utánozni. Ma már könnyű megállapítani, hogy az utánpótlást elég gyorsan tökélyre vitték. A tipográfiát meglovagoló számítógépek rohamos elterjedésének az lett az eredménye, hogy a nyomtatványok (könyvek, broszúrák, szórólapok, stb.) száma, a pesszimista várakozással ellentétben, hihetetlenül megemelkedett. Az utánpótlás termékei, maiak, tegnapiak, tökéletesen illeszkednek papírhoz kötődő évszázados irodalmi kultúránk meglévő darabjaihoz. A tisztánlátás érdekében azonban nem szabad szem elől vesztenünk, hogy megformálásukban a számítógép csak segédeszközként vesz részt. (A számítógép segítségével papírra nyomtatott, színes vagy fekete vizuális költemények megalkotásában a számítógépnek semmivel nincs nagyobb szerepe, mint a költő ceruzájának).

A videó szöveggözpontú használatában az újítás a tartóra rögzített íráskép megmozgatása, dinamikussá tétele. A dinamikus szöveg Nagy Pál szerint egyszerre kép és egyszerre írás, olyannyira, hogy a két fogalmat már nem lehet elválasztani egymástól, s az így kialakuló önálló jelrendszert nevezi el képanyelvnek, konkrét megjelenési formáját pedig képszövegnek⁵. Irodalmilag minősíthető szöveggözpontú video-művek 1980 óta vannak jelen magyar világunkban. Legismertebb szerzőik Nagy Pál, Székely Ákos, Molnár Katalin.

⁴ Bujdosó Alpár: *Vetített irodalom*. Magyar Műhely Kk., Budapest, 1994., 152. o.

Nagy Pál: *Az irodalom új műfajai*. Magyar Műhely Kk., Budapest, 1995., 447. o.

⁵ Nagy Pál: „Képszövegek” in *Életünk*, Szombathely, 1989. július.

A nyomtatott irodalomban akkor vált az innováció igazi forrásává az elektronika, amikor A. Baudot kanadai költő 1964-ben számítógépen generálva alkotta meg *La machine à écrire* (Az író gép) című könyvét⁶.

A számítógépnek három olyan tulajdonsága van, ami minden egyéb géptől megkülönbözteti, s amit felhasználva olyasmint lehet számítógépen megalkotni, amit sehol máshol. A három közül elsőnek említem a kombinatorikát. Kombinatorikáról akkor beszélünk, amikor előre meghatározott, de üres működésszerkezetek közül kiválasztunk egyet, s ennek minden alkatrészét egy e célra összeállított halmazból kölcsönvett elemmel helyettesítjük. (Például az egyszeregy táblázat.) A második a véletlen. Irodalmi műben a szerkezet minden elemét felcserélhetjük egy odaillo véletlen elemmel, a nyelvi összetevők rendjét, az események sorát, időtartamát, stb. A harmadik, egyedül számítógépen megvalósítható szerkezetformáló elem az irodalmi mű lebonyolítására és kiterjedésére visszaható párbeszéd (a program és a néző között), amelyre a program futásának leállítása és folytatása ad lehetőséget.

A vizuális irodalom első számítógépen kreált (csak számítógépen megtekinthető, kombinatorikát és véletlent felhasználó) dinamikus képverse 1985-ben született meg *Les très riches heures de l'ordinateur n° 1*⁷ címmel, ugyanebben az évben került bemutatásra az első magyar dinamikus képvers: a *Vendégszövegek számítógépen 1*⁸.

Az 1993-ban alkotott első magyar szöveggenerátor, a *Disztichon Alfa* nem a disztichon formát újította meg, hanem a vers „működését” s emennek visszahatását a szavak jelentésére⁹. Erénnyé változtatta az adott költői mondat szerkezetben szereplő szavak felcserélhetőségét s mindemellett irodalmi szakemberek és fogyasztók költészetéről alkotott szemléletét mozdította ki krónikus merevségéből. Ezen felül innováció a műben az a filozófiai többlet is, amit a szokatlanul nagy számú variáns valós és virtuális léte sugall. Legutolsó versgenerátorom, a 2000-ben kreált Hinta-Palinta, dinamikus képverseket és szöveggenerált verseket kínál nézőnek ugyanazon a művön belül.

A madártávlatból gyorsan átpásztázott irodalmi innovációk mindegyikében a költő, az író az irodalom egészén belül akarja műbeni jelenlétét jelentéssé tenni. Nem a képzőművészetben, nem a zenében, hanem az irodalomban. Ezért hangsúlyozza ki, hogy az új műfaj irodalmi műfaj, hogy az új mű, amit létrehozott, része az irodalomnak. Nyilvánvaló számára, hogy az új formák meghonosodása, klassziczálódása a harmadik évezred első évtizedeire hárul, ami után viszont – az új műfajokban is – az utolsó szó a hagyománytisztelőké lesz.

Az élő magyar irodalom jelenleg erősen konzervatív. Erősebben, mint volt tíz-tizenöt évvel ezelőtt. Igazából az egyik legizgalmasabb kérdés az lenne, hogy miért? A rendszerváltás után új hatalmi struktúrák alakultak ki, melyek gazdaságilag is mérvadók lettek. Az egyetemi és politikai hatalommal rendelkező klikkek, a poszt-modernek behálózta a folyóiratokat, kiadókat, élet-halál urává tették az általuk preferált irodalmi tevékenységet. Ami rajtuk kívül esik, azt nem létezőnek tekintik.

Számomra az a legaggasztóbb, hogy az elmúlt fél évtizedben jelentkező tehetséges fiatalok, költők, prózaírók közül nagyon sokan ezt a hagyományos utat választják, bizonyára azért, mert érvényesülni akarnak. (S hozzáteszem, hogy érvényesülnek is.) Érdemes közülük megjegyezni néhány nevet: Cserna Szabó András, Grecsó Krisztián, Háy János, Hajnal V. Csaba, Haklik Norbert, Janox, Karafiáth Orsolya, Lackfi János, Oravecz Péter, Orbán János Dénes, Peer Krisztián, Podmaniczky Szilárd, Térey János, Tomkiss Tamás, Varró Dániel, stb. A rendhagyók, az újjal kísérletező fiatal szerők, az előbbiekkal ellentétben, nem részesei a mai irodalmi kánonnak. A lettrista műveket is alkotó L. Simon László, a hangvers egyik fiatal művelője: Székelyhidi Zsolt, a vizuális költeményeket alkotó Vass Tibor, valamint Filó Vera, aki a képregények vizualitását igyekszik bevinni az irodalomba és a Joyce-i vonalon jeleskedő Sörös Zsolt.

És hol van az internet? kérdezhetné valaki. A magyar irodalom és az internet kapcsolata létezik, de meglehetősen alacsony szintű. Nem lép túl az archiváló szemléleten, ami annyit tesz, hogy interneten speizolják az anyagokat, prózai vagy költői műveket, amit, mint a kolbászt vagy a sonkát bármikor, mennyiségi veszteség nélkül, ki lehet hozni az éléskamrából. Azonban minőségi veszteség lép fel akkor, ha a speizolt irományt a képernyőről akarja valaki elolvasni. Az internet tudománya a számítógép tudománya, a különbség a kapacitásban keresendő, az elraktározható mennyiségben. Nem helytelenítem, ha a gyors előránthatóság érdekében, arra használ valaki egy számítógépet, hogy leveleit, verseit, regényeit a gép

⁶ A. Baudot: *La machine à écrire*. Les éditions du jour. Montréal. 1964. 95. o.

⁷ Papp Tibor: *Les très riches heures de l'ordinateur n° 1*. Ősbemutató: Centre George Pompidou, Párizs, 1985. 9 perc.

⁸ Papp Tibor: *Vendégszövegek számítógépen 1*. Ősbemutató: Magyar Műhely Találkozó, Kalocsa, 1985. 7 perc.

⁹ Papp Tibor: *Disztichon Alfa*. Magyar Műhely Kk., Budapest, 1994., 79. o. Könyv + mágneses lemez az automatikus versgenerátor programmal.

keménylemezen tárolja, feltételezván, hogy van neki olyan másolata is, ami kevésbé illékony. Ez a speizoló szemlélet a magyar irodalomban, tulajdonképpen a régi rendhez, papírhoz, könyvekhez való ragaszkodás kifejezése.

A jelentősebb magyar folyóiratok (mint pl. a Kortárs, a Jelenkor, a Tiszatáj, a fiatal nemzedékek lapja, az Irodalom visszavág, az Alföld, az Élet és Irodalom, stb.) jelen vannak az interneten, portállal rendelkeznek, mindnek van e-mail címe. Az internetre bizonyos lapok egy teljes számot, mások csak egy-két cikket tesznek föl, megint mások csak az utolsó szám tartalomjegyzékét. A legkézzelfoghatóbb, leggyümölcsözőbb számukra az e-mail használata. Egyrészt így érintkeznek szerzőikkel (posta helyett), másrészt a folyóirat körüli események hírét (mint pl. új lapszám megjelenése, irodalmi estek, stb.) küldik szét a címlistájukon szereplő olvasónak.

Folyóiratoktól függetlenül országos szinten létezik a Magyar Elektronikus Könyvtár, mely egyre bővül, létezik a négy éve alapított Digitális halhatatlanok elnevezésű gyűjtemény, mely egy-egy alkotót kitüntetendő, teljes életművet raktároz el (pl. Határ Győző, Esterházy Péter, Tandori Dezső, Lászlóffy Aladár, Rába György, stb.) és léteznek egyéni portálok is, mint pl. a költő Bertók Lászlóé, akinek (fia segítségével) minden verse interneten van, vagy Zalán Tiboré, Ungváry Rudolfé, mely portálokon az adott szerző tevékenységével ismerkedhetünk meg.

Volt már regényíró pályázat is az interneten, de eredményében a papír tartóhoz viszonyítva semmi újat nem hozott. Figyelemre méltó viszont, az új média természetével leginkább összehangolható, a Westel cég Wap oldalain kialakítandó kortárs irodalmi gyűjtemény, mely 400 karakter hosszúságú műveket tartalmaz. A gyűjtemény kezdeti anyagát az ez év áprilisában meghirdetett irodalmi pályázatra beküldött művek alkotják. A maximális 400 karakter, melynél egyetlen mű sem lehet hosszabb, olyan feltétel, melynek nincs irodalmi gyökere, egyes-egyedül a média milyenségéből fakad. A pályaművek között található például Etreli János Pál „De én nem vagyok hős, hacsak” című munkája, (megjelent az Élet és Irodalom 2001. június 8-i számában) mely klasszikus formában és nyelvezettel ugyan, de kombinatorikus megoldást kínál az olvasónak: az első mozdíthatatlan tömbként felfogott nyolc sorhoz öt variáció kapcsolható folytatásként.

Madártávlatból, az én madártávlatomból, mert feltételezem, sőt, remélem, hogy rajtam kívül más madarak is léteznek, a harmadik évezred hajnalán így néznek ki a magyar ugaron az új formák és az új médiák. Sírjunk vagy ne vessünk? Netán vegyük át a bányagödörbe süllyedt magyar labdarúgás reklámszövegét: foci volt, foci lesz, mely optimista végkicsengés mögé rejti azt, hogy jelenleg nincs. Az irodalmi formaújítás helyzete bár nem a legjobb, ennyire nem szabad pesszimistának lennünk, biztos vagyok benne, ma is élnek és működnek olyan magyar alkotók, akik hozzájárulnak ahhoz, hogy a különböző művészek nevezett tevékenységekben ne legyen semmi közös.

Budapest, 2001. augusztus.

Némethy Kesserű Judit

Dél-amerika magyar származású fiatalsága – tegnap és ma

Nagy öröm számomra, hogy az idei Tanulmányi Napok témája "A magyar ifjúság – világszerte", és hogy ebben helyet kap Dél-Amerika magyar ifjúsága is. Előrebocsájtom, hogy egy egyórás előadás szükségszerűen leegyszerűsített tényeket hozhat csak, és általánosításoktól nem lehet mentes. (A neveknél is ez a helyzet. Csak néhány, évtizedekig az ifjúságért munkálkodó személy nevét emeltem ki, ami a kimaradottakkal szemben semmiképpen sem igazságos.)

Bár a 20. század során Latin-Amerika minden sarkába kerültek magyarok, három országra szeretnék szorítkozni, mégpedig, ábc sorrendben: Argentínára, Brazíliára és Venezuelára, mert ez az a három dél-amerikai ország, ahol még ma is létezik olyan ifjúság, amelyik a magyarsághoz kötődik, részben magyarul beszél, magyar gyökereit ápolja. Zárójelben megjegyzem, hogy legrészletesebben Argentínát fogom kezelni. Nemcsak azért, mert ott nőttem fel és ezért a legjobban ismerem, hanem mert még ma is ott van a legjelentősebb magyarul beszélő, magyar származású ifjúság. (No meg onnan származik a jövődöbéli holland királyné!)

Mindenekelőtt a távolságokat szeretném kiemelni:

- Caracas és Buenos Aires között 5200 km van, annyi, mint Amszterdamtól az Urálig.
- Caracas és São Paulo közötti távolság 4500 km: több mint Amszterdam és Moszkva között.
- São Paulo 400 km-re fekszik Rio de Janeirótól. São Paulo és Buenos Aires 1700 km-re vannak egymástól.
- Argentína hossza: 3800 km. Annyi, mint Amszterdam-Jeruzsálem.

Ezek mind légvonalbeli távolságok. Szárazföldön, néhol úttalan utakon, sokkal több lenne. Ugyanakkor pl. Caracas és Buenos Aires között alig van légi közlekedés.

Noha Európában általában a dél-amerikai országokat egy kalap alá veszik, hadd mutassak rá csak egyetlen megkülönböztető tényezőre: az összes dél-amerikai ország közül csak kettőben jogos létező középosztályról beszélni: nevezetesen Argentínában és Uruguayban. A többi országban, tehát köztük a tanulmányom tárgyát képező Brazíliát és Venezuelát beleértve, van egy ún. "kiváltságos" vagy "felső tízezer"-nek nevezett réteg, – és aztán van a nagyszámú "nép". Ez természetesen szintén egy leegyszerűsített általánosítás, hiszen pl. Brazíliában ma már, az európai bevándorlás által szintén kiépült a középosztály, de azért fontos kiemelni, mert valóban óriási különbségek vannak országról országra.

Dél-Amerika magyar származású ifjúsága – tegnap és ma

Nem véletlen, hogy címemhez a "származású" szót ragasztottam. Ellentétben más nyugati magyar gócpontokkal (nevezetesen USA, Kanada, Ausztrália és nem egy európai ország), ahova szüntelenül érkeznek új magyar bevándorlók mind az anyaországból, mind Erdélyből, a Felvidékről és a Vajdaságból, Dél-Amerikába 1956 óta nem volt számottevő magyar bevándorlás. Ott tehát a mai magyar gócpontok ifjúsága kizárólag harmad-, sőt negyed-generációs fiatalokból tevődik össze. Ők elsősorban azoknak a leszármazottai, akiket összefoglalva "48-as emigrációnak" nevezek. Ezek az ún. "dípíki" ("Displaced Persons"), vagyis akik a II. világháború után, a bolsevizmus elől menekülve, 1947 és 1951 között kerültek Dél-Amerikába: katonák, közigazgatási és minisztériumi tisztviselők, egyetemi tanárok, orvosok, művészek, tudósok, diplomaták, írók, jogászok. Elsősorban középosztálybeliek, de voltak köztük arisztokraták és kisiparosok is. Vagyis többnyire értelmiségiek, akik az új világban szakképzettségüket nem használhatták, a nyelvet nem ismerték, s így igen nehéz körülmények között alapozták meg megélhetésüket, gyári munkások lettek, meg szakácsok, utcai árusok, pincérek, teherautó soffőrök, portások. Érthető módon igényük volt a magyar közösségi életre: magyar nyelvű istentiszteletre, összejövetelekre vágytak, hasonló gondolkodású és hátterű emberekkel igyekeztek összejönni. Így ahhoz, hogy a mai ifjúság magyar öntudatát, magyar érzelmét megértsük, rövid visszaillesztést kell adjunk az egyes 1948-as kolóniák alakulásáról, intézményesedéséről, és a fiatalság magyarságneveléséről.

Leszögezem tehát, hogy mindhárom országba lényegileg ugyanez a fajta magyar emigráció került, mégpedig ugyanabban az időben, 2-3 év eltéréssel. Sokkalta kisebb mértékben kerültek még ide 56 után is emigránsok.

Bajban vagyunk, ha megbízható számokat keresünk, hiszen egy dolgot akarnak a számok és statisztikák elhíttetni velünk, és gyakran merőben más a realitás. Kötöttem magam tehát elfogadott statisztikákhoz

(ezeket mind a Magyar Külügyminisztérium, mind a Magyarok Világszövetsége terjeszti), hiszen szükséges, hogy érthető nagyságrendekről beszélhessek. Ezek szerint abból indulok ki, hogy Argentínában 30 ezer, Brazíliában 100 ezer, Venezuelában pedig 10 ezer magyar, illetve magyar leszármazott él (természetesen a korábbi bevándorlók leszármazottait is beleértve). Akkor közeledünk jobban a valósághoz, ha ezeknek a számoknak legfeljebb a 10%-át vesszük, mint aktív, számontartható magyarságot. Más szavakkal: azokra vonatkoztatva ezt a jelzőt, akik résztvesznek magyar kulturális vagy egyéb rendezvényeken, istentiszteleteken, valamilyen fajta magyar nyelvű sajtóterméket járatnak, megjelennek a nemzeti ünnepek összejövetelein, felvonulásokon résztvesznek, egyesületekben tagok. Például USA-ban kis híján 1,6 millió személy írta be magát a 10 évvel ezelőtti népszámláláskor, mint aki magyar származású vagy valamilyen fajta magyar kötődése van. USA-ban is legfeljebb 10% az aktív magyarság. Ez Kanadára is vonatkozik.

Mielőtt a részletes elemzésre térnék át, tömören leszögeznék a magyar emigrációra kiható két fontos pontot mind a három országban:

- ARGENTÍNÁBAN nincs etnikai diszkrimináció. A bevándorlók szabadon telepedhettek le ott, ahol akartak.
- BRAZÍLIÁBAN a fehér fajta könnyebben érvényesül. A bevándorlók szabadon telepedhettek le ott, ahol akartak. Megkötést legfeljebb a klíma okozott (a trópusi körülményeket az európaiak nehezen viselték, ezért inkább a déli részekben telepedtek le).
- VENEZUELÁBAN a fehér ember könnyebben érvényesül, de az 50-es évek elején számos bevándorlót belföldi munkákra szerződtettek, és csak évek múltán telepedhettek le a fővárosban.

Mindhárom ország azokban az években "jó" országnak volt nevezhető, vagyis bőven volt munkalehetőség, volt szabadság, stabilitás, a gyerekek tanulhattak. Különböző okoknál fogva, mindhárom ország gazdasági téren nagyot bukott. Már 1956-ban Argentína és Brazília nem számított "jó" országnak, sem politikai, sem gazdasági szempontból. Ezért az 56-os emigráció más befogadó országokba került, és a már meglévő magyarságból is igen sokan továbbvándoroltak.

Kezdjük **Argentínával**. Lakossága ma 36 millió, a főváros, Buenos Aires külvárosaival együtt 13 millió. Egész Magyarország lakossága bőven beférne Nagy Buenos Aires-ben!

Az évek óta menekült táborokban tengődő közép- és kelet-európai "dípi" számára elsőnek Argentína nyitotta meg kapuit. Perón elnöknek akkortájt tervszerű népesítési szándéka volt, ugyanis évente 50 ezer személyt akart betelepíteni Spanyolországból és Olaszországból. Kellő számú jelentkező hiányában a hivatalos verbuváló megbízottak a nyugat-európai menekült táborokba mentek érdeklődők után nézni. Ennek eredményeként 1947 és 1949 között több ezer magyar menekült érkezett Buenos Aires kikötőjébe.

Az akkori igen jó gazdasági viszonyok között szinte mindenki azonnal talált munkát és bérlakást is. Ebben páratlan segítségükre volt a már ott élő ún. "régiji" magyarok széles rétege, akik tolmácsolással, tanáccsal, összeköttetéssel, sok esetben pénzkölcsönrel, kezeskedéssel, bútorral, vagy egyéb háztartási felszereléssel önzetlenül ellátták az újonnan érkezetteket.

A "régiji" és "újji" magyarok társadalmi háttere és érdeklődési köre viszont merőben különbözött. Az újonnan jöttek nem szívesen vettek részt a már meglévő magyar klubok életében: saját gyülekezőhelyre, kulturális intézményekre vágytak.

Így történt, hogy két éven belül, – a semmiből – hatalmas szellemi életet hoztak létre: központi székház Centro Húngaro néven, szabadegyetem, tudományos akadémia, színház, könyvkiadás, sajtó, s emellett számos társaság alakulása: Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK), férficserkészek, argentin-magyar kulturális társaság, később tűzérek, mérnökök ...

Néhány számadat jól aláfesti a szellemi tevékenységet:

Könyvek: 7 könyvkiadó az évek során (1948 és 1968 között) 155 magyar könyvet adott ki: kiváltképpen magyar klasszikusokat és olyan szerzők műveit, akik otthon tiltva voltak.

Sajtó: 1948 és 1968 között 62 emigrációs lap jelent meg Argentínában, amelynek 34%-a 5 évnél tovább élt. Ma az egyedüli túlélő a Délamerikai Magyar Hírlap, amely az 1929-ben megalapított Délamerikai Magyarságnak egyenes jogfolytonos utóda. Szerkesztője évtizedek óta a ma 82 éves Czanyó Adorján.

Volt Mindszenty Akadémia és Pázmány Péter Szabadegyetem, ahol előadás sorozatok, ankétok, vitaestek, tanfolyamok hangzottak el.

Voltak ezenkívül színi előadások is, Magyarország legjelesebb színészeivel (Páger Antal, Vaszary Piroska, Szelezcky Zita, Hajmássy Miklós, Cselle Lajos, Szilassy László, Komár Júlia, Eszenyi Olga – eleinte együtt, egy színpadon!). Húsz év alatt összesen 117 előadást tartottak Argentínában, és 99 darabot adtak elő. A színjátszó társaság nagyszámú vendégszereplést rendezett Brazíliában, sőt még Venezueláig is eljutott. Hajmássy és Komár kivételével mind továbbvándorolt.

Térjünk rá előadásom témájára, az ifjúságnevelésre. Ezen a téren az argentinai emigráció érte el a legnagyobb eredményeket. Az odaérkezett nagyszámú pedagógus és nevelő között, Dr. Girsik Géza és felesége, Piri néni kezdtek hozzá elsőként – már 1949-ben – a kolónia apró gyerekei oktatásának, folytatva azt a munkát, amelyet 1945-ben, az innsbrucki menekülttáborokban indítottak. Magyar gyereknyaralattást is szerveztek, kihasználva a Fundación Eva Perón ingyenes programját. Így adódhatott, hogy 1950-ben egy egész kis csapat emigráns magyar gyerek együtt nyaralhatott ingyen.

Emellett nagy volt amúgyis az ifjúság kulturális igénye és ezirányban való szervezkedése. Azokra a fiatalokra utalok, akik tizenévesek voltak amikor szüleikkel menekültek, a németországi lágerekben legfeljebb az érettségiig jutottak, de a kivándorlás után nem remélhették, hogy egyetemen tanuljanak, – pénzt kellett keressenek az egész család megélhetésének biztosítására. "A buenosairesi húszévesek gondja" c. cikk, amelyik 1949. novemberben a Magyarok Útja c. hetilapban jelent meg, kelően érzékelteti ezt az igényt:

"... 80-100-an lehetünk, akiket a mostoha menekült-sors ide, a szabadságnak erre a boldog földjére vetett. Nem tanulhatunk a kenyérharc miatt... Sehol a világon nincs ma egy csomóban annyi tudós, professzor, tanár, nevelő, mint itt Argentínában. Ismeretesek a nehézségek. Mégis kérünk mindenkit, akiket illet, a leendő Mindszenty Akadémia szerveit, a Centro Húngaro vezetőségét: teremtsenek lehetőséget a mi tanulásunkra."

Így indult be a Centro Húngaro ifjúsági csoportja. 1950-ben havi irodalmi délutánokat rendeztek, szavaltakkal tarkított előadásokkal. Ebben a Mindszenty Akadémia tagjai is közreműködtek, előadásokat tartottak. Így jött létre 1952-ben a Pázmány Péter Szabadegyetem, az ifjúság igényeit kielégítendő.

Ifjúsági vonalon az Argentínába érkezett Angolkisasszonyok végezték a legjelentősebb munkát. ők teremtették meg a Plátanos Intézetet, amely eleinte bentlakóként fogadta a kolónia gyerekeit. Az intézet nagyrészt az egész kolónia közadakozásából jöhetett létre: az apácák családról családra járták végig a kolóniát, és mindenki anyagi lehetőségeihez mérten vásárolt tőlük ún. "téglajegyeket".

Máter Juhász Mária is angolkisasszony volt és az ő leleményességének, személyes varázsának, és nem utolsó sorban pedagógiai tehetségének köszönhető a Zrínyi Ifjúsági Kör megteremtése 1952-ben. Ez a mindennapi nyelven ZIK-nek nevezett kör eleinte önképzőkörnek indult, majd mindinkább a hétvégi magyar iskola szerepét töltötte be és még ma is ilyen értelemben működik. Máter Juhász már nem a Pázmány Péterbe tömörülő húszéveseket célozta meg, hanem a fiatalabbakat, 12-től 19 éves korig. Abban az időben a magyar nyelv természetesen megvolt, de hiányzott a magyarságtudat fejlesztése, a történelem és irodalom megismerésén keresztül.

Utolsónak említem ugyan, de fontosságban elsődleges a külföldön működő Magyar Cserkészszövetség munkája, amelynek elejétől kezdve Bodnár Gábor volt *spiritus rectora*, egészen 1996-ban bekövetkezett haláláig. E szövetség kötelékébe tartozó cserkészcsapatoknak meghatározó szerepük volt – és van még ma is! – az ifjúságnevelés, valamint az utánpótlás biztosítása érdekében.

Argentínában már 1948-ban indult a szervezkedés, és a valódi cserkészmunka ifjúsági szinten 1952-ben kezdődött el. Ekkor érkezett ugyanis Argentínába Nt. Leskó Béla ev. lelkész, aki Buenos Airesben fiú cserkészcsapatot alapított. Leskó Béla is terméke volt annak a lelkes mozgalomnak, amely a nyugat-európai menekült táborokban meggyőződéssel és óriási lendülettel, mondhatni "gyorstalpaló kurzusokban" képezte ki a fiatal cserkészvezetőket, akik a továbbvándorlás alatt különböző országokba kerültek. Bodnár Gábor volt a vezetőképzés motora, aki társaival együtt egyfajta látnoki megszállottsággal vetette bele magát a fiatal menekültek képzésébe, mielőtt ezek a szélrózsa minden irányába szétszéledtek volna. Erre a képzésre annál is inkább szükség volt, mivel Magyarországon 1947-ben betiltották a cserkészmozgalmat. Egészen 1990-ig a Magyar Cserkészszövetség csak külföldön működött, és minden országot felölelt, ahol magyar emigráns kolóniák léteztek. (Mint érdekes adalékot itt megemlítem, hogy a rendszerváltás óta a Külföldi Magyar Cserkészszövetség működése és létszáma nem csökkent, hanem még növekszik is!)

Buenos Airesben a fiúcserekész szervezkedést nemsokára a lánycserekész munka is követte, a szintén angolkisasszony Máter Bodolai Margitnak köszönhetően. 1955-ben már négy cserkészcsapat működött. A 60-as évek elején együttesen 250-nél több aktív cserkészt tartottak számon, 6 éves kortól egyetemistákig. A heti összejöveteleken kívül portyákat, akadályversenyeket, regős hétvégeket, nyáron kéthetes táborokat és vezetőképző táborokat szerveztek. A cserkészletben való részvételnek fő feltétele volt, hogy rendszeres tanulók legyenek a hétvégi magyar iskolában, hogy eleget tudjanak tenni a Cserkészszövetség magyarságismereti követelményeinek. Ezért a Buenos Aires-i cserkészek mind rendszeresen jártak (és járnak) a Zrínyi Kör foglalkozásaira.

Mindez idillikusnak hat. De jöttek Argentína számtalan és állandó jellegű politikai és gazdasági válságai. Ezek óhatatlanul kihatással voltak (és vannak ma is!) a magyar koloniális életre. Már az 50-es évek végén, az első gazdasági krízis alatt, egész családok kezdtek továbbvándorolni az Egyesült Államokba és Kanadába. Igen sok fiatal került így el Argentínából. Már akkor kezdett csökkenni a kolónia létszáma.

Többnyire minden emigrációról megállapítható, hogy a második generáció után törvényszerűen felgyorsul egy természetes asszimilációs folyamat: a kezdeti beilleszkedés után szükségképpen bekövetkezik a környező világba való felszívódás, amely általában a nyelv és gyakran az identitástudat elvesztését jelenti. Az asszimiláció tehát elkerülhetetlen, magyar berkekben is. Ezért érdekes tünet, hogy Dél-Amerikára

vonatkozóan mindez csak részben érvényes. Némiképpen ugyanis kitolódott ez az asszimilációs folyamat, jóllehet semmi "friss vér" nem érkezett a kolóniákba az 1956-os magyar forradalom óta, és így kizárólag a biológiai szaporulatra vannak utalva.

Itt térek rá a második tanulmányi országunkra, **Brazíliára**, a déli féltéke legnagyobb országára: 8 és fél millió km². Lakossága ma 170 millió. Fővárosa Brasília. Rio de Janeiro lakossága külvárosaival együtt 7 millió, São Paulo lakossága külvárosaival együtt 15 millió.

Ahogy már említettem, teljes mértékben megvannak a kezdetbeli párhuzamok Argentínával. Brazíliába is nagyszámú magyar "dípí" érkezett a 40-es évek végén. Az újonnan jöttek itt is a régi magyarok segítségére számíthattak. Mindkét országban az új bevándorlók is intézményesedtek, egyházakat, klubokat, egyesületeket alapítottak. Míg az Argentínába érkezettek lényegileg csak a főváros környékén – Buenos Airesben – telepedtek le, Brazíliában két gócpontban tömörültek: Rio de Janeiroban és São Paulóban.

Elsőnek Rio de Janeiroban szerveződött a magyar egyesületi élet. Már 1949-ben itt alakult meg az első tengerentúli magyar cserkészcsapat, Szirmay Iván vezetése alatt. 1950-ben létrejött a Brazil-Magyar Kultúr Egyesület. Számos rendezvényt, színi előadást, szavalóversenyt szervezett, tájékoztató közlőnyt adott ki, könyvterjesztést vállalt, és nyelv- és magyarságtudományi tanfolyamokat tartott. Fő célkitűzése mindvégig az ifjúsági munka támogatása volt. Ennek érdekében már az 50-es évek elején Muryban (Riótól 100 km-re) létrehozták a Mindszenty József cserkészparkot. Dr. Dömötör Miklós és dr. Taubinger István (írói nevén Mailáth István) volt a fő kezdeményezője és létesítője a rioi cserkészparknak és általában a rioi magyar életnek.

São Paulóban eleinte a magyar bencések voltak a kulturális és ifjúsági munka középpontjában. Nekik köszönhető Brazília legnagyobb magyar hetilapjának, a Délamerikai Magyar Hírlapnak kiadása és magyar könyvek terjesztése is. Azonban magyar ifjúságnevelés szempontjából legnagyobb érdemük a cserkészlet megszervezése, ami azért is fontos, mert az ifjúsági munka Brazíliában lényegileg a cserkészmunkával volt egyenlő. Ellentétben Argentínával ugyanis, Brazíliában a mai napig nem létesült magyar iskola. Ugyanakkor a rendszeres cserkészmunka előmozdítására két cserkészparkot is létrehoztak, São Paulo közelében. A brazíliai cserkészlet soraiból a későbbiekben a külföldi magyar közélet nem egy vezető egyénisége és szellemi alkotója került ki. Gondoljunk itt, Brazíliára szorítkozva, négy világszerte ismert névre: Cseh Tiborra, Dömötör Gáborra, Pillerné Tirczka Évára, Gémesné Réz Katalinra. A Bencések között pedig emeljük ki különösen Tóth Veremundot és Gácsér Imrét.

Amikor a 60-as években Brasília lett a főváros, Rio de Janeiroban erősen csökkentek a megélhetési lehetőségek. Ekkor sok magyar család a rohamosan iparosodó São Pauloba, vagy külföldre - főleg Kanadába - telepedett át. A koloniális élet is hanyatlásnak indult: ma csupán 20-30 család él még Rióban, de gyermekeik már nem tudnak magyarul. São Paulo-ban azonban tovább gyarapodott a kolónia. A 60-as, 70-es években Szeretetház létesült az időseknek, és az evangélikus egyházban két új cserkészcsapat is alakult.

São Paulóban indították el a cserkészek – külföldön elsőként – a regölést, vagyis a népi (és az ő esetükben általános) kultúra tudományos szinten való tanulmányozását, ápolását. Dráma csoportjuk magas színvonalú előadásokat tartott, elsősorban Németh László darabokat mutatott be. (São Paulóban volt a Galilei ősbemutatója, 1956 tavaszán, néhány hónappal megelőzve a magyarországi bemutatót!) 1956 ötödik évfordulóján a szabadságharc verseiből megrázó műsort adtak elő.

(Itt említem meg, hogy brazíliai és argentinai cserkészvezetők dolgozták ki a 70-es években – és azóta is ők vezetik – az ún. Corvina programot, a külföldi Cserkészszövetség nevelési rendszerének egyik oszlopát. Egyetemista korú fiatalok nyári szünetük alatt 10 napon keresztül, tábori keretben, a mindennapoktól távol, kizárólag a magyar kultúra alkotásaival foglalkoznak: verseket, novellákat elemeznek, magyar zeneszerzők műveit hallgatják, képzőművészeti alkotásokat tanulmányoznak, színdarabot adnak elő, – és megvitatják az Ember tragédiáját. Mindez a másod- harmadgenerációs fiatalok magyar szellemiségét erősíti, kitéríti a magyar kultúra kincsesházát.)

Szót kell ejtsék a brazíliai gazdasági helyzetről, és hogy ennek mi volt befolyása a brazíliai magyarságra. Itt állandóan ismétlődő gazdasági problémákról beszélhetnénk, amelyek igen nagy mértékben megakadályozták az előmeneteli lehetőségeket. Ezért határozta rá magukat nagyon sokan a továbbvándorlásra. Mindazonáltal meg kell említeni, hogy a brazil környezet igen barátságosan fogadja a bevándorlókat és gyorsan beszívja az embereket. Könnyű a beolvadás. A brazil nép békés természetét egy tréfás anekdotával is illusztrálhatom. Miután a nép nem szeret verekedni, véres forradalmak nincsenek. Így mesélik brazíliai barátaim: "Mi egy nagy forradalom? Két generális találkozik. Szembenállnak egymással. Kezet nyújt az egyik a másiknak azzal, hogy 'Te nyertél'. És ezzel vége a forradalomnak. Hasonló a hatalomátvétel. Ötévenként váltják egymást. A fentlévő diktátor magától adja át a hatalmat a következőnek." – Ebben a dél-amerikai országban is csak nehezen és dőcögve köszöntött be a demokrácia.

Most kerül sor a harmadik országra, amelyet röviden elemezni szeretnék:

Venezuela. 24 millió lakosa van. Caracas közel 4 millió lakos.

Szemben az argentinai és brazil kolóniákkal, ahol a régi magyarok intézményesen és egyénileg is segítettek az újonnan érkezetteknek és az államhatóságok megkötések nélkül engedték őket letelepedni, Venezuelában alig voltak korábbi magyar emigránsok, és több esetben az új bevándorlók csak kijelölt helyeken üthették fel sátorfájukat. Mindezek miatt az első időkben igen nyomorult körülmények között kezdték el új életüket. A három ország közül ide érkezett a legkisebb létszámú magyar emigráns csoport. Mégis – mint a másik két országban is – a legrövidebb időn belül hozzákezdték a közösségi élet megalapozásához, a vallás és hagyományok megtartásához, továbbadásához. Az 1950-es évek elején létrejött a Magyar Református közösség, majd a Katolikus Nőegylet, az MHBK csoport és a könyvatos Karibi Újság, élén Rozanich Istvánnal, aki haláláig szerkesztette.

Venezuela gazdag olaj-évei a magyar kolóniára is kihatottak. 1969-ben felépült a Magyar Ház, amellyel pezsgő társadalmi élet kezdődött, bálokkal, kulturális előadásokkal, társas összejövetelekkel, színházi estekkel. Számos emigráns magyar író, színészt, tudóst, előadót hívtak meg.

Kezdetől fogva a kolónia ifjúsági vonalon volt a legtevékenyebb. Itt is a "dípí" légerekben képzett cserkészvezetők kezdték el a munkát, élükön Krisch Ervinnel és Kristó Nagy Katalinnal. Már 1950-ben két cserkészcsapat alakult, amelyek aztán igen felerősödtek az 1956-ban érkezett fiatalok csatlakozásával. Az 56-osok indították el az óvodát és tánccsoportot is. Míg a tánccsoport azonban minden időszakban fontos szerepet töltött be, az óvoda hol létezett, hol nem. 1975-ben, Mindszenty hercegprímás látogatásának hatására nagyon sokan vissza- illetve bekapcsolódtak a kolóniába. Ekkor alakult újra a mindennapos óvoda – az öregcserkészcsapat kezdeményezésére. Így a magyarságnevelés kizárólag a cserkészcsapatokra maradt. Fiataljaikat rendszeresen és nagy számban felküldték a Külföldi Magyar Cserkészszövetség központi táboraiba, a New York állambeli Fillmoreba, már csak azért is, mert – mint ahogy a bevezetőmben említettem, – a dél-amerikai Venezuelának sokkal könnyebb az észak-amerikai kontinens felé közlekednie, mint saját kontinensének délebbre fekvő országai felé.

Ami pedig a nyelvet illeti, már a 70-es években komoly gondok voltak az újabb generációk magyar nyelvtudása körül, ezért spanyol nyelvű cserkészcsapatot hoztak létre a magyarul nem tudó magyar származású gyermekek számára. Ez teljesen ellenkezik a Külföldi Magyar Cserkészszövetség elvével, aminek folytán nem is ismerte el ezt a csapatot. Működésük meg is szűnt, néhány év után, utánpótlás hiányában. Önállóan nem voltak életképesek.

Dél-Amerika magyar származású ifjúsága, tegnap – és ma

Elérkezett a pillanat, hogy rátérjünk a mára. A mai helyzetet szintén országonként szeretném elemezni.

Mint bevezetőmben említettem, mindhárom ország magyar fiataljai majdnem kizárólag az ún. "dípí" leszármazottai, vagyis akiknek nagyszülei, dédszülei a II. világháború után, a bolsevizmus elől menekülve, 1947 és 1951 között kerültek Dél-Amerikába.

Argentínában az első generáció által létesített intézmények nagyrésze a mai napig működik. Legalábbis a lényeges része, nevezetesen az ifjúságnevelésre vonatkozó berendezkedések. A Máter Juhász által megalapított Zrínyi Ifjúsági Kör vezetését a Máter eltávozása után 1962-től kezdve Lomniczy József vette át, aki segítőgárdájával együtt (élükön Benedek Lászlóval és Marikával) szívósan és kitartással vezette tovább ezt a hétvégi magyar iskolát, 1988-ig, vagyis 26 éven át. Már addig is számos másodgenerációs tanerő segített be, de attól kezdve kizárólag másodgenerációsok kezében van a magyar óvoda és iskola továbbvezetése. Kezük alatt a harmad- és negyedgenerációsok tanulnak, és noha erősen lecsökkent létszámban, de nagyon elfogadhatóan beszélnek még a magyar nyelvet. A természetes lemorzsolódás tünetét még súlyosítja az a tény, hogy a Zrínyi Kör oktatási programjának követelményei még mindig igen igényesek. Sok szülő nem érti, miért szükséges hétvégről hétvégre kitenni gyereket ennek a viszonylag magas szintű tanulás nehézségeinek. A cserkészlet továbbra is vonzó és megadja az egyik okot, mint változatlan követelmény, arra, hogy a gyerekek járjanak a magyar iskolába.

Mindez ma már csak egyetlen erős gópontra szűkült le: Buenos Aires egyik északi külvárosában, a Hungária Egyesület körül folyik a hétvégi magyar foglalkozás, vagyis a cserkészlet és a Zrínyi Kör. Utóbbit a fiatal vezetőgárda most már új, kibővült programmal látja el. Hetente 8 osztályban gyűlnek a gyerekek, óvodástól az ún. "érettségi" csoportig. Tavaly megkezdte működését a "Széchenyi csoport", olyan gyermekekkel, akik még nem tudnak magyarul. A gyermekek célja: úgy megtanulni magyarul, hogy a szabvány osztályokban és a cserkész foglalkozásokon is résztvehessenek. A Zrínyi Kör másik rendhagyó újítása a műhelyek bevezetése. Tavaly óta, a tanóra és a cserkészösszejövetel után, sport, szellemi és szalonfoglalkozások között választhatnak a fiatalok (vívás, tánc, kézimunka, színház, kerámia, magyar kultúra, stb.). A lényeg az, hogy nem kötelező, és hogy a műhelyeken való részvételhez nem előfeltétel a

magyar nyelvtudás. Így nyújt hétvégeként a Zrínyi Kör és a cserkészlet teljesfokú elfoglaltságot a magyar származású fiatalok számára.

Mind ez a munka nem lenne azonban elegendő, ha a fiatalok nem kerülnének kapcsolatba az élő magyar valósággal. Ezért óriási jelentőségű a Zrínyi Kör ösztöndíj diákcseré akciója Magyarországgal, amelyet már 12 éve tart fenn. Eddig 17 ösztöndíjas töltött közel egy évet Budapesten, és 12 magyarországi diákot láttak vendégül a Buenos Aires-iek. Ez a program, a Külföldi Magyar Cserkészszövetség magyarországi ösztöndíjaival együtt, igen nagy lehetőséget nyújt a nyelv és kultúra megtartásához.

Argentínából indult el a dél-amerikai magyar néptánc fesztiválok gondolata. 1988 óta hat ilyen fesztivál került megrendezésre, felváltva Argentínában, Brazíliában, Venezuelában és Uruguayban. Sajnos ezek a fesztiválok, amelyek összehozták Dél-Amerika ifjúságát, mind a négy ország bénító anyagi körülményei miatt újabbán elmaradtak. Ugyanakkor azonban az argentinai és braziliai cserkészcsapatok, minden nehézség ellenére is, öt évenként megtartják közös "jubileumi" táborukat, hol az egyik országban, hol a másikkban.

Mint érdekes új fejlemény megemlítendő, hogy az Argentínai Magyar Intézmények Szövetsége keletkezése óta (1991) vidéken is kisebb-nagyobb magyar szervezetek kezdték felütni fejüket. Részben olyan szervezetekről van szó, amelyek tagjai már nem beszélnek magyarul, de büszkék magyar származásukra és igénylik a kapcsolattartást mind a Buenos Aires-i gócponttal, mind az anyaországgal.

Az argentinai magyar kolónia még mindig kreatív lényére az is rámutat, hogy 1993 óta létezik egy kb. 30 tagú vegyeskórus, a Coral Hungaria, amely kizárólagosan a magyar zenével és annak terjesztésével foglalkozik. A karvezető maga harmadgenerációs. Az idén április-májusban vendégszereplői körúton voltak Magyarországon, nagy elismerést és sikert aratva. Ezenkívül egy éve két másodgenerációs fiatal kezdeményezése folytán megindult a HungArgenNews. Ez egy villámpostán kiküldött havi Értesítő, amelynek címe "Az Argentínai Magyar Kolónia havi, ingyenes elektronikus kiadványa, az intézmények és személyek eseményeiről". Jelenleg 400 címre küldik ki világszerte. Külön ismeretterjesztési fejezetet is tartalmaz, spanyol és magyar nyelvű cikkeivel. Címe: hungargennews@inbox.as, vagy haynal@newage.com.ar

Brazíliában, mint már említettem, ma már egy nagy gócpontra összpontosul minden: a São Paulo-i magyar kolóniára. Az 1985-ben megépült Magyar Házban rendszeres egyesületi élet folyik. Itt is már minden a másodgenerációs volt cserkészek kezében van. A regős csoportból fejlődött ki a már 40 éve működő Pántlika táncsoport, amely 1999-ben Magyarországon résztvevett a Dunamenti néptánc fesztiválon. Ma két táncsoportja van az idősebbeknek, és külön egy a kicsiknek.

A São Paulo-i cserkészvezetők nagy lendülettel álltak neki, hogy végre legyen magyar iskolájuk. Magyarországról kértek állandó tanárt. Egy év nehézség után ez most sikerült, megérkezett a nyelvtanár, és a hét minden napján, több órán keresztül tart nyelvleckét, külön és csoportosan. Remény van tehát arra, hogy a magyarul alig tudók is visszakerüljenek olyanok közé, akiket magyarul lehet oktatni történelemre, irodalomra, hagyományápolásra. Tavaly óta 5 fiatal tanul ösztöndíjjal a budapesti nyelvintézetben. A cserkészlet változatlanul aktív, táborokat, körutakat szerveznek, a táncsoportok továbbra is nagy népszerűségnek örvendenek. Általánosan elterjedt a sok vegyes házasság, vagyis azok, ahol csak az egyik házastárs magyar származású. Ezeknek gyerekei nem, vagy alig tudnak magyarul. Mindinkább nagy a beolvadás a befogadó brazil társadalomba és felszívódás a brazil társadalmi életben.

Venezuelában lassan minden tevékenység egy gócpontra összpontosult: a Caracas-i Magyar Háza. Ez lett a venezuelai magyarság életének központja. Vezetői, tagjai, mind a volt cserkészifjúságból tevődnek össze, élükön Nyisztorné Jeszenszky Judittal és Diegoné Fedor Alízzal. Itt gyűlnek a cserkészcsapatok, itt működik a mindennapos óvoda (jóllehet ma már igen kis létszámmal), itt gyakorol a még ma is létező két táncsoport. A venezuelai magyar ifjúság néptánc terén a legtevékenyebb. Az évek során 9 magyarországi, illetve kárpát-medencei néptáncos tanárt láttak vendégül, akik több hónapon keresztül tanították a csoportok tagjait. Minden évben résztvesznek a Venezuelai Folklor Tánc Fesztiválon, s aktív szervezői voltak a dél-amerikai magyar néptánc fesztiváljainak is.

Mindazonáltal tény, hogy Venezuela az az ország, ahol a három ország közül leginkább hanyatlott a magyar nyelvápolás. Azonban igen biztató jelek is vannak. A Cserkészszövetség nyomására, két éve magyar iskola is beindult. A kolónia azon dolgozik, hogy magyarországi tanítónőt hozasson 1-2 évre. Ezenkívül, tavaly óta évente 6, vagyis összesen 12 fiatal tanul a Magyar Nyelvintézetben. Ezt elősegíti, hogy sok nem magyar-származású szülő lelkes pártolója mind a cserkészletnek, mind a táncsoportnak. Anyagi áldozatokra hajlandók, hogy gyermekeik elsajátítsák a magyar nyelvet, megismerjék a magyar kultúrát. A sűrűsödő magyarországi kapcsolatok által remélik kitolni a valószínűleg elkerülhetetlen beolvadást.

Összevetve a három országot, a közös nevező közöttük az, hogy mind az argentinai, mind a braziliai, mind pedig a venezuelai magyar származású fiatalok egy része tevékenyen részt vesz még a magyar közösségi életben, elsősorban a cserkészletben és néptáncos csoportokon keresztül. Úgyis az argentinai közös nevező az asszimilációs folyamat, noha nem egyforma a három országban: Venezuelában a legerősebb, Argentínában a leglassúbb. Ennek okát az emigrációs csoportok kezdeti intézményesedésében és

fejlődésében, a befogadó országok jellegében, sajátosságaiban és körülményeiben, – de egyúttal ifjúságának nevelésében is kell keressük. Mindhárom országban – a kezdetekhez viszonyítva – nagyon erősen lecsökkent a magyar koloniális élet, vagyis az aktívnak nevezhető magyarok létszáma. Nem lehet eleget ismételni olyan tényezőket mint a lemorzsolódás, a nagyfokú asszimiláció, az új bevándorlók hiánya, és nem utolsósorban a gazdasági körülmények okozta nehézségek. Az eredmény az a mai magyar élet, amelyet talán a tegnaphoz viszonyítva csökevénynek nevezhetünk, és ez nemcsak a mennyiségre, hanem sajnos a minőségre is vonatkozik.

Teljesen hozzáállásunktól függ, hogy hogyan ítéljük ezt meg. Itt jön a híres félig tele, vagy félig üres pohár elmélet. Én a félig tele pohár mellett szavazok, – de ez nem kizárólag a kolóniák érdeme, hanem a történelmi helyzet gyökeres megváltozása által adott új körülményeknek és lehetőségeknek is köszönhető. A magyarság szempontjából radikális változás történt 1990-ben. Ez a változás lényegesen kihat a nyugati összmagyarságra. A dél-amerikai magyar kolóniák esetében, a magyar rendszerváltás mondhatni a 24-ik órában történt.

Mindaz az ún. "magyarkodás", amelyet lelkes emigránsok idealizmusból végeztek ötven éven keresztül, az ár ellen úszva, igyekezve minden közömböst magukkal ragadni és meggyőzni a magyarságtudat továbbvitelének szükségességéről, most megváltozott. Mégpedig azért, mert most már a legközömbösebb is megérti, hogy igenis van 1990 óta egy anyaország, kinyílt egy hátország, keletkezett egy támasz, ahonnan nemcsak várhat, de **elvárhat** segítségnyújtást, hogy megmaradjon és továbbfejlődéssel egybekötve létezhesen. De, továbbmenve, itt nem akármilyen hátországról van szó, hanem egy olyan országról, ahonnan felmenői gyökerei származnak, és amely a közeljövőben tagja lesz az Európai Uniónak. Mindez pedig óriási lehetőségeket jelent egy dél-amerikai számára. Mai szókincssel élve: motivációt nyújt szülőknek és gyermekeknek egyaránt.

Nyugaton igen sokan sokszor úgy érezzük, hogy zárt kapukon döngetünk, ha a most újonnan megnyílt anyaországunkhoz fordulunk. Mert még 10 év után sem érezzük igazán, hogy ott rádöbbszünk volna arra, hogy kiaknázatlan tőke rejlik a szétszórtságban létesült magyar kolóniákban az anyaország javára. Ugyanakkor vannak igen biztató jelek. Egyik a Külföldi Magyar Cserkészszövetség által kezdeményezett Collegium Hungaricum Juventutis Occidentalis (röviden CHJO) két-szemeszteres, budapesti magyar nyelv és hungarológia programja, amelyre az Oktatásügyi Minisztérium 30 ösztöndíjat engedélyezett. A másik az Ifjúsági és Sportminisztérium jelzése, amely szerint gyakornoki programot létesítene nyugati fiatalok számára különböző magyar minisztériumokban. Mindkét kezdeményezés igen pozitív és okvetlenül a magyarországi látókör bővülésére utal.

A magunk részéről meggyőződésünk, hogy még az olyan távoleső magyar kolóniák ifjúsága, mint a három ecsetelt dél-amerikai országban élő magyar leszármazottak is igen jól felhasználható eszközeivé válhatnak külföldön Magyarország érdekeinek képviselésében, lobbyzásban, történelmi igazságai terjesztésében. De a fő feltétel ehhez az, hogy ezek a távoli leszármazottak megőrizzék magyarságtudatukat, a magyar nyelvet és hivatásérzéküket. Ma már ezt nem lehet egyedül a külföldi magyar cserkészetre vagy a magyar iskolákra bízni, meg egy maroknyi megszállott idealistára. Ma már ehhez hathatós segítségre van szükség, elsősorban Dél-Amerikában. Ennek a segítségnek gyakorlati kidolgozását közösen kell elvégeznünk Magyarországgal. Ha ez bekövetkezik, Argentínában, Brazíliában és Venezuelában a magyar származású ifjúság nemcsak megmaradni, hanem gyarapodni is fog.

Balázs Imre József

A fiatal magyar irodalom sikertörténete a kilencvenes években

Fogalommagyarázat

Két olyan fogalmat is használok az előadás címében, ami talán bővebb magyarázatra szorul. A "siker", illetve a "fiatal irodalom" kategóriáira gondolok.

Amikor az irodalmi siker természetéről esik szó, mindenekelőtt a mérhető sikert érdemes számításba venni: az eladott példányszámot, ami *közönségsikerré* tehet egy könyvet, másrészt például az illető kötetről írott kritikák, recenziók számát és súlyát, ami jelezheti a kötet *"szakmai sikerét"*. A kilencvenes években jónéhány kortárs irodalmi mű ért meg több kiadást (például Esterházy Péter, Garaczi László, Parti Nagy Lajos, Závada Pál, Hazai Attila vagy Varró Dániel kötetei). Závada vagy Esterházy kötetei a szó szoros értelmében vett közönségsikerré is tekinthetők több tízezres példányszámukkal, de a tény, hogy néhány könyvet egyáltalán érdemes volt újranyomni, szintén a kötetek ("műfajon belüli") sikeréről tanúskodik. Az első egy-két kötetüknél tartó szerzők (főleg azok, akiknek a művei rangosabb kiadónál vagy sorozatokban – pl. a JAK-füzetekben – jelentek meg) ugyanakkor jelentős kritikai visszhangot kaptak, a kilencvenes években induló Térey János, Peer Krisztián, Orbán János Dénes, Varró Dániel vagy Karafiáth Orsolya például szinte azonnal a kritika figyelmének középpontjába kerültek. Több írás jelent meg róluk a legjelentősebb irodalmi folyóiratokban, gyakran a legelismertebb kritikusok tollából. Ilymódon, bár műveik nem döntöttek eladási csúcspontokat, ismertté és elismertté váltak a kilencvenes évek folyamán.

Talán beszélhetnénk ugyanakkor a sikernek egy kevésbé mérhető jellemzőjéről is. Egyfajta rugalmasságra, alkalmazkodási képességre gondolok: arra, hogy a rendszerváltás környékén megváltozott irodalommal szembeni elvárások alighanem másfajta irodalomkonceptiót, másfajta nyelvi regisztereket erősítenek meg, mint a korábbiak. Az irodalomnak azokat a korábbi politikai-rendszerkritikai funkcióit, amelyek korábban sikerre vittek egy-egy könyvet, a rendszerváltás után a média más szférái hatékonyabban gyakorolhatták, ezzel összefüggésben magának az irodalomnak az olvasottsága is csökkent. A pályakezdő írók által írott irodalom ráértett erre a megváltozott helyzetre, és tudatosan vagy kevésbé tudatosan már ebben a kontextusban keresett helyet a maga számára, gyakran sikerrel. Az előadásom második részében majd egy nyelvi-szemléletbeli fordulattal szeretném kapcsolatba hozni ezeket a műveket.

Talán már a fentiekből is érezhető volt, hogy mennyire óvatosan szeretnék bánni a címben szereplő másik fogalommal, a "fiatal irodalommal". Ezt csupán afféle "jobb híján használt" fogalomként írnám le és mondanám ki. Első megközelítésben természetesen a szerzők életkori sajátosságaival és a pályakezdéssel hoznám összefüggésbe, anélkül azonban, hogy valamiféle esszenciális meghatározottságot vélnék ebből kiolvashatónak. Ugyanúgy, ahogy például az "erdélyi irodalom" fogalmát leíró értelemben "Erdélyben és/vagy erdélyiek által irodalom"-ként fogom fel, amiből önmagában még nem következik semmilyen irodalomszemléleti/nyelvi meghatározottság. Éppen ezért fölöslegesnek tartom az efféle fogalmak létjogosultságáról/jogosulatlanságáról folytatott vitát, hiszen sohasem a "fiatal" vagy az "erdélyi" jelzők fogják eldönteni azt, hogy irodalomként milyen művekről van szó.

Ahhoz, hogy minél kevésbé önkényesen vonjam meg a vizsgált irodalmi szövegkorpusz határait, igyekszem minél konkrétabb fogódzókat, például intézményi/nemzedéki jellegű megnyilvánulásokat felmutatni a kilencvenes évekből. Ilymódon elsősorban az olyan típusú csoportosulások/intézmények/folyóiratok irodalomkonceptiója szolgálhat kiindulópontul, mint a József Attila Kör könyvsorozata, az erdélyi Éneklő Borz hangosfolyóirat és az Előretolt Helyőrség csoportja vagy a felvidéki Szőrös Kő című folyóirat, amelyek többnyire a kilencvenes években induló vagy akkor meghatározóvá váló szerzőket gyűjtötték maguk köré.

A budapesti Nappali ház kiadásában 1994-ben megjelent egy tanulmánykötet *Csipesszel a lángot* címmel. Ebben az akkori fiatal kritikusnemzedék írt a kb. 1956 és 1970 között született szerzők – köztük Borbély Szilárd, Háy János, Hazai Attila, Kemény István, Kovács András Ferenc, Láng Zsolt, Márton László, Németh Gábor, Visky András, Vörös István, "tiszteletbeli fiatalokként" pedig Kukorelly Endre és Parti Nagy Lajos – műveiről. E szerzők egy részének műveit ma már teljesen értelmetlen lenne a "fiatal irodalom" kategóriájába sorolni. Időközben eltelt hét év. Egy kísérlet erejéig mindenképpen indokolt lenne mesterségesen leszűkíteni a "fiatal irodalom" vonatkozási körét mondjuk az 1970 és 1977 között születettek (vagyis nagy vonalakban azokra, akik még nem szerepeltek a *Csipesz*-ben, viszont 2001-ig már kiadtak néhány kötetet), és ezeknek a szerzőknek az értékopcióiból visszakövetkeztetni arra, hogy milyen az íródó/írható "fiatal irodalom" az ezredfordulón. Túlságosan kiforratlan következtetéseket lehetne ebből a kísérletből levonni arra nézve, hogy milyen lesz az elkövetkező tíz év magyar irodalma. Az viszont talán láthatóvá válna, hogy milyen *nem* lesz. Magyarán: a legfiatalabb szerzők megerősítenek bizonyos

irodalmi vonulatokat, illetve impliciten "írhatatlannak" minősítenek másokat. Ez az egyik kiindulópontja a már említett fordulat melletti érveknek. A 70-es években született szerzők (köztük Térey János, Orbán János Dénes, Lövétei László László, Peer Krisztián, Csehy Zoltán, Németh Zoltán, Grecsó Krisztián, Cserna-Szabó András, Király Levente, Karafiáth Orsolya, Varró Dániel, Szálinger Balázs és mások), számomra úgy tűnik, más gesztusokkal és némileg más irodalomkoncepcióval kezdik pályájukat, mint azok, akik a nyolcvanas években indultak.

A kilencvenes évek végéhez közeledve egyre gyakoribb, hogy összegző tanulmányok és összeállítások jelennek meg a magyar irodalomnak erről a szeletéről. Itt elsősorban az Alföld 2000/12-es, illetve 2001/2-es számait, a Jelenkor 2001/2-es számát, illetve a Bárka 2001/3-as számát említeném. A továbbiakban ezekre az összeállításokra, illetve saját, ezekben az lapszámokban is olvasható szövegeimre támaszkodva kísérelném meg egyrészt tájékoztatást nyújtani néhány újabb irodalmi fejleményről, másrészt felvázolni egy keretet, amelyben szerintem értelmezhető a kilencvenes évek pályakezdőinek irodalma.

Két esettanulmány a kilencvenes évek új irodalmi intézményeiről

Két erdélyi irodalmi csoport, az *Éneklő Borz*, illetve az *Előretolt Helyőrség* irodalomkoncepciójának felvázolásával szeretném érzékeltetni, hogy milyen problémákkal szembesültek az ekkor induló irodalmárok, és hogy milyen megoldásokat kerestek a megszólalás kilencvenes évekbeli kihívásaira.

Az *Éneklő Borz* nevű "hangosfolyóirat" (a név Akutagawa Rjunoszuke egyik novellájának címéből származik, a "hangosfolyóirat" pedig rendszeres, előre "megszerkesztett" közös felolvasásokat jelent) 1992-ben alapították Kovács András Ferenc, Láng Zsolt, Salat Levente, Visky András, Jakabffy Tamás, akikhez a második felolvasástól Kisgyörgy Réka is csatlakozott. Az ötlet jelzi az alapítók szándékát, hogy újfajta közeget, fórumot teremtsenek, amelyben otthon van az általuk művelt próza, dráma, vers, esszé. A *Borz* 1997-es megszűnte után Láng Zsolt egy újabb lap tervéről beszél, s amit az elképzelt lapról mond ebben az interjúban, az magára a *Borzra* is visszavonatható: "számomra nyilván érdekesebb volna, hogy valamit pluszban tegyen hozzá az erdélyi irodalomhoz, valamit fölmutasson. Egyfajta szertartás lenne ez, úgy ahogy a templomban fölmutatják az áldozatot. Ugyanígy ez a lap a maga gesztusával fölmutatná, amit közöl, s ezáltal az, amit közöl, egészen más aurában, fényben jelenne meg. Olyan apró kristályszerkezet volna ez a lap, s itt a szerkezetre helyezném a hangsúlyt, ami köré lerakódhatna egy nagyobb szerkezet."¹ A kísérlet mögött leginkább talán az a másfajta médium iránti bizalom áll, amelyben lemérhetők a közönség reakciói, s amelyben a felolvasott szöveg rituális funkciót kap. Ez a rítus nem célirányos, hanem önmagára utaló, s a közösség, amelyet a játszma résztvevőivel teremt, spontán és egyszeri. Vagyis: működőképes és megtapasztalható – tennék hozzá az *Éneklő Borz*-alapítók, akiknek a "másfajta", "nem-közösségi" típusú beszédmód kimunkálása vissza-visszatérő problémájuk, főként a *Borz*-projektben. Amit kitaláltak: "nem antiideológia, hanem anideológia, nem antipolitika, hanem apolitika, nem antisütő, hanem A SÜTŐ."²

Az *Éneklő Borz* 1997-ben megszűnik, "lapszámaik" anyagának javarésze összegyűjtve a *Kalligram* 1996/4-es számában olvasható. A tagok persze egyenként is – már a *Borz*-projekt idején is – tovább tevékenykednek: Jakabffy Tamás egy katolikus értelmiségi lap felelős szerkesztője lett, Kovács András Ferenc írt, könyveket szerkesztett, kezdett színházban gondolkodni, Salat Levente bedolgozta magát a civil szférába, Láng Zsolt kritikarovatot szervezett, regényt írt, Visky a színházi munka mellett kiadót és szellemi műhelyt alapított. Látszólag teljesen eltérő világok, legfeljebb kettő-kettő találkozik valamiben egymással. És mégis közük van egymáshoz. Abban az igencsak negatív kritikában, amely a *Kalligram Éneklő Borz*-összeállításáról szól, és jellemző módon a *Látóban* jelent meg (ott, ahol két *Borz*-alapító is dolgozik), Tarnói Beáta így definiálja a *Borz*-attitűdöt: "a hagyomány pontos felkutatása, és a hagyomány akkurátus kicsinálása".³ A jellemzés első része stimmel, a második nem feltétlenül. Láng Zsolt regénye, a *Bestiárium Transylvanicae*. Az *ég madarai* és Kovács András Ferenc költészete bizonyos értelemben valóban nevezhető "a hagyomány pontos felkutatásá"-nak, a hagyomány radikális olvasatának. Ezeknek a szövegeknek, a *Bestiáriumnak* és (mondjuk) a *Kompletóriumnak* a tétje viszont éppen az, hogy átemeljenek valamit ebből a hagyományból – egy látásmódot, vagy a nyelv érzékenységét – egy más időbeli és tapasztalati kontextusba. Ezzel együtt jár persze az az irodalmi tét, ami ezeknek a máshonnan nem importálható látásmódoknak a nyelvi megformálásából fakad. Az itt a fontos tehát, hogy mindannyian tudni akarják, kíváncsiak arra, hogy milyen "talajon", milyen hagyományban, milyen szellemi közegben állnak.

Ilyen szempontból az *Éneklő Borz*-attitűd folytatásának tekinthetők azok a "nyelvi szellőztetések", amelyek a kilencvenes évek végére már egyre kevésbé közhelyesek: a Vida Gábor által kezdeményezett

¹ *Regényt szeretnék írni*. Beszélgetés Láng Zsolt íróval. Kérdez Papp Sándor Zsigmond. Székelyföld, 1997/1 (október). 52.

² Láng Zsolt: *Sütő*. *Kalligram*, 1996/4. 67.

³ Tarnói Beáta: *Reménytelen Éneklő Borz*. *Látó*, 1996/11. 82.

Hogyan írjuk meg a romániai magyar irodalom történetét? című ankétra,⁴ vagy a *Provincia* 2000-es körkérdésére lehet itt gondolni elsősorban,⁵ amelyekre főként a fiatalabb irodalmárgenerációk voltak fogékonyak.

Az *Előretolt Helyőrség* szerkesztői-szerzői (Orbán János Dénes, Sántha Attila, s a háttérben Fekete Vince) 1993-ban, a *Borz*-tagokhoz hasonlóan nem egyszerűen "közölni kezdenek", hogy majd előbb-utóbb kötetben is megjelenhessenek, hanem kitalálják, megtervezik színreléptüket. Ugyanúgy felméri a terepet, a nyilvánosság közegét, mint korábban az *Éneklő Borz*, csak ők más stratégiát választanak, hiszen másképpen gondolkodnak. Rendkívül önreflexív módon eljátszanak egy avantgárd kiáltványosdiból, profi reklámkampányból és egy helytel-közzel teoretikus önkanonizációs játékból álló sorozatot, intézményeket harcolnak ki maguknak, amelyek a továbbiakban márkanévként funkcionálnak. Bedobnak a köztudatba egy fogalmat – a "transzközép"-et – amiről vitázni lehet, s amelyről "kikérik" a szakma véleményét. A "szakma" (többek között Cs. Gyimesi Éva és Berszán István) közli, hogy a *transzközép* jelentés nélküli szó, amely azonban a róla szóló beszédben jelenvalóként szimulálódik. Ezt a csoport azzal a logikával fordítja a szó javára, hogy "ha a transzközép olyasvalami, hogy a szakma is foglalkozik vele, akkor bizonyára nagyon fontos dolog". Mire a játszmának ez az oldala nyilvánvalóvá válna, már valóban van, amiről beszélni: megjelennek az első *Helyőrség*-könyvek.

Igazából a posztmodern világ első komplex feltűnése ez a magyar irodalomban és körülötte – és itt fontos hangsúlyozni az írások kontextusát, keretét. A posztmodern mentalitásnak, írásmódnak ugyanis (amely nyilván többes számban, írásmódok-nak értendő) voltak már fontos megnyilvánulásai a magyar nyelvterületen, a posztmodern marketingtechnológiáknak és az explicit fogyasztói-szolgáltatói ideológiának viszont nem. Szögezzük le gyorsan: arról a posztmodernről beszélünk, amelyben az "arisztokratikus" és a "populáris" szférák közelednek egymáshoz, mint Doctorow, Umberto Eco vagy John Fowles regényeiben, amelyben pluralizálódnak a világról mondható "elbeszélések", és amelyben a pluralitáshoz való viszonyulás nem apokaliptikus és pesszimista, mint a modernségben, hanem önreflexíven "felhasználói" jellegű. Azért tartom fontosnak hangsúlyozni ezeket a vonásokat, mert a transzközép kiáltványok a saját újszerűségük, "világalapító" gesztusuk legitimálása érdekében egészen más képet festenek a posztmodernről. Sántha Attila legelső kiáltványa például egyenesen a posztmodernre való nemet mondás gesztusából eredezteti a transzközépet: "Az antiposztmodern egyaránt modern- és posztmodern-ellenes, a posztmodernséget a modernitás záróakkordjaként értelmezi. A NEM szaltószabadságot nyújtó lázadása jelen esetben egyaránt irányul a modernitásnak az egymásba játszó mindkét véglete, a modern és a posztmodern ellen. Az irodalmi antiposztmodern egyidőben veti el a Nagy Történet, illetve a Nagy Történet Hiányának mítoszait."⁶ Ezután a nemet mondó gesztus után nevezi el új néven az "antiposztmodern-t", *transzközépek*: "A kezdeti »nem« fölött lebegve, a transzközép többé nem tagad, territóriumuk voltaképp a tagadás túl kezdődik."⁷ Sántha úgy tesz tehát, mintha a transzközéphez nem tartozna hozzá a tagadás, hiszen az, ami tagadott, még más néven nevezetett. 1996-ban, az utolsó transzközép-elméletben Orbán János Dénes továbbra is élesen elhatárolódik a posztmodernről, még az írásjelhasználatban is: "[A transzközép] nem hisz a Modern mítoszaiban és metanarratíváiban, és nem fogadja el a posztmodern pesszimizmust. (...) A Modern kultúrájának esztétikai és erkölcsi normáit javarészt tagadja, de tagadja a Posztmodern kultúrarombolását is."⁸ E kiáltványok tehát diabolizálják a posztmodern, nyilván azért, mert abban a konzervatív közegben, amelyben mozognak, – s amelyben az Éneklő Borzok is tevékenykednek velük párhuzamosan – a szóhoz negatív asszociációk társulnak. A későbbiekben, mikor már az *Előretolt Helyőrség* név kellőképpen megerősödik és ismertté válik ahhoz, hogy márkanév lehessen, a *transzközép* kikerül a csoport szóhasználatából, sőt, több interjúban és felolvasóesten elhangzik, hogy a transzközép egy blöff volt, egy fogalom, amely körül vitázni lehet.

Mind ezek ellenére a *Helyőrség* valóban újdonságot jelent az irodalmi életben. Mindenekelőtt az írói/költői szerep értelmeződik újra ezekben a lapszámokban és könyvekben. A populáris szféra szerzői attitűdjének tudatos vállalásáról van szó – arról, hogy az íródjék, amire "a zembernek" (Sántha Attila szóhasználat) igénye van. Ez a törekvés távolról hasonlóságot mutat azzal, ami visszatérő igény volt korábban az irodalommal szemben: hogy a valamilyen módon megnevezett kollektivitáshoz – néphez, közösséghez, magyarsághoz stb. – szóljon. Abban más ezúttal, hogy a közönség itt az egyéni létben, vágyaiban szólítódik meg, egy életérzést, egy nonkonformista, felszabadult attitűdöt adnak el neki, akárcsak a popzenében vagy a populáris irodalom egyes alkotásaiban. Annyiban persze uniformizál is ugyanakkor,

⁴ L. *Látó*, 1998/10.

⁵ L. *Provincia*, 2000/4, 5. (augusztus, szeptember) – www.provincia.ro

⁶ Sántha Attila: *A transzközép irodalom*. *Előretolt Helyőrség*, 1995/1 (február 15.). 7. (átvéve az *Echinox* 1993/6-os számából).

⁷ Uo.

⁸ Orbán János Dénes: *Két előadás*. *Előretolt Helyőrség*, 1996/1-2. 17.

amennyiben az egyéni nonkonformizmusok gyűjtőterepe, a popzeneregiónak tábora is uniformizálnak tekinthető.

Ennek a játszmának megvan a maga intellektuális és művészi tétje. Ki kell hozzá találni a nyelvet, a visszatérő toposzokat (amelyek minél nonkonformistábbnak tűnnek, annál hatásosabbak – szex, bohémélet, szado-mazo). Talán nem túlzottan elrugaszkodott azt mondani, hogy a Térey–Peer–Poós Zoltán trió rap-próbálkozásai, illetve Varró Dániel és Karafiáth Orsolya versei ennek a felvállaltan populáris attitűdnek a körültekintőbb, cizelláltabb változatai, hogy tehát ezekben az esetekben a *Helyőrség*-jelenség továbbgondolásáról, recepciójáról is szó van.

Ez az attitűd és szókészlet a *Helyőrség*-jelenségnek az a része, amely leginkább jellegzetes, és ugyanakkor leginkább utánozható. A *Helyőrség* "teoretikusai", Sántha Attila és Orbán János Dénes korán beépítették a *Helyőrség*-körbe azokat a prózaírókat is, akik valami hozzájuk hasonlót műveltek: elsősorban Molnár Vilmosról és György Attiláról van szó. Így lehetővé vált, hogy valóban jó prózákkal is "megtámogassák" az irodalmi köztudatba bedobott koncepciót. Orbán János Dénes versei és prózája ugyanakkor – mint ahogy Molnár Vilmos prózája is – valamelyest másról és másként is szólnak, mint az említett életérzésről és "tematikáról", nem véletlen ezúttal sem, hogy a magyarországi kritika, amelyik kevésbé érzékelt "újdonságként" a *Helyőrség*-jelenséget, mint az erdélyi, éppen Orbán János Dénes verseit kezelte kitüntetett figyelemmel. A *Helyőrség*-ből ugyanakkor mintha hiányozna az a kíváncsiság, amellyel az *Éneklő Borz* szerzői "a hagyomány pontos felkutatását" végezték és végzik. Annak a hagyománynak, amelyhez a *Helyőrség* az önlegitimáció érdekében viszonyítja magát – Villon, Rabelais, Dickens, Jókai, Rejtő Jenő, Nyíró József, Gárdonyi Géza, Stephen Leacock stb. – nincsen szerkezete: az a lényeges, hogy olvasott szerzőkről van szó, ugyanakkor nem minden populáris szerzőt tekintenek a "magukénak" és nem keresnek magyarázatot arra sem, hogy egyik szerző miért vált olvasottá, valamelyik másik pedig miért nem. Az érdekes az, hogy az Orbán János Dénes verseit a magyarországi recepció éppen a hagyomány-átírás mentén interpretálta leggyakrabban. S ez az olvasat – néhány kevésbé sikerült travesztia el-értése mellett – elfogadhatóan működik. Ez tehát azt jelenti, hogy Orbán János Dénes oly módon építette be a verseibe a "transzközepet", hogy a versek közben másról is szólnak. Az ő esetében beszélhetünk valamiféle hagyományszerkezetről, amely "rendezi" az utalásokat. Másfajta nézőpontról van szó, mint Kovács András Ferenc esetében például, Orbán János Dénes nem akar "mindent választani", a folyamatos József Attila- és Borges-szál reflexívvé teszi a műveken belül is (nemcsak az értelmező metatextusok szintjén) azt, amit a "transzközép" – maradjunk most már ennél a szónál, utólag hátha jelent valamit – művel a verseiben, prózájában. Ebben minden bizonnyal egyedülálló a csoporton belül az, amit ír.

Azok a jelentősebb szerzők, akik később debütáltak a folyóiratban vagy akár a könyvsorozatban, egy-két kivételtől eltekintve nem alkalmazzák az említett nonkonformista toposzrendszert, amely azonban továbbra is az arculat deklarált része.⁹ Lövétei László László inkább egy szenttelen, korai Térey, Peer Krisztián-os hanggal kísérletezik, Mikó András posztumusz kötete egyfajta önreflexív és ironikusabb Jánk Károly-i hangvételt idéz, Gáll Attila vagy Farkas Wellmann Éva pedig, akik debütáltak vagy debütálni készülnek a *Helyőrség*-könyvek sorozatában, szintén a saját útjukat járják. De ez már az az időszak, amikor a *Helyőrség* konszolidálódott, és a "csoport" helyett sokkal inkább infrastruktúrává és márkanévvé vált, olyanszerűvé, amilyen korábban a *Forrás* könyvsorozat volt.

Fordulat a kilencvenes évek magyar irodalmában

Az alábbiakban annak a fordulatnak a leírására tennék kísérletet, amely meglátásom szerint bekövetkezett a kilencvenes évek magyar irodalmában, s amelyből a fenti két csoport tagjai is kivették a részüket. Induljunk ki a *Csipesz* a *lángot*-ból kiolvasható irodalomszemléletből.

A *Csipesz*-nemzedék szerzőinek élményanyagát laza szociológiai nézőpontból elemző Weér Ivó arról beszél 1994-ben, hogy ez az első "bóbitás nemzedék", illetve "az első televízió felnőtt nemzedék".¹⁰ Ehhez képest radikális eltérésekről nem lehet beszámolni a kilencvenes évek szerzői esetében sem, kísérletképp talán olyan címkék jöhetnek szóba, mint az "MTV-generáció" (amelynek egyik azonosító jelére Weér Ivó is felfigyel Térey János *Vidéki benyomások* című versében: "Hi, Steve Blame here with/ MTV news"), vagy az első "fogyasztói nemzedék" (Hollósvölgyi Iván kötetcíme, *A Barbie-nők elrablása* például erre játszik rá). A rap-versek ugyanakkor, amelyek Téreytől Orbán János Dénesig több szerzőnél is feltűnnek, szintén korosztályi sajátosságnak tekinthetők. Fontosabb viszont az, amit a kritikus 1994-ben a szűkebb értelemben vett irodalmi hagyományválasztásról ír, amely az akkori nemzedék saját mitológiáját kirajzolja: "A kultúrtörténeti hagyománynak (lévén alaposan feltárt és viszonylag jól hozzáférhető) most nincsenek kiemelt korszakai. Talán a német romantika erősebben hat, mint az angol; talán Rilket, Traklt, Celant mindenki

⁹ Vö. Orbán János Dénes: *K.P. úr paszillái*. Krónika, 2000. szeptember 20. 9., illetve Uő.: *Kritikrokik*. Korunk, 2000/10.

¹⁰ Weér Ivó: "Komolyhon tartomány a mi kamránk". *Nemzedéki introspekcio a mai versekben szereplő utalásokról és hatásokról*. 44-45. in: *Csipesz a lángot*. Budapest, Nappali ház, 1994.

szereti; divat Goethe, de nem divat Schiller; a nyolcvanas évek közepén divat volt a szentimentalizmus és a rokokó, a kilencvenes évek elején inkább a szecesszió és a szimbolizmus; divat az antikvitás és a középkor költészete, de nem divat pl. a magyar költészet."¹¹ Ehhez a – meglehet, szubjektív –képhez viszonyítva, úgy látom, mára eléggé jelentősek a hangsúlyeltolódások. Rilkrét, Traklt, Celant (Goethét kiváltképp) egyre kevesebben olvassák és írják tovább, Rimbaud és Baudelaire fontosabbnak tűnik, tarol Borges és az amerikai minimalizmus, a középkorból talán csak Villon őrzi továbbra is a mindenkori fiatal irodalom kedvence-státust, felerősödött a szecesszió hatása, Lear, Lewis Carroll és Morgenstern több fiatal költő kedvencei közé tartoznak, a magyar költészet mint továbbgondolandó hagyomány pedig az utóbbi években alighanem listavezető: József Attila, Ady, Weöres, az újholdasok, újabban pedig Heltai Jenő és Nadányi Zoltán is egyre fontosabb kánoni pozícióval rendelkeznek.

Azt gondolom tehát, hogy a "fiatal irodalom" a kilencvenes évek második felétől kezdődően érezhetően más értékopciókkal, hagyománykonstrukciókkal lép fel, mint korábban. Több okát látom annak, hogy e változást a kritika nem vette észre. Nem elhanyagolható szempont, hogy az idősebb írók – Parti Nagy Lajos, Krasznahorkai László, Závada Pál, Márton László, Darvasi László, Garaczi László, illetve a *Harmonia caelestiss*szel Esterházy Péter – a kilencvenes években olyan csúcsteljesítményeket produkáltak, amelyekkel a vékony első és második kötetek nemigen vehették fel a versenyt. Másrészt a recepció nyilván kívárta az első kötetek megjelenését (amelyek ha nem is tekinthetők feltétlenül megkésettnek, mindenképpen a legfiatalabb irodalmárgeneráció türelmességéről tanúskodnak). Nem zárnám ki azt sem, hogy a kritikusok egy része attól (is) tartott: a fordulat feltételezése értékszavart idézhet elő, amennyiben az *Irodalom Visszavágó* csoportosulása, amely épp egy ilyen megkonstruált fordulatra alapozta identitását, önnön legitimációját látná ebben, anélkül, hogy saját, széleskörű konszenzusnak örvendő értékekkel tudná azt alátámasztani.

Az egyik legalapvetőbb ok, amiért a fordulat sokak számára nem látható, szerintem mégis az, hogy a fordulat előtti és utáni egyaránt leírható a *posztmodern* fogalmával.

Ha a fordulóponton semmi sem történne, nem volna értelme fordulatról beszélni. Szerintem az történik, hogy a posztmodernség egyik értelmezését, a hozzá való viszonyulást felváltja egy másik. Lehetne persze új nevekkel kísérletezni ezeknek a viszonyulásoknak a leírásához (a román Alexandru Mușina például "új antropocentrizmust" emleget¹², Haklik Norbert pedig, akkoriban még az IV nézőpontjából, "új humanizmust").¹³ Ezek a nevek azonban sokkal egyoldalúbban és sokkal pontatlanabban ragadják meg a jelenséget, mint a posztmodern némi pontosításokkal konszenzusképesnek bizonyuló/bizonyító fogalma. A probléma a posztmodern fogalmával inkább az, hogy időtleníti magát, mintha igyekezne kivonni magát minden változás alól. Valahogy nem tudja elképzelni, mi következik. Vagy, szublimációs technikaként görcsösen igyekszik úgy definiálni magát, hogy ami jön, bármennyire más legyen is, szintén lehessen posztmodern.

Az a fordulat, amelyről beszélek, még nem a posztmodernség határait feszegeti, csupán a magyarországi posztmodern-recepció viszonylagos egyoldalúságát. Takáts József a *Csípesszel a lángot* kötetben utalt már erre a problémára: "[John] Barth a posztmodernben valamiféle szintézist látott, a XIX. századi premodern regény és a XX. századi modern regény szintézisét, s a posztmodern írói eszményhez nem az innovatív stratégiák tartoznak számára, hanem éppen az, hogy a posztmodernista "fél lábát mindig az irodalom múltjába veti". A mai irodalomkritika azonban általában nem a barthi álláspontot követi, amikor a posztmodernről beszél [...hanem...] a szöveg areferencialitásának, tárgyvesztésének megjelenését, a nyelv uralhatatlanságának felismerését, a jelentés és az értékpreferenciák viszonylagossá válását, a szöveg disszemináltságát, a jelentés szétszóródását vagy eltűnését, s az ehhez kapcsolódó művészi stratégiákat".¹⁴ Esterházy 1980-as évekbeli művei, vagy az 1993-ban frissnek számító Garaczi-, Németh Gábor- és Kukorelly-művek hatása alatt nyilván használhatóbb definícióknak tűnt az utóbbi, hiszen a Barth által emlegetett poétikájú művekre (amelyek posztmodernségét Brian McHale vagy Linda Hutcheon is megbízható érvekkel támasztják alá)¹⁵ nemigen volt példa magyar nyelvterületen. A poétikai eltérés a kétféle (posztmodern) regény között abból fakad, hogy a posztmodern fogalmát nem az irodalom terepén kísérletezték ki, hanem az építészeten és a filozófiában. Számomra úgy tűnik, az areferenciális, "tárgynélküli", "elszabadult nyelvű" posztmodern próza fogalma inkább a filozófiából eredeztetett értelmezésbe illeszkedik, a szintetizáló, eklektikus, fesztelenül múltbanyúló, hiperreális tereket alkotó változat pedig az általánosabb, befogadási mechanizmusok, gazdasági-életmódbeli viszonyok megváltozása

¹¹ Weér Ivó i.m. 42.

¹² Magyarul I. Jánk Károly hivatkozásában, in: *Füst a dombról. Négy román költő*. Pécs, JAK–Jelenkor, 1997. 134.

¹³ Haklik Norbert: *Miért/hogyan (nem) lehet ma fiatal írónak lenni Magyarországon?* 59. in: *Olvasatlan irodalom, szakosított analfabetizmus?*. Az 1996-os Csokonai Tanulmányi Napok anyaga. Hévíz, 1997.

¹⁴ Takáts József: Rövidtörténet, 1986, posztmodern. in: *Csípesszel a lángot*, 19–20.

¹⁵ L. Brian Mc Hale: *Postmodernist Fiction*. London, Methuen, 1987, illetve Linda Hutcheon: *A Poetics of Postmodernism*. New York, Routledge, 1988.

révén leírható posztmodernség-értelmezésbe. Mindkét értelmezés találkozik-találkozhat azonban a személyiség felsokszorozódásában, a nyelvhez való megváltozott viszonyulásban, és főként abban a sajátosságban, amit Brian McHale a posztmodernség ontológiai fordulatának nevezett a modernség episztemológiai érdeklődéséhez képest. Abban a pillanatban, amikor a nyelv széleskörű konstitutív fontosságra tesz szert (a dolgok a nyelvben jönnek létre, nem a tudást "helyesen" közvetítő nyelv keresése áll középpontban), az, hogy *miként* közvetítődik ez az alapvető élmény az irodalmi szövegben, nem feltétlenül korszakmeghatározó jegy.

Úgy látom tehát, hogy a kilencvenes években induló fiatal szerzők, akik a posztmodern poétikát érezték magukhoz közel állónak (vagyis nem minden fiatal szerző, hiszen továbbra is sok híve van a vallomásos-látomásos, a tárgyias-intellektuális-rejtőzködő, illetve az avantgárd költészetnek is), hajlamosabbak a posztmodernnek azt a változatát elfogadni, amelyik nem feltétlenül nyelvdisszeminatív, nem feltétlenül areferenciális és nem feltétlenül tartja "uralhatatlannak" a nyelvet, ugyanakkor hangsúlyosan önreflexív. Ez a verzió a Nagy Történet hiányát nem úgy értelmezi, hogy nem mer és nem akar történeteket elbeszélni, csupán e történetek teleológiáját, metafizikáját számolja fel. Ily módon ez a fajta posztmodern valóban képes megnyílni a populáris szféra felé is, nemcsak a populáris elemek beépítése révén, hanem a populárisba való beépülés értelmében is.

Ezt a fordulatot nem tartom nemzedékinek abban az értelemben, hogy csupán egyetlen nemzedék vett volna részt végrehajtásában. Kétségtelen viszont, hogy Térey János, Peer Krisztián, Orbán János Dénes, Varró Dániel, Király Levente, Karafiáth Orsolya és mások fontos szerepet játszottak abban, hogy e fordulat láthatóvá vált. Elsősorban tehát költőkről van szó. Prózában viszont a valamivel idősebbek nemzedéke – a kilencvenes években feltűnt Ficsku Pál és Péterfy Gergely, a *Csipesz*-kötet szereplői közül Darvasi László, Láng Zsolt, Hazai Attila, főként pedig Závada Pál és Parti Nagy Lajos – járult hozzá fontos könyvekkel a "másik posztmodern" magyar változatának létrehozásához. Többségükben tehát olyan szerzőkről van szó, akiknek a kilencvenes években jelent meg első kötetük. Ebben a konstrukcióban a Márton–Darvasi–Láng–Háy négyesfogat pszeudo-történelmi kiruccanásai is elnyerik a helyüket, hiszen Linda Hutcheon éppen a "historiográfiai metafikció" fogalmával írja le például Umberto Eco vagy John Fowles könyveit. Ugyanakkor Esterházy Péter új regénye is olvasható e vonulat sajátos ízekkel kevert variánsaként.

Nem szeretnék abba a hibába esni, hogy egy irodalmi jelenséget újszerűsége miatt értékesebbnek tartsak más jelenségeknél. Amennyiben azonban bármit is számít egy irodalom "közérzetének" az, hogy mérhető reakciókat vált ki, és hogy kortárs irodalmi művek könyvsikerré válhatnak, kétségtelen, hogy az emlegetett könyvek fontosak. Závada Pál *Jadвига párnája* című kötete, Varró Dániel *Bögre azúr* című verseskönyve, Parti Nagy Lajos prózái és drámái, legutóbb pedig Esterházy Péter *Harmonia caelestis*-e azt jelzik, hogy a szakmai siker és a közönségsiker együtt járhatnak.

A magyar irodalom "közérzete" ugyanakkor úgy tűnik, maguknak a műveknek a regiszterei folytán is változóban van. Zárlatképpen, ennek érzékeltetésére Varró Dániel *Bögre azúr* című kötetéből emelném ki a *Vándor éji dala* c. verset:

Vándor éji dala

(a viccelődjünk azon, amit nem bírunk lefordítani sorozatból)

Szelídített változat kisebbeknek

Minden orom csupa
öröm,
a lombokon, a
lőmbökön
szél szól: lihi.
Madárdaltól nem zeng az erdő.
Örvendj, tekerdő,
itt a pihi.

Bunkósított változat nagyobbaknak

A hegytetőn fent
nyugi van,
csak a szél böffent
sutyiban
a lomb közt, de slussz.
A madárkák kussolnak a fákon.
Belőled is, barátom,
kifogy a szusz.

MAGYAR IRODALMI FIGYELŐ

Határ Győző

Magyar Irodalmi Figyelő 2001. - Laudatio

ELEFÁNT HÁTÁN OBELISZK

Emléksorok Szepesi Attila költészetéről

Donator: Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Adjudicator: Határ Győző

Il faut être absolument modern. Miért esküdtem fel rá fiatalon és miért lelkesedtem érte olyan vadember módjára? Tudja a jó ég. Hatvan után már émyegyve vizslattam ezt a közismert Rimbaud-i *dictumot*, és szép lassan-óvatosan kihátráltam - és kiábrándultam belőle. Ennél csak az a *dictum* volna nagyobb melléfogás, hogy *il faut être absolument postmodern.* Akkor már sokkalta rokonszenvesebb, amit Baudelaire-nél olvastam valahol: «a modernitás az átmeneti, az esetleges, a múltó — a Művészet fele. A másik fele örök és soha nem változó». Ez az a költői világlátás, amelyen Szepesi Attilával testvériesen megosztozunk s amiben — gondolom — egyhúron pendülünk.

Abban a terjedelmes interjúban, amit a költő a februári TISZATÁJNAK adott, a rákérdező kijelentő mondatban kérdez, és arra, hogy «egyik kritikusa úgy jellemezte, sok szállal és szorosan kötődik szinte valamennyi magyar költői hagyományhoz» — erre várja a reakciót. Szepesi Attila válasza természetesen pozitív, igenlően teljes és átfogó; s ezzel máris javára írhatja, hogy e lírai talajtornán olyan költőtárs emeli az embergúla tetejére, akit nem egy kritikusa joggal elmarasztalt abban, hogy szégyenszemre nem kötődik semmilyen szállal egyetlen magyar költői hagyományhoz sem. Ez felerészben az idegenben töltött félévszázad memórialemorzsolódásának, felerészben eredeti ösztönirányítómnek tulajdonítható: rám a világlíra hatott, amihez azóta csak hozzátanultam. Hogyha emiatt magyar viszonylatban a magam mérlege érvénytelen, ám legyen, de számomra nincs más; és ennek alapján, a világlíra mérlegén lemérve, mindenképp füle-hallatára hadd deklaráljam Szepesi Attilát nagyon-nagy költőnek, akiről méltán elmondható, hogy az új, az élő magyar líra oszlopos büszkesége s egyik tartó gyámola.

S így, hogy ezzel a *captatio malevolentiae*-vel sikerült biztosítanom a magam számára az olvasó, illetve hallgató bizalmatlanságát, s egyúttal, ugyanakkor felfokoznom rokonszévét költőnk, a *honorandus* iránt, hadd folytatom további önlerombolással, amit elkezdtem. Esendő közember vagyok; abban meg mindenki másnál gyarlóbb, hogy részrehajlás nélküli mérlegelésnek/latolgatásnak tüntetem fel azt, ami önkényes választás, mialatt azzal hitegetem magamat ésde másokat is, hogy megvesztegethetetlenül objektív vagyok. Nem igaz. Az én receptem is az, mint az elsöprő többségé: *simile gaudet similis*. Kivált ahhoz vonzódtam Attila költészetében, költészetének szélesen szövődő, zseníliai selyemszőnyegében, ami ízlésemmel egyezik és a magam költői kísérleteivel rokon. A különbség csak az, hogy az ő szőnyege repülő szőnyeg, az enyém jó ha a rögös földön suta-ragadósan elterül; neki mindig sikerült az, ami nekem csak helyel-közzel, félig-meddig, nagy átabotában.

Már azzal a párhuzammal is megnyert, ami másoknál értetlenséget, netán visszatetszést szül: az ő bizonytalan indulása. Jó ideig habozott Hekaté hármas útján, hogy merre induljon el. A füle a zene, a keze a képzőművészet, a szíve az írás felé vitte volna s arra egyengette útját; magam is jól ismerem ezt a tétovázást. Nem mindig mi döntjük el; néha a véletlen; néha nem mi választunk — bennünket választanak. A *gatni-getni* az elvetelésre ítélt választott sorsa: *irogatni*, *festegetni* nem vezet semmire. Őbenne mindig volt valami konok ösztönösség, stúdiomaival elérte, hogy profi szinten kezeli az ecsetet; nem úgy, hogy "kis híja" festő lett, mert mindvalósággal az lett.

Amikor rádöbbsent és ez a döbbsenet egész lényét betöltötte, hogy az igazi *faculté maîtresse*-e a költészet, (mert a szíve erre vitte), megadta magát sorsának; valahogyan úgy, ahogy a tenger lovása a hullám hátára felkap s a keskenyke szörf-deszkán viteti magát, engedi-hagyja. Elemi erők ezek, küzdeni ellenük nem lehet. Betelt hát az, amitől reszketett, mert keserű boldogság az ihlettenger hátán ez a nyargalás, soha nem magad választod, merre-hova. Mégis, megadatott neki, hogy ne szakadjon el se a zenétől, se a képzőművészettől, mindkettőnek, kivált a piktúrának, profi értője - és művelője. A különbség csak az, hogy

míg mások — lánglelkű zsenik, országos hírví sztárok és a líra igazi mesterei — vallásos áhítattal lesik saját értéktelen firkatúráikat, és ha eddig még nem is vitték odáig, mint Picasso, aki egy-egy fejedelmi vacsoráért a vendéglősnek szignált és alighasznált seggtőlri papírával fizetett, de azt nem tagadták meg hiúságuktól, hogy ún. grafikai kiállítást rendezzenek ügyetlen firkáikból, amelyekből csak az derül ki, hogy annyit sem konyítanak a *sbozzaturához*, mint hajdú a harangöntéshez, ő, Attilánk, a képzőművészetben is, mint szakmabeli, értőbb, szemérmesebb ennél, nem házal pikturájával, noha saját színes kompozícióját, «Kambrium» c. festményének felhasználásával, PLANÉTA c. kötetének borítólapjára átengedte.

Hogy írtak-e Szepesi Attila költészetéről? Igen, írtak; sokan, sokat; de nem elegen, nem eleget. Lévén független szellem, nem saroglya-után-futó és arra futva-kapaszkodó: nem kurzuslovag, ennél fogva írni róla nem fizetődik ki. Sem az esztablisment, sem a “szakma” nem becsüli értékéhez mérten. Pedig saját bevallása szerint “Weöres Sándor mellett inaskodott”, hiszen a HÁROM VERÉB HAT SZEMMEL előmunkálataiból, Kovács Sándor Iván és Bata Imre mellett, ő is kivette a maga részét s így abban is “ludas”, hogy egyike a magyar poétika kánonba foglalt értékei átértékelőinek”; márpedig a magyar Versírógép “Nagyhatalmi Állása” téveszméjének delelése idején égető szükség van azokra, akik — megintcsak Baudelaire-rel — a lírában “az esetleges, az átmeneti, a múló” helyett “az örök és soha nem változó” lényegét képviselik. S ugyan hogy is lehetne konjunkturalovag a SÁRKÁNYFOGAK kötetnyi négy sorosainak írója, aki egyhelyütt így énekel: «*Rójuk az alkonyt körbe-körbe. / Áll az idő. Az ég üres. / és nincs se jövődől, se múlt, / amit túlélni érdemes*» (VAN GOGH: BÖRTÖNÜDVAR). Vagy aki ennyire az ár ellen él, vérgisértve a szubkultúrák filozófiai cselédromantikájában oly hiten-hívő, felszínes lelkeket, akik a sohavolt “aranykor” téveszméjére alapítják boldogító bölcséletüket — négy sorosának kihívó pesszimizmusával: «*Aranykor? Róluk zúg a méhkas. / Ezüstkor. Fák a hadiútnál. / Rézkor. Szélüzte csigahéjak. / Vaskor: amit feledni tudnál*» (KORSZAKOK). Férfiemberhez méltó - és illő, szervült, egészséges - és filozófikus pesszimizmus ez, amelyről szólva Diogenész tanítványa, Kratész azt mondotta volt: “bölcséletünk (sötétenlátásunk) haszna, hogy minden sorsfordulat készen talál”¹.

Jóllehet közel 1300 kilométernyire élünk egymástól, egy-hazában sínylödünk-istenülünk, ugyanegy-haza befoglalóformái miatt szűkülünk, mivel szűknek találjuk, ugyanegy-hazán osztozunk. Hogy lehet az? Csak úgy, ahogy a költő ORSZÁG című, rejtett-rímes, de tömbbe szedett prózavers-remeklésében elmagyarázza:

Nem a kinti ordas ország, handabanda, címer, zászló, rangkórság és prófétálás, maszkabáli majomcirkusz: pergő dobbal, véres foggal masírozó borzas farka (...) Behavazott tetők, tornyok, futó lángok: anyanyelvem. Igék citerazúgása, hangok első szóalása. Szava méze ecetté lesz, keseredik nyelvem hegyén, fogam grádicsán kiárad, feketedik feketévé. Sem-itt, sem-ott haza, álmok zeneszóvá áttűnőben. Nincsen dombja, temetője, polgára és krónikása. Hegyek fényből, sejtelemből, völgyek-utak hallgatásból. Haló földem, anyanyelvem, csupa átok, csupa visszfény.

Így hát, az elválasztó nagy távolság ellenére egy-országban, ugyanegy átkozva-szeretett hazában élünk. Pátriánk: anyanyelvünk. S nemcsak ebben: abban a sajátos világlátásban is osztozunk, *ahogyan* látjuk a világot *annak, amilyen*. Bátorság kell ennek a háztetőkről való elharsogásához, költeményben és prózaversben; a Pártállam sem szerette, ha szembesítették igaz valóságával, és semmiféle új kurzus sem szereti, ha fejére olvassák, mit látna, hogyha egyszer istenigazában a tükörbe nézne: «*Fantom-próféták habókos korában, / míg az izmusok sorra lepernegnek, / látod összekuszált mezsgyék porában / az ezredvéget előzőnlő szennyet*» (VAKSZÖVEGEK). Ezt kiáltja a szörnyeteg kor szemébe; és szava visszhangtalanságán kétségbeesve, ezt «ordibálja» hordójáról, az ANABÁZIS c., kötetzáró prózaversében:

Bolondoké volt e század, kubistáké, sipistáké, kancsal kufár-bölcselőké, kanálisba fulladóké. Szűz kurvák és kékharisnyák, hivatásos rögeszmések, hitehagyott macskajancsik, ödöngtek a piactéren, majom-ösök mímelői, kannibáli jóltevők. Borzas méregkeverők, ókulárés feministák, harangot félreverők. Humanista zsebmetszők és vadon vesztén ámulók, ebek nászát kukkolók, Kristálygömböt faggatók és ordas angyalröptetők... Ádáz hóhér, vériszamos szemed mint a kárbunkulus, szónokolsz a szépről, jóról, új időről, ebadóról, éltet ezer balek híved: anarchista, pederasztá, bicsérdista, kabbalista, porbafingó monarchista, kutyabőrre libabőröz, kardja bojtját vesztet őrző mániákus szeszakazán. És te, aki állsz a hordón, s ordibálsz, fekete mágus, mint egy veszett bővli-árus, s míg szónokolsz, zsebed dagad, összehordasz hetet-havat, teli bendőt, szebb jövődőt, balga korra jobb napot, szívárványszín holnapot. S míg a szavad mézzel csordul, próféta-szemed kifordul — fül a világ vérbe, könnybe, hadak nyomán szennyözönbe.

Így látja az ezredvéget a költő s van is miért szégyenkezzünk, van is miért. Mert íme, lám, a hatalomváltás egyúttal a szellemi és irodalmi szennyáradat beözönlése lett, és Aczél György, a valahai bátor zsidómentő és utóbb pseudo-marxista szellemi diktátor-*cunctator*, haló porában hasát rengetve kacaghat rajta: nem telt bele tíz év és milliányi nincstelen deklasszált nézheti végig a tíz év kutyakomédiáját, amely

¹ Jut eszembe. PLANÉTA c., 1998-ban kiadott kötete előzéklapján a költő, személyes dedikációjában szabadkozíkmamentegetőzik a versek pesszimizmusáért. Rosszul teszi. Nálam ugyan nyitott kapukat dönget.

újmilliomosokat ezrével produkált s a tetejébe azok döntő többsége is a pszeudo-marxista nómenklaturából vedlett karvalykapitalistává. Sok-sok újdánci gyalázatunk közül ez tán a legeslegnagyobb. S míg ezzel a körítéssel kerítjük el a szentistváni ezredévet (vagy amit az ország-imázs önmagáról képzel: *on imagine*) — vajon milyenek, miféle *kódísnak* látja önmagát a költő, e jól megtáncoltatott, Bosch-i *Hyeronimiáda* közepén?

«Aranyásó, ki zsebben dús és / dús kincse fogytán vándor kódís. // Pitypang királyfi, szélsodorta / kórókirály, farsang bolondja»

Elég a szóból. Rukkoljon elő a jeles *Donator*, álljon elő a jeles *Joculator*, azki enenmagát, GAGLIARDA c. költeményében *kódís kéregetőnek* beállítani nem átallotta. Verjétek meg a dombrát, a citerát, zümmögjétek a fülébe *in madrigalibus* — hadd szóljon a zene:

Határ Győző

ELEPHANTUS HÁTÁN

OBELISZK

(egy költőre)

Szepesi Attila kiáll a gangosra
 öreg rádígóját csavarja hangosra
 verse csupa-jóját hangolja rangosra
     népek ájéttal
     hallgatják a kántust
 van is olyan örökforgó nyenyereje
 gitárral szitárral ugyan nem cserélne
 hét élete hozzá s hozó tenyerébe'
     TÁLENTOM! halljátok hát
     a mendikántust

az Üdv egyes ezer kilencszáz évének
 valamely hajnalán indult ez az ének
 felindult megáradt s tartom szerencsémnek
     egy a milliókbul:
     hallga! idehallik
 csobolyóbul csurran szelek szárnyán nyargal
 de mi ez: csúfondár ördögség? anyalkar?
 hol mennyekből zúdul hol picurka-halkal
     rubato! stridente!
     sforzando! — rivallik

s közbül belékever Targumot Kabbalát
 kristálynézést sámánt pirkadat bimbórá
 (hogy mi mindent nem tud egy kolduló barát!)
     hát még ha mit nem mond
     s magának tartogat:
 királyvízben próbált Szavak Igazságát
 nyelvet ki teremtőnk s mindeneknél drágább
 ő az ki küld hozzá-s mond méltó hozsánnát
     ő kit aranyhintó illet
     s négyesfogat

hágj fel mendikántus Phöbus hintájába
 aggattassék hármassékos koszorú hajába
 s úgy kapjon fel magos Pindus tarajára
     lepjétek körüle
     az virágos pástot
 ti kik Dal üdvében-és javában hisztek
 csaljátok ki tőle ARS-nak és METIS-nek
 titkát: Elephantus hátán Obeliszket!
     — s rajta! rá a hímes
     hölgyeményét palástot!

(álomdiktandó: 2001 06 24)

Czigány Lóránt

Magyar Irodalmi Figyelő

A Magyar Irodalmi Figyelő (a továbbiakban: MIF) 1980-ban létesült, azzal a céllal, hogy évente egy vagy két személy irodalmi munkásságára irányítsa a figyelmet. Eddig 21 alkalommal 17 megbízott „figyelő” 26 személyt állított a MIF fényszóróinak keresztútjába. Ennek a tevékenységnek a tüzetes elemzésével kívánjuk most irodalomszociológiai vizsgálat tárgyává tenni a MIFet, hogy a következő három kérdésre választ kapjunk:

- (1) Mik az adatai a „tipikus” megfigyelőnek és megfigyeltnek: nemre, életkorra és lakhelyre való tekintettel;
- (2) Milyen „trend”-et állapíthatunk meg a MIFben az (1) adatai alapján sztochasztikus (a statisztikai valószínűségen alapuló) módszerrel; és
- (3) a jövőben milyennek kellene lennie az ideális (tehát a „tipikustól elütő”) megfigyeltnek, hogy esélyt kapjanak a hátrányos helyzetű MIF jelöltek is.

Íme a MIF kronológiája:

Év	Figyelő	Megfigyelt(ek)
1980	Sipos Gyula	Esterházy Péter – Nádas Péter
1981	Czigány Lóránt	Hajnóczy Péter
1982	Kibédi Varga Áron	Rába György – Tolnai Ottó
1983	Cs. Szabó László	Kodolányi Gyula – Kabdebó Lóránt
1984	Karátson Endre	Fábián László
1985	Határ Győző	Földényi F. László
1986	Siklós István	Csalog Zsolt
1987	Balassa Péter	Krasznahorkai László
1988	Sárközi Mátyás	Petri György
1989	Nagy Pál	Cselényi László
1990	Kibédi Varga Áron	Pusztai János
1991	Sipos Gyula	Radnóti Sándor
1992	Csordás Gábor	Márton László (Budapest!)
1993	Sipos Gyula	Tandori Dezső
1994	Czigány Lóránt	Kukorelly Endre
1995	Lászlóffy Aladár	Illyés Kinga – Sebestyén Márta
1996	Thomka Beáta	Parti Nagy Lajos
1997	Gömöri György	Rakovszky Zsuzsa – Makkai Ádám
1998	Kemenes Géfin László	Karátson Endre
1999	Grendel Lajos	Tózsér Árpád
2000	Papp Tibor	Ladik Katalin

I.1 A “figyelők” névsora születési dátumukkal és a MIFben való működésük évszámával

Név	Születési év	MIFben való működés évszáma(i)
Balassa Péter	1947	1987
Czigány Lóránt	1935	1981, 1994
Csordás Gábor	1950	1992
Gömöri György	1934	1997
Grendel Lajos	1948	1999
Karátson Endre	1933	1984
Kemenes Géfin László	1937	1998
Kibédi Varga Áron	1930	1982, 1990
Lászlóffy Aladár	1937	1995
Nagy Pál	1934	1989
Papp Tibor	1936	2000
Sárközi Mátyás	1937	1988
Siklós István	1936-1991	1986
Sipos Gyula	1935	1980, 1991, 1993
Cs. Szabó László	1905-1984	1983
Thomka Beáta	1949	1996

I.2 Életkoruk, amikor “figyeltek”

Megjegyzés. Azoknál, akik többször voltak “figyelők” (Czigány Lóránt, aki 59 éves korában is, Kibédi Varga Áron, aki 60 éves korában is, és Sipos Gyula, aki 56 és 58 éves korában is “figyelt”), csupán az első alkalmat vettük figyelembe.

Év	Név
40	Balassa Péter
42	Csordás Gábor
45	Sipos Gyula
46	Czigány Lóránt
47	Thomka Beáta
50	Siklós István
51	Grendel Lajos, Karátson Endre, Sárközi Mátyás
52	Kibédi Varga Áron
55	Nagy Pál
58	Lászlóffy Aladár
59	Kemenes Géfin László
63	Gömöri György
64	Papp Tibor
71	Határ Győző
78	Cs. Szabó László

Összesen tehát 17 „figyelő” 21 alkalommal figyelt meg 26 arra érdemes „megfigyeltet”.

A nemek szerinti statisztikai elemzésnek nincs sok értelme, mivel a keresztnevek beható tanulmányozásából kiderül, hogy egyetlen nő „figyelt” egyetlen alkalommal, 47 éves korában (4.76%).

Az átlag életkoruk, ha a két szélsőséges életkor középarányosát vesszük $(40+78:2=59)$ 59 év. Ezek szerint tehát Kemenes Géfin László a „tipikus” figyelő.

Ha viszont minden megfigyelőnek minden alkalommal figyelembe vesszük az életkorát, tehát 21 életkort összeadunk és az eredményt 21-gyel elosztjuk, akkor az átlagéletkor természetesen kevesebb: 55 év. Ebben az esetben Nagy Pál a „tipikus” figyelő.

I.3 Geográfiai elhelyezkedésük

Ha viszont azt vizsgáljuk meg, hogy a „megfigyelő” milyen országból jött, amikor „megfigyelt”, a következő táblázatot nyerjük:

Ország	Megfigyelő
Anglia	7
Franciaország	6
Hollandia	3
Magyarország	2
Elszakított területek (Erdély, Felvidék, Délvidék)	1 + 1 + 1

Kiegészítő adatok:

- a megfigyelők közül elhúnytak ketten.
- főmegfigyelő: Sipos Gyula (háromszor)
- legfiatalabb: Balassa Péter (40)
- legöregebb: Cs. Szabó László (78)
- abszolút legfiatalabb: Csordás Gábor (1950)
- abszolút legöregebb: Cs. Szabó László (1905)

Összegezés I.

A Magyar Irodalmi Figyelője akkor tipikus, ha 55 éves férfi, aki Angliából érkezik. Ám veszélyes mesterség Angliából jönni, mert a hat angliai megfigyelő közül ketten elhúnytak (33.33 %)

II.1 A „megfigyelték” névsora születési dátumukkal és a MIFben való szereplésük évszámával

(Megjegyzés. A megfigyelték foglalkozásának megjelölése a Ki Kicsoda 2000 adatait tartjuk mérvadónak. A Ø-val jelöltek nem szerepelnek(–tek) a Ki Kicsodában a *-gal jelölt személyek életrajzukban megemlítik a Mikes-díjat.)

Név	Születési dátum	Foglalkozás	MIFben való szereplés éve
*Csalog Zsolt	1935-1997	író, szociográfus	1986
*Cselényi László	1938	író, költő, műfordító	1989
Esterházy Péter	1950	író	1980
Fábián László	1940	író, műfordító, újságíró	1984

*Földényi F. László	1952	esztéta, kritikus	1985
ØHajnóczy Péter	1942-1981	író	1981
ØIllyés Kinga	1940	előadóművész	1995
*Kabdebó Lóránt	1936	irodalomtörténész	1983
Karátson Endre	1933	író, kritikus, irodalomtörténész	1998
*Kodolányi Gyula	1942	költő, műfordító	1983
*Krasznahorkai László	1954	író	1987
*Kukorelly Endre	1951	író, költő	1994
Ladik Katalin	1942	színész, író, költő	2000
Makkai Ádám	1935	költő, nyelvész	1997
Márton László [Budapest!]	1959	író, műfordító	1992
*Nádas Péter	1942	író	1980
*Parti Nagy Lajos	1953	író	1996
*Petri György	1943-2000	költő műfordító	1988
*Pusztai János	1934	író	1990
*Rába György	1924	író, költő, műfordító	1982
*Radnóti Sándor	1946	esztéta, kritikus	1991
Rakovszky Zsuzsa	1950	költő, író, műfordító	1997
Sebestyén Márta	1957	népdalénekes, előadóművész	1995
Tandori Dezső	1938	író, esszéista, műfordító, intermediális grafikus	1993
*Tolnai Ottó	1940	író, költő, műfordító	1982
Tózsér Árpád	1935	író, költő, kritikus, műfordító	1999

II.2 Életkoruk, amikor megfigyelték őket

Rendelkezünk tehát huszonhat (26) megfigyelttel, akik közül három (3) nő (11.53%). Az összes megfigyelt életkorát, amikor megfigyelték őket, a következő táblázat szemlélteti:

Év	Név
30	Esterházy Péter
33	Földényi F. László, Krasznahorkai László, Márton László, Parti Nagy Lajos
38	Nádas Péter, Sebestyén Márta
39	Hajnóczy Péter
41	Kodolányi Gyula
42	Tolnai Ottó
43	Kukorelly Endre
44	Fábián László
45	Petri György, Radnóti Sándor
47	Kabdebó Lóránt, Rakonszky Zsuzsa

51	Csalog Zsolt, Cselényi László
55	Illyés Kinga, Tandori Dezső
56	Pusztai János
58	Ladik Katalin, Rába György
62	Makkai Ádám
64	Tózsér Árpád
65	Karátson Endre

Átlag életkoruk $(30+65:2=47.5)$ negyvenhét és fél év. Ezek szerint vagy Kabdebó Lóránt vagy Rakovszky Zsuzsa a „tipikus”. Ha viszont mind a 26 megfigyelt életkorát összeadjuk és azt osztjuk 26-tal: 44.15 évet kapunk. Ebben az esetben Fábián László a tipikus.

Kiegészítő adatok:

- a legfiatalabb: Esterházy Péter (30)
- a legöregebb: Karátson Endre (65)
- abszolút legfiatalabb: Márton László (1959)
- abszolút legöregebb: Rába György (1924)
- hárman elhunytak (11.53%)

II.3 Honnan jöttek

Magyarországról (18) Kárpát-medence egyéb részeiről (6), Nyugatról (2)

Összegezés II: a trend.

A MIF következő tipikus jelöltje a nagy számok törvénye alapján egy 44 éves magyarországi férfi, „író, költő, műfordító” kell hogy legyen, akinek a vezetékneve K-val kezdődik (19.23%), keresztnéve László (19.23%).

Összegezés III: az ideális jelölt.

Harminc év körüli nő, akinek a neve a következő betűk egyikével (A, B, D, G, O, SZ, V) kezdődik, s aki nyugaton él, nem verseket ír és 2002-ben bekerül a Ki Kicsodába.

JUBILEUMI EMLÉKÜNNEPÉLY

Karátson Endre

(Öreg) vitézek, mi lehet szebb dolog a végeknél?

Hadd tételezzem fel, Balassi hajdan azért dalolta olyan lelkesen és lelkesítően a végvári vitézek életét, mert a központról másként gondolkodott, mint sok más kortársa. A végeken szép az élet, ezt dalolta, mert ott a vitézkedés a természet ölen zajlik, de lehet úgy is érteni, hogy a végváriakból a természet öle farag vitézeket. Ott lehet igazán művészetet csinálni a hadakozásból. Arte et marte. Ahol a központ nem ellenőriz, nem cenzúrázik, nem kotnyeleskedik. Ahol a központ nem tudja jobban.

Amikor Tóth Miklós talán még májusban váratlanul rám telefonált Hágából, hogy tartsak dikciót a Mikes évfordulón és öt másodpercen belül adjam meg a címét - "mert nyomják már a műsrot" - , akkor ez a Balassi sor ugrott be. Illet a vele egy időben születő szándékomhoz. Ahhoz, hogy felvázoljam és dicsérjem a Kör sajátos helyét a magyar kultúrában. Nem emlékeztem arra, hogy a névadó Kelemen díjazta volna a maga szellemi előnyeit a magyarországiak lehetőségeihez mérve. Márpedig a hollandiai Körben, legalább is ennek Tanulmányi Napjain, s az évek múlásával egyre inkább ez is zajlott, nem csupán a Magyarországhoz való hűség józan kinyilvánítása, a magyar műveltség tárgyilagos ápolása a Nyugatra emigrált hazafiság részéről, és nem is csupán önképzőkör négy napos házibuli keretében, ahogy Konrád György mondta a Központ erőterén kívül esők iránti derűs lenézéssel. Egyszer már, gondoltam, jó lesz ezt is nyilvánosan szemügyre venni. És miért ne a félszázados fennállás jubileumán, amely amúgy is – az emberi élet korlátolt szavatoltsági tartama miatt – egyfajta állomást, ha nem is feltétlenül végállomást képez a hajdan startolók és az újabban csatlakozók számára egyaránt? Szóval, a magam módján azt szeretném felvázolni, hogy Tanulmányi Napjain a Mikes Kelemen Körre miként, milyen jogon és milyen hallgatólagos indoklással lett jellemző a reneszánsz költő által kérdő formában lobogtatott értéktudat, mely voltaképp állította, hogy akárhogy is nézzük, vitézek, e széles föld felett nincs szebb dolog a végeknél.

Mikor a magam módját hangsúlyozom, ez azt jelenti, alanyilag nyilatkozom, csak a magam nevében, személyes elfogultsággal a Tanulmányi Napok mértéktartása, szellemi fegyelme, tárgyilagosságra való törekvése iránt. Mint ez ismerős, elfogultságom több, mint negyven év óta kiterjed a Tanulmányi Napok minden egyéb megnyilvánulására és tartozékaira, leszámítva ebből a holland kosztot, de beleszámítva a holland jenévert, örömök és fájdalmak idején baráti társaságban lehajtott valamennyi poharával, nagyszerű, látványos, nem egyszer meghitt barátok társaságában lehajtott poharával, olyan barátokéban, akiktől megértést, bátorítást, segítséget kaptam, akiknek jelenléte, akár csupán hajdani jelenléte mind a mai napig gazdagítja életemet, befolyással van gondolataimra, s akiknek soha nem nyugvó, leleményes, alkotó sorközössége olyan szellemi hajlékot hozott létre, ahol én a hiányzó álmom ország helyett az ösztönzően eszményi Magyarországot véltem megtalálni. Természetesen lehet a Mikest másfajta elfogultsággal nézni, s akkor másfajta kép alakulna ki, kevésbé kedvező talán a Tanulmányi Napokon megnyilvánuló elitizmust illetően, én viszont éppen ezt szeretném most az érdeklődésem középpontjába állítani. Legalább is ennek a Mikesen divó demokratikus változatát, amely a műveltséget nem alacsony, hanem magas szinten akarja hozzáférhetővé tenni. Távolság a központtól. S allegorikus értelemben a természet ölen. Nos, emlékezetem szerint, ennek a tevékenységnek nagyjából három szakaszát éltem meg. Sorra venném hát őket, hogy miképpen jelenik meg bennük a végek rangosító tudata.

Az első számomra 1960-tól 1967-ig terjedt. 1959-ben nem jöhettek el: három tárgyból is vizsgáztam akkor ősszel a Sorbonne-on. De Németh Sándor Párizsban járva javasolta, hogy találkozzunk. A Szent Mihály úján történt ez meg: minden bemutatás nélkül egymásra ismertünk. Corrie, később felesége tanúsíthatja, hogy a mozzanatnak mitikus jelentőséget tulajdonítottunk, és 1960 júliusában már ilyen képzet is járt fejemben, mikor két napi Lambrettázás után Sipos Gyulával befutottunk Leidenbe. Hogy ez magánügy? Szerintem általánosítható. Cs. Szabó László mondogatta abban az időben, hogy a Mikesen a barátság máglyatüzei lobognak. És sok-sok személyes barátság kötődött azok melegében. De az összkép volt a legfigyelemreméltóbb. Ahogy az a zömében húsz és harminc között járó korosztály nemzedékileg ujjongva egymásra talált. Részeget a szabadságtól, állandó izgalomban a tudásvágytól. Tudatában az ölébe hullott kiváltságnak, mely hosszú éveken át úgy rémlett, hogy elérhetetlen álmom marad. Ha ma egy hasonló diák Nyugatra utazik, általában anyagi nehézségek között kényelmetlenkedik, több kevesebb irigységet érez, amit a sok kulturális érték közelsége esetleg szublimál. De mi, akiknek a menekült útlevelébe azt ütötték be: minden országba érvényes, kivéve Magyarországot, valóságos földinduláson estünk át: szellemileg a bőség kosarához kerültünk közel, érzelmileg idegenbe vettünk. Aki csak tollat forgatott, mind írt, panaszkodott a lelki betegségről, amit az egészségtelen helyzet váltott ki és amit én a magam novelláiban énhasadásként próbáltam jelképesen felidézni. Költők, mert ők a legalanyiabbak, keseregtek a

legtöbbet, a legérzékletesebben, ám az én korosztályomban egyetlen egyről tudok, aki mindenképpen érzelmei szerint akarta életét élni. Senki más közülünk nem ment vissza.

Utólag, mogyoróhéjban így magyaráznám. Erkölcsi érzékünk játszott meghatározó szerepet. Magyarország, úgy rémlett, beláthatatlan időre, kivédhetetlenül, a Rossz karmába került. A szovjet erőszakra épülő államhatalmat nem ismertük el törvényesnek, jogszabályait, előírásait nem tartottuk magunkra nézve érvényesnek. Erkölcsileg a mi természetes Központunk kiürült, intézményeit semmibe vettük, gunyorosan vagy ellenségesen beszéltünk róluk, mert elidegenítették, eltorzították, amit mi szerettünk – az országban akárcsak a műveltségében. Politikailag a lehetséges jót a nyugati demokráciák képezték. Azt hiszem, a nyugati műveltség intellektuálisan emiatt az erkölcsi többlet miatt értékelődött olyan magasra, hogy tartalmat, célt, valósággal életerőt biztosított a végekre sodródott 56-os ifjúságnak, amely úgy merítkezett benne, mint hajdan a végváriak a Természet ölében: kéjesen, mohón, pazarságától elbűvölve. Persze, nem rejthető véka alá: volt a Nyugatnak anyagi vonzereje is, csak éppen a mi nemzedékünk nem autót venni járt a Mikesre. Márpedig itt a Mikesről van szó, és a végek elitista felfogásának kialakulásáról, amelybe az emigráció gazdasági magyarázatának bajos megfogódznia, hiába varrták volna szívesen és varrnák ma is nyakunkba sokan magyarországiak.

Eredetről lévén szó, legszívesebben egy helyzet mitikus jellegének felismeréséről beszélnék. A Tanulmányi Napok lehetővé tették, hogy a nyugati műveltséget, melyhez ki-ki a maga befogadó országa nyelvén közvetlenül hozzájutott, a résztvevők magyar nyelven, magyar műveltségként kapják meg, és magyar szempontból értékeljék. A hazai gyakorlatban sokkal lassabban, nehézkes áttételekkel zajló folyamat rendkívüli felgyorsítására abban az időben csak a végeken kerülhetett sor. Aki a megvalósításban részt vett, joggal tarthatta, hogy ez az első alkalom, amikor ilyen népes csoport, ennyire közös akarattal végzi e munkát. Meglepő-e, ha mindezen egy irányba ható összetevő a kiváltság érzését tudatosította? Mi lehet szebb dolog a végeknél? A végek biztosítják, hogy aki ott vitézkedik, az feltétlenül élvonalbeli. Lehetne persze azt is mondani, hogy több más Nyugaton működő művelődési egyesület hasonló körülmények között alakult. Azt felelném erre: persze, csak hogy ebben a mezőnyben, a Tanulmányi Napok szervezőinek – gondolok itt nevezetesen Kibédi Varga Sándorra, Németh Sándorra, Tóth Miklósról, akik előttünk érkeztek, de spontánul szövetkeztek velünk – sikerült elhitetni, hogy mindenki másnál igényesebben és kíméletlenebbül válogatják az előadókat, sőt a résztvevőket is. És hogy a válogatott kevesek közé nem veszik be a politikusokat, legalább is nem a napi politikával foglalkozókat. Nem tudom, hogy abszolút mértékkel is rendkívüli elmék gyülekezete jött-e így létre, de arra jól emlékszem, az idősebbek nemzedékéből válogatott előadók észrevették, hogy az adott magyar mezőnyben itt roppant igényes társasággal van dolguk – és rájátszottak a minőségre. Hogyisne, hiszen ezáltal az ő működésük is rendkívül megnevesedett. Valósággal vezető tanárai lettek egy szellemi tisztánövendék képzőnek - Cs. Szabó Lászlót osztályfőnök úrnak neveztük - és lelkesen magyarázhatták, hogyan s miért kell a természetből merítve vitézkedni a végeken.

A kiváltság tudatának alapozása eltartott öt-hat évig, és váratlan következményekkel zárult. A növendékek kezdtek úgy érezni, hogy saját erejükből is hozzáférnek a természet öléhez, és valóságos törzsi apagyilkosságot hajtottak végre. Az összetűzésre okot emlékezetem szerint az adott, hogy az ifjú vitézek kapcsolatba akartak lépni a hazai értelmiséggel, az idősebb kiképző tisztek pedig nem bízva az ifjak ellenálló képességében s egyúttal féltve a saját vezetői szerepkörüket élénken elleneztek e lépést. Leginkább Szabó Zoltán: így különösen ő esett a parricidium áldozatául. Pedig a dolgok mélyén meg lehet találni a Magyarország felé fordulás logikáját. Egyrészt bizonyosságot kellett tenni a "vitézi képességről", másrészt tájékozódni a honi értelmiség horizont váltásáról és "támogathatóságáról". Az volt a kérdés, milyen szerepet érdemes juttatni a hazaiaknak, ha már a Központnál nem lehet nekik tulajdonítani. A Mikes Kelemen Kör voltaképpen a Tanulmányi Napok stratégiai funkcióját kereste akkor és ezt a határhelyzet kiváltságainak gyakorlásában és elismertetésében találta meg. Kiszorult a kezdetben csakugyan erős önképzőköri hangulat, helyébe lépett a küldetéstudattal egyetemben bizonyos reprezentációs igény – nem annyira formai elemekben, hiszen a tudományos konferencia-bonyolítás rítusai zömmel csak a nyolcvanas években terpeszkedtek rá a programokra, inkább akadémiai tekintetben: vagyishogy a Körnek mondanivalója van már meglevő nyugati ismereteiről, magyar nyelven és azzal az igénnyel, hogy ezeket az ismereteket a magyar szellemi közvélemény elé tárja, sőt ennek méltóbb képviselőivel meg is beszélje. A szeretett ország javát szolgálva. S anélkül, hogy bármi módon hazai intézményektől erre megbízást vagy meghatalmazást kapott volna.

Ekkortól, 1967-től lettek a Tanulmányi Napok igazán érdekessé. Emlékezzünk csak. Először négy-öt hazai előadó kapott a Mikestől meghívót. Őket azzal a feltétellel engedték ki, hogy küldöttséget alkotnak, melynek élére egy akadémikust - Szabolcsi Miklóst - neveztek ki, melléje pedig, hogy ő se mondjon olyasmit, amit megbánhat, egy pártmunkást, akit Siposnak hívtak, és történelmi beosztásban dolgozott az Irodalomtudományi Intézetben. Azért emlékszem a névre, mert így három Sipos volt jelen a teremben, s amikor e nevet telefonhoz szólították a hollandok, egyszerre három ember ütközött egymásba a kijáratnál. A kapcsolatfelvétel a lovagiasság szabályai szerint zajlott le, és a Párthoz, Belügyhöz, valamint végrehajtó

szerveikhez befutó jelentések olyan étvágygerjesztők lehettek, hogy felébredt, az éber megfigyelést messze meghaladóan, a megszerzés igénye, de idevágó törekvésükben, szakavatott ravaszkodásuk ellenére a mosolyogva országolóknak végül is felkopott az álla. Megvilágosító lenne a végek megkönyezkedésének dokumentumait összegyűjteni és közreadni, mert a mendemondák torzítanak, de a témához itt inkább az tartozik, milyen ígéretesen jó hírt és nevet biztosított az elitizmus a hollandiai Körnek, hogy a szovjet Központ csupán akkor érezhette volna magát valóban Központnak, ha sikerül kiterjesztenie rá fennhatóságát. Ennek híján beérte piszkálódással, a hazuról meghívott előadók nyúzásával, s az sem mellékes, hogy ezek az előadók vállalták a nyúzást, csakhogy jöhessenek. Nyugatra utazni magyarországinak nagy szó volt a kádárista évtizedekben, és aki a Mikes költségén és hivatalos beleegyezéssel jöhetett, az csakugyan "támogatottnak" érezhette, és legtöbbször annak is érezte magát: eszébe sem jutott hát valamilyen Központ nevében a végeket marginalizálni, legfeljebb olykor a nyugati információk dolgában történt kísérlet kódosításra, mint például Berend Iván 1980-as előadásában, amelyben azt akarta eladni, hogy Rákosi voltaképpen Keynes szempontjai szerint, vagyis Jenki módszerekkel "szanálta" a magyar gazdaságot, s ez a magyar gazdaságnak jót tett. Támadt is ebből egy kis csetepaté. De ez csak apró részlet. Lényeg az, hogy a Mikes Tanulmányi Napok által képviselt nyugati, magyar végek rangosító keretet biztosítottak a vitézkedni óhajtóknak. És nem csak az otthoniaknak. Amikor például a Magyar Műhely a magyar zászló megtiprásával akart mindeneknél jobb nevet szerezni, a Mikesen lépett a tettek mezejére, s amikor én az öncenzúrát akartam leleplezni, eszembe sem jutott, hogy ne a Mikeshez forduljak ezügyben.

Mondhatom, a Tanulmányi Napok a hetvenes évektől felvették az utazó sebességet. Őszről-őszre legalább ötven-hatvan százalékban ugyanazok a résztvevők üdvözölték egymást hahotázva s kérdezősködtek sutyorászva az újakról, hogy ez meg ki? és azok meg kik? Az újak pedig bizonyosan az jó hírért névért jöttek, mert az igencsak távan és elvontan fogalmazott programokba nem mindig lehetett szilárdan megfogózni. Pedig volt rendszer a tematikus csoportosításokban, amelyek hol a legújabb kori magyar műveltséggel, történelemmel, társadalommal kapcsolatban vetettek fel ténykérdéseket (nyugati szempontok, olykor Nyugaton elsajátított módszerek megvilágításában), hol pedig a nyugati diskurzusok kérdésfelvetéseiből kiindulva, ezekről tájékoztatva teret nyitottak a jelenségre adott vagy adható magyar válasznak. Ám ezek a többnyire alapos kutatásokra támaszkodó, választékosan felépített, olykor igen eredeti gondolatokat boncoló előadások csupán a komolyságot biztosították egy általánosabb megnyilvánulási módozatnak, mely állt a viták udvarias szókimondásából, világosságra és fegyelemre törekvésből, a viszonylagosság elfogadásából, ezen azonban még tovább menően állt egy végső soron politikai jelentőséget hordozó légkörből, annak demonstrálásából, hogy ami itt a hollandiai végeken józan hazafisággal zajlik, az kísérleti laboratóriuma egy lehetséges, nyugati Magyarországnak. Mit is lehet ezen érteni? Ezer éve a Nyugat a korszerűség szinonimája a magyarság számára. A XX. században ez törekvést jelentett a torzul gátolt polgári fejlődés kibontakoztatására, demokratikus társadalomra, minőségi izlésformák érvényre jutására, amihez a Mikes talán a leglényegesebbet társította: olyan gondolkodást, amely akkor tartja magát helyénvalónak, ha magában foglalja önnön bírálatát. Szerencsére nem azt a gondolkodást, amely műveletei közé számítja önnön megsemmisítését vagy megsemmisülését, ami csak az élcsapatok perverz módszere a zavarosban halászásra.

Szóval a nyolcvanas évek végéig mi is lehetett szebb dolog a nyugati végeknél? A Tanulmányi Napok izlésformája évről évre határozottabban rajzolódott ki az Irodalmi Figyelőkben. Ezek díjazottjai egy valóban létező, és kint és bent egyaránt valószerűnek elismert írói kiválóság horizontját körvonalazták, tudomást sem véve a Hatalom rangsorolásairól. E tekintetben nem jártunk messze az u.n. második nyilvánosság választásaitól, amiből kialakulhatott olyan látszat, hogy ezekkel a kitüntetésekkel a nyugati végek támogatást nyújtanak a honi ellenzéki mozgalmaknak. Ez a tények szintjén és a korlátozott visszhang miatt szerény méretekben csakugyan így volt. A Mikes kiadványok, évkönyvek pedig a Hatalom szemében zavaró, fellázító szamizdat rémképét öltötték. Ez utóbbiból azonban nem következett, hogy ezt gondolta volna róluk rokonszenvvel a második nyilvánosság is. Miért ne mondanám ki: ez a nyilvánosság inkább kuriózumnak állította be őket, amely minősítés jóindulatúan elhallgatta, hogy a Központ várományosai nem egyszer konkurenciának tekintették e köteteket, mivel kuszálták a szabaduló országban dülő érdekharci erővonalait.

Elérkeztünk a harmadik szakaszhoz, mely azzal kezdődött, hogy Magyarország függetlenné vált és a demokratikus, polgári fejlődés útjára lépett, jó reménnyel az európai csatlakozást illetően. Egymás után csuktak be a nyugati magyar egyesületek, sajtóorgánumok. Legtöbb esetben a tömör indoklás így szólt: nincs többé értelme az emigrációnak. Némi tépelődés után a Mikes választmány – bölcsen - úgy döntött: nem csak az egyesület marad fenn, folytatottnak a Tanulmányi Napok is. Hollandiában. És megtörtént, amire nem lehetett biztosan számítani: jöttek az előadók, jött a közönség. A gyökeresen megváltozott körülmények ellenére. Hiszen a hazai intézmények hovatovább visszanyerték a közmegebecsülést, a Mikes hazai kiadónál jelentette meg könyveit, és tevékenysége nem elkülönülést jelentett a hazai hatalomtól, sőt, ha jól hallottam, támogatást is kapott e hatalomtól.

Ha a programokat nézem, úgy tetszik, a Tanulmányi Napok a születő, új világ terheit mind a vállukra kívánták emelni. Tájékoztunk a kisebbségekbe szétszóródott magyarságról, Magyarországról, Magyarországról

önmaga és mások szemében, Közép-Európa integrációs lehetőségeiről, értékrend változásairól, a múlt mítoszairól, a jövő regényéről, a feminizmusról, stb. Mind súlyos témák. Futólag még két angol nyelvű konferenciának is alávetettük magunkat, de ez a kísérlet nyelvi nárcizmusunk miatt kérészetű maradt. Bár lehet az is, hogy a Tanulmányi Napok nem voltak készek egy nemzetközi tárgyalóforum, vagy akár csupán vitafórum kööttségeit felvállalni. Ahhoz, hogy az ország egységes?! képviselőjére egyáltalán gondolni lehessen, előbb ismerkedni kellett magával az újraéledő országgal.

Néhány esztendő tapogatózás után nehéz volt nem észrevenni, hogy noha új hatalom létrejött, a demokratikus játékszabályok miatt minden csoport potenciálisan önmagát tartja Központnak, és azt látna szívesen, hogy a Mikes neki szolgáljon előretolt helyőrségül. Apróbb megjegyzésekből észre lehetett, észre lehet ma is venni, hogy a független gondolkodáson túl a nyugati észjárás, a nyugati mechanizmusok belterjesebb ismerte némi irigységet és nem kevés bizalmatlanságot szül. Olyasmit, amit az idősebb nemzedék avatott tudása vált ki az ifjú kezdőkben. És ezt, ha hozzávesszük a mi gyakran ügyetlen hajlandóságunkat a kioktatásra, belátóbb pillanatainkban meg is lehet érteni. Nem következik viszont ebből, hogy igazat kell adnunk annak az avított érvnek, amely az "itt élned, halnod kell" rögeszmés közhelyével próbálja legitimálni a honi sértettségét.

Ellenkezőleg, azt érdemes mérlegelnünk, hogy ott ahol élünk, abban a korban, amelyikben élünk, a magunk sajátos hagyományainak szellemében mi hasznot hajthatunk a magyarságnak, melyhez kötődünk. Válaszként még ma is, bár kevésbé, mint tíz évvel ezelőtt, lehet említeni, hogy támogatni, előmozdítani Nyugaton a magyarsággal kapcsolatos és arra érdemes kezdeményezéseket. Ennél a gyakorlati, némileg "batyuzó" tevékenységnél hasznosabbnak tartom egy olyan vitafórum fenntartását, amelyen a hazai, politikai és érdek szenvedélyektől túlfűtött légkörtől távolabb, higgadtan, tárgyilagosan, humorosabban meg lehet beszélni a magyarországi és európai műveltség és közgondolkodás kérdéseit. Első helyen azonban ennél látszatra kevesebbet, valójában sokkal többet hangsúlyoznák. Azt, hogy a végekre, a végek nyitottságára szüksége van minden kultúrának, amelyik nem akar betokosodni, kiszáradni. A kiegyensúlyozott fejlődés szempontjából érdeke a magyar kultúrának felülvizsgálni az egységes magyarság ködképét és belátnia, hogy szívós, tevékeny végek nélkül a Központ szegényebb. Nem lehet azonban feladatunk, hogy a különbséghez való jogunkat bizonygassuk. Ezt a jogot úgyis megadtuk magunknak és bajos lenne gyakorlásában minket akadályozni. Célunk inkább az lehet, hogy pusztán létünkkel, és persze eredményes tevékenységünkkel emlékeztessük a magyar közgondolkozást a független határhelyzet termékenyítő jelentőségére.

Közben persze éveink száma végzetesen megnövekszik. S az öreg vitézeknek feltett kérdésre lehet, hogy hovatovább a fiatalok felelnek. Mert úgy tetszik, tette készen állnak. Ezért írtam az öreg szót zárójelbe. És lehet-e majd csodálkozni azon, hogy az ő válaszuk más lesz. Nem az folytatódik, amit mi éltünk meg. Ők nem egy emigráns egyet utóéletét szervezik, nekik saját programjuk van a saját kihívásaik távlatában. Csúpn az elhelyezkedés közös, melynek alapjait a mi tapasztalatunk vetette meg. Sorolom még egyszer. A Központtól való függetlenséget. A Nyugat természetes közelségét. Az elit igényt. A ragaszkodást a magyarsághoz, a magyar nyelvhez. És ha ebben egyetértünk, és ha ők bírják kedvvel, képességgel, egyáltalán szükséges-e megkérdezni az ifjú vitézektől, hogy mi lehet szebb dolog a végeknél?

SZEMÉLYES BESZÁMOLÓK

Szócs Orsolya Szende

Önmagunk meghosszabbításában

avagy

Ami az 50. éves Mikes Naplóba belefért...

ÖTVEN

„Az óriási díszlet most kitárul,
A Sziget körül fénylik a világ.
Fény villan föl az Óperencián túl
S új tájkép dereng annak, aki lát.
Nem zárhatnak már semmiféle ólba,
Megtagadsz minden meghitt kalodát.
Megismertél egy igazibb hazát
A hazák fölött. Neve Európa.”

(Márai: „Verses könyv” 1944-45)

Határtalanul... Talán így jellemezhetnénk a 42. Tanulmányi Napok művészi megnyilvánulásait. Jelenti mindez nemcsak a művészi értelemben vett keretek mindenkori áttörését, hanem egy történelmi, geográfiai kontinuum, egy kulturális intertextualitás felismerést is. Annak tudatosítását, hogy van egy közös szellemi síkunk, mely a maga időtlenségi intervallumán lehetővé teszi, hogy visszanyúljunk és egyben előre. Hogy találkozási lehetőséget nyújtsunk örökség és innováció, közös és dacosan egyedi között. Egyetlen síkon állva – önmagunk meghosszabbításában. Határtalanul.

A határon innen - határon túl relevanciájának felszámolása tehát nemcsak a szellemi porondon, az általános vita szintjén volt érzékelhető, hanem a Tanulmányi Napok művészi arculatán is: az állandó kerámiai kiállításon, és a két, egymást követő irodalmi esten, melyek az idézés, a tolmácsolás, az újraköltés, az adaptáció, a párhuzamok, valamint a staféta jegyében zajlottak. Az anyag az anyagban, szöveg a szövegben, előd az utódban alaptendencia az öntörvényű világok harmonizálására törekedett, határátlépővel...

Művészi naplórészletek. Elspeet, 2001. szeptember 6-8.

A naplóíró tulajdonképpen merészségnek tekinti megörökítési aspirációját. Mint jövevény a Mikes-páholyban, szinte úgy érzi: lábújjhegyre kell állnia, hogy szinten legyen. Hozzászólásában tehát alázatos összefoglalásra szorítkozik, megkísérelvén néhány tollvonással összefogni azt a sokszínű önkifejezési formát, amellyel találkozott. Ugyanakkor nemcsak jövevény léte teszi elvileg avatatlaná egy ilyen aranyperemes esemény verbális átölelésére, hanem egyben emocionális beavatottsága is. Könnyebb ugyanis hozzászólnia az emigrációs művészethez annak, aki nem el állandó rettegésben, hogy nevéből másnap (újból) lehull az ékezet...

2001. szeptember 6. Keret.*“Az óriási díszlet most kitáruul...”**(Márai)*

Amint a zenemű szavakra való fordítása szegényítő hatással bír az eredeti műfajra, úgy az anyag, a látvány szavakbaöntése sem egyenértékű a kéz beszédével. Mégis érdemes a Tanulmányi Napokról hiányzó kedvéért megszólaltatni a Bruning-Patay Erzsébet és Varga-Radnóthy Elly munkáit, melyek látszólagos díszlet-funkciójuk ellenére igencsak beszédes alkotások voltak. Talán a véletlen játéka csupán, de mindkét alkotó mintegy alkalmazkodik a Mikes Napok önszemlítő szelleméhez, és a humánusot helyezi a középpontba, noha eltérő megközelítésben. Radnóthy munkái a társas viszonyra építenek, (rözségűjtő pár, anya gyermekeivel, barátpap és tanítvány), míg Patay egyéneket kreál, egyéni életképeket, mozzanatokát elevenít meg a különböző életkorok tükrében ('az első lépés', 'Mem 86 éves'). A terra szín nyers monotóniája az önmagukban álló világok egysorsúságát emeli ki. Egyetlen színbe rejtőzve, az agyagból lettél - agyaggá leszel tudatában, az alakok az iszonyú egyedüllét impresszióját keltik. Ami összeköti őket: a borzasztóan emberi.

Radnóthy fehér, szürke és terra árnyalatvariációi már több vitalitást tükröznek. Nála a viszony a meghatározó, az ember mint társas lény. Kompozícióit gondos, szinte túl precíz térbeli elhelyezés jellemzi, melyben feltűnő a férfi 'egy-lépéssel-előbb' dominanciája. Ez a megoldás talán tudatos művészi csel, talán pusztán véletlen, tény viszont, hogy a két, virágmotívum által összekapcsolt női alak egysíkban helyezkedik el. A társasságot hangsúlyozó, meghatározó elemek, mint az említett virágmotívum, minden pár esetében jelen vannak. E másodlagos tárgyak többnyire anyagi eredetükben is eltérnek (pl. a gallyak a gyűjtögető pár esetében), és tulajdonképpen a túlzott részletesség érzetét erősítik meg. Ezzel erős kontrasztban áll a Patay nyersebb, klasszikusabb kidolgozása, mely egyszerűséget, egyértelműséget fejez ki. Túlhangsúlyozásnak itt nem találni nyomát, sőt feltűnő a szemek, a tekintet kidolgozásának elhanyagolása, mint az egyének kontemplációs állapotának eszköze. Vagyis nem a szembenézés, hanem a befeléfordulás a fontos. Törekenységről itt legfeljebb 'lelki' értelemben beszélhetünk, míg ez a fogalom maga a tapintásérzet meghatározója a Patay alakjainál.

A szembeszökő anyagi, formai megközelítésbeli másság mellett ugyancsak feltűnő a kiállított tárgyak 'csendes csodákként' való hatásában való hasonlóság. Nem sokkolnak, nem kihívóak, hanem kísérik némán naponta elhangzó beszédeinket, beszélgetéseinket, és 'hatnak tovább'. Legemberibb arcukat mutatják, legemberibb pillanatokban. Talán a mi ábrázatunkat is. Miért is szállnánk perbe velük?

2001. szeptember 6. 'Ami a Márai Naplóból kimaradt.'*“...A Sziget körül fénylik a világ.”**“Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek.**Össze tudod még rakni a Margit-szigetet?”**(Márai)*

A Jászai Mari-díjas, Érdemes Művész Bálint András, a Budapesti Radnóti Színház igazgatójának műsora, a művész hirtelen megbetegedése miatt csupán írott formájában jutott el a jelenlevőkhöz, de Németh Gábor és Tóth Z. László, Mikes tagok tolmácsolása nem csorbított a Márai üzeneten: méltó megszólaltatásban juttatták el azt hozzánk.

A budapesti Márai-megemlékezésen elhangzott műsor ("Ami a Márai naplóból kimaradt") meghívása talán nem volt véletlenszerű: emigrációs magyarok tanulmányi napjainak irodalmi körítéséül méltán illik a Márai személyiség. Másrészt, a témaválasztás apropójául kétségtelenül az elmúlt évben Hollandiában, de más nyugateurópai országokban is, elsöprő sikert aratott Márai regény, *A gyertyák csonkig égnek*, szolgálhatott. Alföldy Mari, Márai holland fordítója, bevezetőjében hangsúlyozta is ennek a 'post mortem diadalútnak' az ironiáját, tekintvén Márai diadalmentes életútját. A fordító szerint, ez a Nyugat-Europát végigsöprő siker, mely eleddig 12 kiadásban és 60.000 példányszámban mérhető, valahogy nem illik a Márai életúthoz (melybe beletartozott az Akadémiai tagság megvonása, a Kossuth-díj oda nem ítéltése, az

olaszországi és amerikai száműzetés, könyveinek betiltása) vagy annak tragikus fine-jéhez. Mégis, az elspeeti irodalmi esten, Márai diadalt aratott.

A *gyertyák csonkig égnek* vázlatos ismertetésében, Alföldy Mari említést tesz egy bizonyos kettősségről, mely a regény alapegyensúlyát teremti meg. Németh Gábor (a naplórészletek megszólaltatója) és Tóth Z. László (a naplórészleteket elvlasztó versek előadója) tolmácsolását hallgatva, úgy érzem, noha nevezhető ez akár spekulációnak is, hogy ebben a felállításban maga a regény szereplői elevednek meg. Az a két ellenpólus, mely alapjaiban mégis összecseng a regényben, jelen volt az összeállítás betétes technikájában is, mint Hendrik, a higgadt szónok, aki átbeszéli az éjszakát (átolvassa az estet), miközben monológját időnként meg-megszakítja valami anyagában azonos, de formájában oly különböző entitás: Konrád, a művészlélek. Ő az előadó, a Márai szövegbe beleszótt irodalmi gyöngyszemek megszólaltatója.

A *Napló* az átmonologizált Márai élet, sűrített formában, meg-megszakítva kis ékszernyi intermezzókkal, mintegy erősítésül, mintegy öngazolásul. Bálint András műsora hálózóvítés: múltak és jelenek összefűzése, képlete önmagunk keresésének és felismerésének a magunkfajtákban. Tudatos idézés. Önazonosulás egy röggel, egy hanggal, egy ismerős szövegdarabbal. A kettősség tudatosítása: azé, amit magunkkal hozunk, és azé, amit hozzáfűzünk. A Márai személyisége elődeinek tükörképében. A Bálint András összegező és értelmező egyénisége az összeállításban. Az előadók egyénisége a tolmácsolásban. Teremtés és Újra-teremtés. Alkotás és értelmező rekonstruálás. S így rövidül az út az alkotó és a megszólaltató között.

A *Napló* hangvétele az irónia, a keserű humor, a pesszimizmus egyvelege, egyetlen sarkított példával érzékeltetve: "Magyarország nem lesz, hanem volt"... Márai alapvető egzisztenciális kérdéseket vet fel, helyenként hiperbolikus megközelítésben, mint pl. a nemzet fennmaradása, vagy letűnése, mely távol sem olyan kézzelfogható katasztrófa, mint egy parasztház leégése. A válogatás úgy kerekíti ki a Márai portrét, hogy a filozófiai jellegű részletek mellett megszólaltatja az élet trivialisitását is, melyhez hozzátartozik például a polgári kutya gondozása. A magyar irodalom rokonhangjait harmonizálni igyekvő összeállításban nem véletlenszerű a Petőfi tematika, melyhez Márai így viszonyul: 'Tán szeretem, de nem csodálom'. Elmaradhatatlan ugyanakkor egy olyan dolog idézése, mint 'Az emigráns életnek hidegjeléses pillanata – amikor a posta jön vagy nem jön.' De mindezek ellenére, a Bálint András által manipulált, minden frázisosságtól mentes, csattanos konklúzió mégis ez: "nem akarom elfelejteni, hogy magyar vagyok, és nem akarom elfelejteni, hogy ember vagyok."

A naplósorozatba beleszótt versek többek között a tág értelemben vett otthonkeresést illusztrálják. Hiszen helyet keres az emigráns a világban, de helyet keres a vers is, szeretne valahova beilleszkedni. Márai *Naplója* pedig keresztút, találkozóhely. Az *Esti kérdésben* összefut Babbitssal; a *Hajnali részegségben* Kosztolányival; *Vörösmartyval* az *Előszóban*; Radnóttal a *Nem tudhatomban*, míg Arannyal a *Toldi IV énekében*. S prózája felöleli önmaga újabb arculatát: önmagával, tehát velünk, találkozik a *Halotti beszédben*. Végzetes-végletes világ- és magyarlátását azonban maga a 2001-es szeptemberi Márai-est hiúsítja meg. Ellenbizonyítékául maguk a Mikes Napok szolgálnak annak, hogy 'Nyelvünk is foszlik, szakadoz, és a drága szavak/ Elporlanak, elszáradnak a szápadlat alatt.' Ez az összejövétel, s annak művészi momentumai igazolják, hogy talán nyelvünkben vagyunk a leginkább otthon mindannyian. Lehetünk szétszórt-, majd időnként összetakolt sziget, de most itt egybegyűlve - *fénylik körülöttünk a világ*.

2001. szeptember 7. Irodalmi randevú.

*"...de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
[világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujjja.]"*

(Radnóti)

A Tanulmányi Napok hagyományos irodalmi estje, az azt megelőző 'Márai-találkozóhoz' hasonlóan, újabb randevú volt: múlt- és jelenkori tollművészek, valamint stílusok, műfajok találkozója.

A Mikes Magyar Irodalmi Figyelő központi alakja Határ Győző lett volna, Londonból. Noha személyesen nem is, de mint (video)szalagba zárt szellem, azonban eljutott közénk. A laudáció felvezetőjét Czigány Lóránt tartotta, elbűvölően eredeti, szociológiai módszerekre alapuló felmérés formájában. Az eddigi irodalmi teljesítményeket és azok kiértékelését egyszerű képletekbe sűrítve, úgymond statisztikai humorral

vette számba az elmúlt 20 év 'megfigyelőit' és a 'megfigyeltket'. A tipikus és deviáns megfigyelőket, megfigyelői trendeket vizsgáló felmérés, a ki-kinek-hogyan-miért mögül jól kiérezhető volt az irónikus fűszerezés, hiszen senki előtt sem titok, hogy az 1980-ban alapított díjat (A Kör nevében kiállított oklevél és érme) melyet relatíve ismeretlen magyar írók és költők kapnak munkásságuk elismeréséül, voltaképpen egymást jól ismerő és értékelő céhtársak ítélik oda egymásnak.

'Az érték fölfedezi az értéket' hagyománya szerint az idén a Mikes Kör tehát Határ Győzöt bízta meg a díj odaítélésével. A 2001-es megfigyelt, amint azt Határ Győző londoni kandallója előtt ülve közölte, Szepesi Attila lett. A magát 'esendő közember'-nek nevező Határ Győző méltatásában a modernitás és hagyomány közötti örök ellentétet hangsúlyozta, s egyben az abszolút objektívitás lehetetlenségét a megítélésben, hiszen, saját bevallása szerint, a megfigyelő választotta elkerülhetetlenül csak egy, a saját izlésével, alkotói kísérleteivel rokon lélek lehet. Az eredetileg egyidejűleg zenész, képzőművész és író Szepesi élete bizonyíték arra, hogy a '...gatni' (írogatni, zenélgatni) módszer nem sokat ér. Szepesi szerint csupán egyetlen igazi művészforma létezik, egyetlen igazi hajlam, amellyel az ember azonosíthatja magát, nem pedig hajlamocskák, s ennek felismerésekor 'megadta magát sorsának', Határ szavaival élve, tehát író lett.

Az irodalmi est verbális stafétával folytatódott. Az előző este tolmáctechnikájával ellentétben ez alkalommal maga az alkotó került közelképbe. Az esten végigvonuló vörös fonal talán csupán a vörös bor volt, melyet az előadók mintegy bátorításul?, előzetes köszönetül? kaptak felolvasásuk előtt. Az előadott művek tökéletesen tükrözik a tudományos előadások némelyikében megfogalmazott unicitásra való törekvést. Eszerint csak az tekinthető jelentős irodalmi alkotásnak, amely önmaga devianciájában megáll, amelynek létjogosultságát az adja meg, hogy merőben eltér az előbbi koroktól, stílusoktól. Közösnek nevezhető talán mégis az idej előadásokban – kivéve Tóth Z. László és Kibédi Varga Áron 'mérsékeltebb' verseit – a meglehetősen komor kicsengés, másrészt a megdöbbenést célzó merészség, a kényelmes esztétikusból való felrázás szándéka, mely fellelhető az egyesek számára megemészthetetlen, úgymond túlsúlyban lévő tömény erotika, mint Papp Tibor számítógéppel generált 'Hóдолatai'-ban, és Karátson Endre 'Első személyben' című novellájában.

A konferencia előadásain is kritikaként elhangzott általános tendencia: a sötét magyarságlátás, avagy a tragikus magyarság témája, érezhető volt részben a felolvasott művekben is. Ide sorolható a Mónár Anna csángó ballada, Alföldy Mari előadásában, vagy a Zeke Gyula prózája. Ezzel szemben Budavári Gábor rövid önéletrajzi történetei, "A nemzeti színű lány", vagy "Szerelem Loanoban", az immár megszokott házias humorral tálalva, frissítőként hatottak a csonkig égett gyertyák hosszú estéjén, akárcsak Sárközi Mátyás humor-homor-hátán naplórészletei a magyar nyelv fordítási képtelenségeiről (mint az 'azt a rézangyalát' - 'the copper angel' angol változata). Üdén hatottak a kolozsvári Balázs Imre József 'ki viszi át a szerelmet' mintáját idéző 'Ki viszi haza a buszsofört?' ciklusból felolvasott versei.

2001. szeptember 8. Jubileumi muzsika.

*"Fából faragott fájdalom,
Kőbe kalapált gyűlölet,
Allegro-barbaro-jelen,
Polifón álom, ó, jövő,
Rezdülj végig,
A megismeréstől a fölismerésig,
A céltudatos húrokon!
Rezdülj végig,
A végestől a végtelenségig,
tudatos,ésszerű varázs - :
mert csak az igaz, ami végtelen,
minden véges: megalkuvás."*

(Szilágyi)

A szeptember 8-i jubileumi délután, az ünnepi ötvenedik emlékező hangulatába zökkenőmentesen simult bele a Bally György és Bally-Fettich Mária hegedű-gordonkaduója, mely Székely Zoltán 'hangját' hivatott tolmácsolni a népes közönségnek. A *Polyphon et Homophon* azt a kócsi (Komárom megye) származású, egykori Kodály-tanítványt elevenítette meg, aki alkotói és újraalkotói értékeivel húsz éven

keresztül a holland zeneéletet gyarapította. Székely 1922-ben telepedett le Hollandiában, ahol többek között, az amszterdami Concertgebouw Orkest koncertmestereként működött. Ezzel a Willem Mengelberg vezénylete alatt álló, világhírű zenekarral mutatta be 1939-ben Bartók nekiajánlott *II Hegedűversenyét*. Szólistaként Székely a „Magyar Vonósnégyes” első hegedűseként hangversenyezett világszerte. Jelentősebb művei: *Szólohegedű szonáta*, *Hegedű-gordonka duó* (Polyphon et Homophon), *Vonósnégyes és Gordonkaverseny*.

A Bally házaspár hiteles érték közvetítő játéka mögött érezhető volt a tudatos üzenetformálás: egy olyan személyiség megidézése, akinek élete és munkássága, a Máraiéhoz vagy számos emigrációs művészhöz hasonlóan, a már említett határtalanság szellemében zajlott. Székely Zoltán is a batyubanhordozott- és a befogadó kultúra, ez esetben a magyar és a holland közötti híd szerepét töltötte be, és ebben az értelemben, a zenei médiummal megidézett története tökéletesen kapcsolódott olyan személyiségek történetéhez, akik a Jubileumi Emlékünnepély emlékező beszédeiben megelevenítették.

MELLÉKLETEK

- A Tanulmányi Napok előadóinak életrajza
- Sajtóközlemény

A Tanulmányi Napok előadóinak életrajza

Alföldy Mária (Budapest, 1962.)

14 éves kora óta él Hollandiában. Latin-görög szakon végzett a Groningeni Egyetemen, majd ugyanott és a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytatott tanulmányai alapján a magyar szakon is diplomát szerzett. Évekig latin és görög szakos középiskolai tanár volt, 1995 óta fordítóként és tolmácsként dolgozik. Többek között Márai Sándor és Konrád György regényeit és Nádasy Ádám verseit fordította hollandra.

Balázs Imre József (Székelyudvarhely, 1976.)

Költő, szerkesztő. A Kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen végzett magyar-angol szakon, 1998-ban. Jelenleg ugyanott doktorandus. 1999. februárjától a Korunk című kolozsvári folyóirat irodalmi és kritikarovatának szerkesztője. 1996 óta rendszeresen közöl verset, kritikát, tanulmányokat erdélyi és magyarországi kulturális lapokban. 1998-as "Ismét másnap" című verseskötete elnyerte a Román Írószövetség debütdíját.

Bálint András (Pécs, 1943.)

Színművész, színiigazgató. A budapesti Színművészeti Főiskolán színész szakon végzett 1965-ben. Végzés után a Pécsi Nemzeti Színházban, majd később Budapesten a Madách Színházban játszott. 1980-tól a MAFILM színésztársulatához tartozott, s ezzel egyidőben fellépett Szolnokon, Győrött, a budapesti Játékszínben és a Radnóti Színpadon. 1985-ben az országban elsőként pályázat útján elnyerte a Radnóti Színpad színidirektori posztját. 1977-ben Jászai Mari Díjat, 1988-ban Érdemes Művész kitüntetést kapott. Közel 20 éve tanít a Színművészeti Főiskolán filmszínészetet és művészi beszédet.

Bally György

Gordonkaművész. Tanulmányait a budapesti Zeneművészeti Főiskola gordonka tanszakán Banda Ede tanítványaként végezte. Kamarazene tanárai Molnár Antal, Temesváry János és Mihály András voltak. Budapesten a Magyar Állami Operaház zenekarának, majd 1972 óta a Holland Rádió Szimfonikus zenekarának tagja. Kamaramuzsikusként különböző együttesek tagjaként számos hangversenyen és rádiófelvételen működött közre.

Bally-Fettich Mária

Hegedűművész. Hegedű tanulmányait a budapesti Zeneművészeti Főiskolán Kovács Dénes növendékeként fejezte be. Kamarazene tanárai Mihály András, Sándor Frigyes és Petri Endre voltak. Évekig a budapesti Magyar Állami Operaház zenekarának, majd 1972 óta a Holland Rádió Szimfonikus Zenekarának tagja. Számos kamarazene hangverseny és rádiófelvétel közreműködője.

Fábri István (Budapest, 1968.)

A Nemzeti Ifjúságkutató Intézet kutatási igazgatója. 1994-ben a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi karán filozófia, majd 1995-ben szociológia szakon végzett. Jelenleg doktori disszertációján dolgozik, melyben a magyarországi civil szerveződésekkel foglalkozik. E mellett felsőoktatás-kutatással és hallgatói érdekképviseletekkel foglalkozik. Továbbá a Magyarországgal szomszédos országok magyarul a térségeivel kapcsolatos összehasonlító kutatást koordinálja.

Farkas Flórián (Kolozsvár, 1967.)

A Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karán és a párizsi Ecole Normale Supérieure de Cachan-on folytatta tanulmányait. Okleveles villamosmérnök. 1992-től Hollandiában él. Évekig tudományos kutatóként dolgozott a Delfti Műszaki Egyetemen. 1996-tól az IBM munkatársa, 1998-tól ugyanott konzultáns. Ezzel párhuzamosan folytatja MBA tanulmányait a Henley Management College-on, jelenleg diplomamunkáján dolgozik.

Francesco, Amadeo Di (Anagni, 1946.)

Irodalmár, a régi magyar irodalom és a dunavölgyi történelmi és kulturális kapcsolatok kutatója. 1971-ben a Római Egyetemen doktori fokozatot nyert "A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében" című disszertációjával. 1975-ben a Magyar Tudományos Akadémia az irodalomtudományok kandidátusává nyilvánította. 1976-tól főleg régi magyar irodalmat tanít Nápoly városának egyik egyetemén, az Istituto Universitario Orientale-n, ugyanitt a magyar tanszék professzora. 1996-tól a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnöke. Az amerikai AHEA (American Hungarian Educator's Association) és a kanadai HSAC (Hungarian Studies Association of Canada) tagja. A kolozsvári és budapesti egyetemekkel, illetve a MTA-val aláírt egyetemközi egyezmények keretében folyó együttműködési programok tudományos felelőse. A piliscsabai, szegedi, maribori, ljubljanoi, szófiai egyetemek magyar tanszékeivel való szerves oktatási tevékenység (Erasmus program) felelőse. Ezekről a témákról több mint 50 publikációja jelent meg. A nápolyi "Annali dell'Istituto Universitario Orientale - Studi Finno-Ugri" című tudományos folyóirat főszerkesztője.

Határ Győző (Gyoma, 1914.)

Író, költő, filozófus. 1938-ban a Budapesti Műegyetemen szerzett építészmérnöki diplomát. Ebben az évben írt első regényét, a sokszorosított formában terjesztett *Veszélyes fordulatszámot* a hatóság elkobozta. 1943-ban *Csodák országa hátsó-Eurázia* című regényét is lefoglalták, a szerzőt pedig felségárulásért elítélték. 1945-től újra publikált, de 1949-ben kizárták az Írószövetségből. 1950-ben két és fél év börtönbüntetésre ítélték. Szabadulása után építészmérnökként dolgozott, valamint műfordításból tartotta fenn magát. 1956-ban elhagyta Magyarországot, 1957-től Londonban él. 1976-ig a BBC magyar adásának a munkatársa volt. 1989-ben a Magyar Köztársaság Csillagrendjé-t és az Alföld nívódíját, 1990-ben IRAT nívódíjat, 1991-ben Kossuth-díjat kapott. 1994-től a Széchenyi Akadémia tagja.

Karátson Endre (Budapest, 1933.)

Író, kritikus, irodalomtörténész. 1951-ben a Lónyai utcai Református Gimnáziumban érettségizik. 1954-ben elvégzi az Idegen Nyelvek Főiskoláját. 1954-56 között az Új Magyar Könyvkiadó lektora. 1956-ban Franciaországba emigrál, azóta Párizsban él. Az École Normale Supérieure hallgatójaként 1959-ben francia tanári oklevelet szerez a Sorbonne-on. 1961-69 között a Centre National de la Recherche Scientifique kutatója. 1969-ben az Irodalomtudományok nagydoktora a párizsi Sorbonne-on "Le symbolisme en Hongrie" című disszertációja alapján, 1969-73 között a clermont-ferrand-i, majd 1993-ig a lille-i Charles de Gaulle egyetem professzora. Azóta emeritusz professzor ugyanott. 1998-ban a Mikes Kelemen Kör Magyar Irodalmi Figyelő díját, 1999-ben Füst Milán díjat kapott. Magyarországon több novelláskötete jelent meg.

Kibédi Varga Áron (Szeged, 1930.)

1948 óta él Hollandiában. Franciát és arabot tanult az amszterdami, leideni és párizsi egyetemen. 1966-tól 1995-ig a francia irodalom, 1986-tól 1995-ig egyben az összehasonlító művészetelmélet professzora Amszterdamban. A Holland Királyi Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Több könyve jelent meg franciául és magyarul, valamint négy verseskötete magyarul. A Mikes Kelemen Kör alapító tagja.

Kunos József (Szeged, 1964.)

A budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett közgazdász diplomát, majd a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán jogi doktori fokozatot. További tanulmányait Japánban a Nikkerien Tokio Nemzetközi Befektetési Bankár Képző Intézetben folytatta, majd Írországból a dublini a FIE Nemzetközi Munkajogi képzéssel foglalkozó intézetben. 1994-től PHARE, 1997-től Világbanki tanácsadó. Jelenleg az Excellence Pénzügyi Tanácsadó és Szervezetfejlesztő Rt. elnök-vezérigazgatója.

Laki László (Öreglak, 1944.)

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett magyar-történelem szakon, majd ugyanott szociológus diplomát szerzett. Jelenleg szociológusként dolgozik, a Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézetének munkatársa. Főbb kutatási területei: ifjúság, oktatás, életmód, szegénység, sport,

foglalkoztatás, vidék, mezőgazdaság. Jelenleg egy nemzetközi összehasonlító kutatást vezet, továbbá egy most zajló hazai ifjúságkutatás koordinálását végzi.

Némethy Kesserű Judit

Némethy Kesserű Judit kétéves korában került el Magyarországról. Elemi és középiskoláit Argentínában, egyetemi tanulmányait az Egyesült Államokban végezte. A Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika tanszék történelem szakán szerzett Ph.D. fokozatot. A New York University Spanyol és Portugál tanszékének docense, a spanyol nyelvprogram direktora.

Papp Tibor (Tokaj, 1936.)

Költő, író, műfordító, tipográfus. 1957. januárjában menekült nyugatra. A Liège-i egyetemen mérnök-technikusi diplomát szerzett. 1960-ban belga íróbarátaival megalapította a Dialogue című francia folyóiratot. 1961. őszétől Párizsban él, 1992-től Budapesten is. 1962-ben a Magyar Műhely egyik alapítója. A Polyhopnix fesztivál alelnöke. 1989-ben egyik alapítója a világ első számítógépes irodalmi folyóiratának, az alire-nak. A Francia Írószövetség vezetőségi tagja. Első könyve, a "Sánta vasárnap", 1964-ben jelent meg, a tizenötödik "Generált versek és logo-mandalák" címmel a 2001-es könyvhéten jut el az olvasóhoz.

Péli Gábor (Budapest, 1956.)

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett matematika-fizika, majd szociológia szakon. 1980-82-ben a budapesti József Attila Gimnáziumban tanított, 1983-tól a budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetemen szociológiát oktatott. Az 1991-ben megjelent középiskolai 'Társadalomismeret' tankönyvek társszerzője. 1991-től családjával Hollandiában él. 1994-ig szervezetkutatóként dolgozott az Amszterdami Egyetemen, majd 1994-től a Groningeni Egyetemen. Jelenleg ugyanitt a közgazdasági kar oktatója. Kutatási területe a szervezetelméletek formális modellezése.

Prágay Dezső (Kolozsvár, 1921.)

Klinikai kémikus, közíró. Tanulmányait Kolozsvárt a Református Kollégiumban, a Magyar Királyi Gazdasági Akadémián és a Közgazdasági Egyetemen, majd Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte. 1956-ban az Orvoskar Forradalmi Bizottságának társvezetője és a Petőfi Kör vezetőségi tagja. 1956-ban Hollandiába menekült, az Utrechti Egyetemen tanított. 1960-ban az Egyesült Államokba ment, a New York State University kémia tanára. Számos szakkönyv és (magyar) történelmi jellegű könyv szerzője. Az egyetemen Semmelweis és Somogyi Mihály díjat alapított. 1987-ben visszatért Európába. A Ius Humana és a Bibó István Ösztöndíj Alap megteremtője. A Mikes Kelemen Kör Tanulmányi Napjainak kidolgozója és első megszervezője 1959-ben. A Kör örökös díszelnöke.

Tóth Miklós (Szekszárd, 1925.)

Jogász, református teológus. Tanulmányait Budapesten, Amszterdamban és Leidenben végezte. A hollandiai AEGON Biztosítótársaság ny. igazgatója. A Mikes Kelemen Kör alapító tagja. 1949 óta él Hollandiában.

Tüski István

A Budapesti Református Theológiai Akadémián végzett. Lelkészként és vallástanárként működött Budapesten. 1947-ben a Stipendium Bernardinum egyetemi ösztöndíjasaként Hollandiába, Utrechtbe jött. A Holland-Magyar Gyermekekakció megbízottja, a Szórványban Élő Magyar Református Egyház egyik alapítója és annak hollandiai szórvány-lelkésze. A Holland Egyházak és a Vöröskereszt megbízottja az 1956-os menekültek fogadásánál. A Mikes Kelemen Kör, a Hollandiai Magyar Szövetség, a Hollandiai Magyar Protestáns Keresztyén Lelkigondozói Szolgálat és a vianeni Magyar Otthon egyik alapítója. 1990 után Budapesten a Holland-Magyar Oktatásügyi Központ szervezője.

Sajtóközlemény

A **Hollandiai Mikes Kelemen Kör** 2001. szeptember 6. és 9. között Elspeet-ben, Hollandiában rendezte meg hagyományos évi **Tanulmányi Napjait**. A Tanulmányi Napok összefoglaló címe volt:

MAGYAR IFJÚSÁG WORLD-WIDE

A Kör a Tanulmányi Napok keretében szeptember 8-án **EMLÉKÜNNEPÉLYT** rendezett fennállása 50 éves jubileuma alkalmából.

Örömmel közöljük, hogy a konferencián 13 országból összesen 140 résztvevő volt jelen.

A Tanulmányi Napok alap gondolata szerint a harmadik évezred kezdetén a világ új berendezkedésének körvonalai világosan kivehetők. Erre döntő hatással van az információs technológiai forradalom. A változások egyik fontos eredményeként az intellektuális tőke vált korunk érték képzésének meghatározó tényezőjévé. Azok a népek, melyek ezzel rendelkeznek, most jó pozícióban vannak. Az információs társadalom határtalan. A területileg széttagolt magyarság ennek aktív része. Ez a fejlődés is elősegíti az egész földgömböt átfogó együttműködés előállítását. A magyar ifjúság előtt, bárhol is éljen a világon, nagy lehetőségek nyílnak meg. Ebben a folyamatban fontos történelmünkben kikristályosodott értékvilágunk irányítóje. A Tanulmányi Napok ezen gondolatok jegyében álltak.

A konferencia megnyitása után **Tóth Miklós**, elnök megemlékezett a Kör egy évvel ezelőtt, röviddel az előző Tanulmányi Napok után váratlanul elhunyt, szeretett volt elnökéről, **Bohus Bélá**-ról, és **Mészöly Miklós**-ról, a Kör régi barátjáról, aki a Tanulmányi Napokon tartott előadásai mellett nehéz időkben tanácsokkal látta el a Kört. A jelenlevők felállva emlékeztek meg róluk.

Farkas Flórián (Hága) bevezetőjében az említett alap gondolatot kifejtette és kiemelte a magyarság lehetőségeit a most kialakuló világrendben. Szerinte ha Szent István ma élne, egy multinacionális vállalat vezérigazgatója lenne.

Laki László (Budapest) 'A magyar ifjúság helyzete az ezredfordulón' címmel a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet 'Ifjúság 2000' című, a Központi Statisztikai Hivatal által végrehajtott szociológiai felmérésének eredményeit ismertette és méltatta.

Péli Gábor (Groningen) a mai változó Magyarországról adott képet holland egyetemista szemmel rövid összehasonlítást is adván a magyar és a holland közoktatás között.

Papp Tibor (Párizs) 'Új formák, új médiák a magyar irodalomban' címmel nyújtott nagyon részletesen dokumentált áttekintést a magyar irodalom modern fejlődéséről.

Fábri István (Budapest) a Kárpát-medence magyar oktatási és tudományos intézményeiről a Márton Áron Szakkollégium, a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete és a Teleki László Intézet együttműködésével létrejött felmérés (Magyarországon kívüli) adatait ismertette és méltatta.

Kunos József (Budapest) a fiatal magyar értelmiség értékvilágáról és értékrendjéről beszélt, amelynek keretében kitért a gazdasági értékekre és Közép-Európa lehetőségeire és érdekeire.

Némethy Kesserű Judit (New York) Dél-Amerika magyar származású ifjúságáról (tegnap és ma) adott képet, melyben különös figyelmet szentelt Argentínának, Brazíliának és Venezuelának.

Farkas Flórián (Hága) 'A magyarság egy transznacionális gazdasági világrendszerben' cím alatt ecsetelte a világ nemzetközi integrálódását és a globális összjáték kialakulását. Ebben a magyarság számára nagy lehetőségeket lát. Kiemelte a magyarság s különösen a magyar ifjúság nemzetközi versenyképességét és a magyarságnak a Szent István óta ismert több-nemzetiségű együttműködésre beállított kultúr világát, amely a kialakuló globális világban megtermi gyümölcseit.

Balázs Imre József (Kolozsvár) a fiatal magyar irodalom sikertörténetéről a kilencvenes években adott alapos dokumentációra támaszkodó, szövegekkel illusztrált áttekintést.

A Mikes Kör **'Magyar Irodalmi Figyelő'** irodalmi díját **Határ Győző** (London) **Szepesi Attilá**-nak (Budapest) ítélte oda ékes laudációban. A laudátor egészségi állapota következtében nem lehetett jelen és így előadása videószalagról került levetítésre. - Az előadás előtt **Czigány Lóránt** (London) nyújtott történelmi áttekintést a 'Magyar Irodalmi Figyelő' eddigi útjáról kitekintve a jövőre is.

Bálint András színművész, a Budapesti Radnóti Színház igazgatója 'Ami a Márai Napló-ból kimaradt' című monológját a művész hirtelen súlyos megbetegedése következtében nem adhatta elő személyesen. Előadása szövegét **Németh Gábor** (Heerlen) és az ahhoz tartozó költészeti illusztrációkat **Tóth Z. László** (Riemst) olvasta fel. - A bemutató előtt **Alföldy Mária** (Amszterdam), Márai regényeinek holland fordítója tartott bevezetőt kitérve a fordítással kapcsolatos kérdésekre is.

A hagyományos **Irodalmi Est**-en írásaiból felolvasott: **Balázs Imre József**, **Budavári Gábor**, **Karátson Endre**, **Kibédi Varga Áron**, **Papp Tibor**, **Sárközi Mátyás**, **Tóth Z. László**, **Zeke Gyula**. **Gergely Edit** - aki a Tanulmányi Napokra szándékától eltérően nem tudott eljönni Gyergyószentmiklósról - egy költeményét **Kónya Melinda** olvasta fel. **Alföldy Mária** székely népballadákat énekelt.

JUBILEUMI EMLÉKÜNNEPÉLY

Szeptember 8-án, délután került sor a Kör 50 éves fennállásának megünneplésére, amelyre számos Mikes-tag, érdeklődő és jóbarát jött el.

Tóth Miklós, elnök beszédéhez mottóként középkori templomok harangjai ismert köriratát választotta: VIVOS VOCO, MORTUOS PLANGO, FULGURA FRANGO (Az élőket hívom, a halottakat elsiratom, a villámokat megtöröm) ebben látván egyben a Kör feladatának sommás összefoglalását is. Megemlékezünk azokról, akik az elmúlt 50 év alatt elhagytak bennünket, többek közt a Kör volt elnökeiről, **Zádor Alajos**-ról, **Binecz Károly**-ról, **Bohus Bélá**-ról, volt tagjairól, **Németh Sándor**-ról, **Bóné Gyulá**-ról, **Lindenmayer Arisztid**-ről, **Moór Albert**-ről, **Dékány Károly**-ról, **Prágayné Bakay Éva**-ról, továbbá barátairól, **Cs. Szabó László**-ról, **Szabó Zoltán**-ról, **Kerényi Károly**-ról, **Siklós István**-ról, **Thinsz Gézá**-ról, **Botos Tibor**-ról és másokról, akik a Kör munkájában bel- és külföldön aktívan résztvettek. Az említett nevek csak példaként szolgálnak, mert nem is lehet itt mindenkit említeni. Minket - a Biblia szavával – "a tanúk nagy felhője kísér". Ez kötelez arra, hogy tovább menjünk utunkon. - 'A Mikes perspektívái' címmel tartott bevezetőjében rövid áttekintést adott a Kör múltjáról, független 'nyugat-európai' vonalvezetéséről és jövő feladatairól. Említette, hogy a Mikes Kör gyökerei a két világháború közötti magyar világba nyúlnak le. Egyben felhívta a figyelmet bölcséleti rendszerek alapvető szerepére egy-egy nép gondolkodása kialakulásában - mint pl. Descartes a francia, Locke és Hume az angol, Kant, Hegel és a német idealizmus filozófusai a német gondolatvilág szerkezetében. Ebből a szempontból a magyar kultúrvilág és abban a Mikes Kör számára jelentősnek tekintette a Kolozsvári Filozófiai Iskolát. Ennek az önálló magyar bölcséleti iskolának a képviselőiként említjük most Böhm Károlyt, Bartók Györgyöt és (id.) Kibédi Varga Sándort, aki (utóbbi) a múltban az évközi összejöveteleken több előadást tartott és ily módon hozzájárult a Kör szellemi arculatának kialakításához. - A Mikes Kör igyekszik együttműködést létrehozni a magyar kultúrvilág gócpontjaival mind a Kárpát-medencében mind azon kívül szerte a világon és velük nyugat-európai központú munkát kiépíteni a magyar kultúrvilág egészében. Etéren az Internet fontos szerepet játszik, de ehhez személyes kapcsolat is szükséges.

Gergely András, Magyarország hollandiai nagykövete felolvasta **Szabó Tibor**, a Határon Túli Magyarok Hivatala elnökének üdvözlő levelét ahhoz a maga jókívánságait is fűzve. Ezért ehelyütt is köszönetet mondunk.

Karátson Endre (Párizs) '(Öreg) vitézek, mi lehet szebb dolog a végeknél?' címmel tartott ünnepi beszédében a Mikes Kör és abban különösen a Tanulmányi Napok múltjára tekintett vissza. Kiemelte a 'nyugati végek' fontos szerepét a magyar kultúra egészében, mert "a végekre, a végek nyitottságára szüksége van minden kultúrának, amelyik nem akar betokosodni, kiszáradni". A jövőben "az öreg vitézeknek feltett kérdésre lehet, hogy hovatovább a fiatalok felelnek". A jövőre fontosnak tekinti: "A Központtól való függetlenséget. A Nyugat természetes közelségét. Az elit igényt. A ragaszkodást a magyarsághoz, a magyar nyelvhez."

'Néhány szó a kezdetekről' cím alatt **Tüski István** (Utrecht), **Prágay Dezső** (München) és **Kibédi Varga Áron** (Amszterdam) szólt. Tüski István 'gondolta ki' és hozta létre 1951-ben a Kör első találkozóját. Felkérésére a Kör jelenlévő alapító tagjai felálltak ülőhelyükről. Prágay Dezső vetette fel 1956-ban a

Tanulmányi Napok gondolatát és ő szervezte meg - Németh Sándorral együtt - az első konferenciát 1959-ben Doornban. Kibédi Varga Áron az első tevékenységek emberi oldalát világitotta meg.

'Néhány szó a jövőről' cím alatt **Farkas Flórián** bemutatta a **MIKES INTERNATIONAL**-t, amely időszaki folyóirat formájában mint független - többnyelvű - magyar szellemi fórum jelenik meg a közeljövőben az Interneten a hasonló nevű (a hágai cégjegyzékben bejegyzett) alapítvány kiadásában. Célja - a Mikes Kör szellemében - írásközzététele, eszmecsereére való lehetőség nyújtása, továbbá más publikációk kiadása. Az alapítvány mint kiadó funkcionál. Megegyezés történt az Országos Széchenyi Könyvtárral, hogy a 'Mikes International' folyóirat és annak további publikációi ott megőrzésre kerülnek. Az ezévi Tanulmányi Napok anyaga rövidesen a Mikes International keretében kiadásra kerül. (Itt is említjük a Hollandiai Magyar Szövetség honlapjának címét: <http://www.geocities.com/federatio>. Ezen belül megtalálhatók a Mikes Kelemen Körre - és a jövőben a 'Mikes International'-re - vonatkozó adatok.)

Ezután **Bally-Fettich Mária** (hegedű) és **Bally György** (gordonka) (Soest) **Székely Zoltán** Hollandiában komponált 'Polyphon et Homophon' című zenedarabját mutatta be nagy sikerrel.

Az ünnepi program folytatódott a '**Számadás – Hollandiai Mikes Kelemen Kör 1951-2001**' című, a Kalligram kiadónál, Pozsonyban kiadott jubileumi kötet (ISBN 80-7149-417-8) bemutatásával. A szerkesztőbizottság tagjai: **Kibédi Varga Áron**, **Kónya Melinda** és **Piri Zoltán**. A kötet 305 oldalán Lászlóffy Aladár-nak a Kör volt elnökének, Bohus Bélának-nak szentelt 'In Memoriam'-ja után Krasznahorkai László, Cselényi László, Karátson Endre, Kodolányi Gyula, Rába György, Kukorelly Endre, Kabdebó Lóránt, a Mikes 'Magyar Irodalmi Figyelő' koszorúzottjai 'Szépliteratúrai Ajándék' fejezetcím alatt csokorba fogott írásai olvashatók. Az 'Emlékezések' című fejezetben Tüski István, Gyermek István, Kibédi Varga Áron, Tóth Z. László, Prágay Dezső, Határ Győző, Czigány Lóránt, Péter László, Karátson Endre, Thinsz Géza, Nagy Pál, Papp Tibor, Tánczos Ottó, Molnár Kálmán, Bally György, Budavári Gábor, Thomka Beáta és Végel László gondolatait olvashatjuk. 'A Mikes Kelemen Kör történelmi áttekintése' című fejezet Tóth Miklós és Gaál Enikő írásait tartalmazza. A kötetet mellékletek zárják.

A programot fogadás zárta be a nagy számban megjelent Mikes-tagok, barátok és ismerősök számára. Ezután következett az ünnepi vacsora, amelyen felolvasásra került a Magyar Írószövetség és az Anyanyelvi Konferencia nevében **Pomogáts Béla** levele a szervezetek és az ő személyes jókívánságaival. **Fazekas Tiborc** (Hamburg) jókívánságaihoz a Magyar Írószövetség könyvadományát csatolta. Felolvasásra került **Molnár József** (München) levele, aki a Körben több előadást tartott és akinek a Kör mindig hálás marad, mert nehéz időkben az ÚJ LÁTÓHATÁR címlistáján elküldte a Tanulmányi Napok meghívóit. A KMÉM-Pax Romana nevében **Budavári Gábor** (Hága), az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem nevében **Szőllősy Pál** (Zürich) üdvözlő beszéde hangzott el. Személyes emlékeket idézett fel **Ritterné Matyófalvi Judit**, **Csáforda Mónika**, **Tánczos Ottó** és **Vígh Gyula**. - A vacsora után az ünneplő közönség még sokáig együtt maradt.

A szokás szerinti vasárnap délelőtti záróelőadást **Amadeo Di Francesco** (Nápoly) tartotta 'Magyar műveltség, magyar diaszpóra, olasz szemmel' címmel. Előadásában többek között áttekintést adott az olaszországi magyar egyetemi oktatásról. Az előadást élénk eszmecsere követte.

A Tanulmányi Napok alatt **Bruningné Patai Csöppi** és **Vargané Radnóti Erzsébet** kerámia alkotásaikat állították ki.

Tóth Miklós, elnök zárószavaiban a jelenlevők jókívánságait fejezte ki **Kemenes Géfin László**-nak, aki 2000. október 23-án alkalmából a JÓZSEF ATTILA-DÍJAT kapta. Megköszönte a jelenlevők részvételét a gondolatcserében. Közölte, hogy 2002-ben a Tanulmányi Napok szintén Elspeetben lesznek szeptember 5. és 8. között. A témához ajánlatokat szívesen fogad a vezetőség. Megemlítette, hogy a részvételi költségek a felemelt árak következtében előreláthatólag magasabbak lesznek mint ezévi.

A szokás szerint a Tanulmányi Napok közös ebéddel zárultak.

A 'Kisebbségi Diák-alapba' befolyt adományokból lehetővé vált Kovács Szabolcs és Ferenczi Réka részvétele Erdélyből és Móricz Árpád részvétele a Délvidékről. Nagy örömeinkre szolgált az így velük előállt eszmecsere. Erdélyi barátaink faragott Erdély-címert ajándékoztak a Körnek, amelyért itt is köszönetet mondunk. Reméljük, hogy ezt a szolgálatot az utódállamokban élő barátaink felé a jövőben is folytathatjuk.

A vezetőség köszönetet mond a Stichting RK. Zielzorg voor Hongaren in Nederland (Hollandiai r. kath. Lelkigondozó Szolgálat) vezetőségének, hogy adományával lehetővé tette Hollandiában tanuló magyar diákok részvételét a Tanulmányi Napokon.

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör-t 1951-ben alapították holland egyetemeken tanuló magyar egyetemi hallgatók. A Kör évenkénti Tanulmányi Napjait 1959 óta szervezi meg Hollandiában. Ezeken a magyar szellemi élet számos jeles képviselője aktív részvételével Európa és a világ minden tájáról egy-egy jelentős, a magyarságot (is) érintő általános jellegű kérdéssel foglalkoznak a jelenlevők. Az elhangzott előadások egy része gyűjteményes kötetekben napvilágot lát.

A Kör Hollandiában havonta rendez tudományos vagy irodalmi előadásokat a Vianeni Magyar Házban vagy Amszterdamban.

A Tanulmányi Napok Szervezőbizottságának elnöke: Tánczos Ottó.

Hága, 2001. szeptember 13.

A HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR Vezetősége

Tóth Miklós, elnök, Csanády Ágnes, titkár, Marosvölgyi Katalin, pénztáros.